

D.TANASOGLU

ANA DILI

IV-cü KLAS İÇİN

MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI, TINERETULUI
ȘI SPORTULUI AL REPUBLICII MOLDOVA

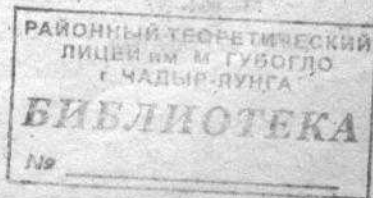
D. TANASOĞLU

ANA DİLİ

OKUMAK, GRAMATIKA, SÖZ
IV-cü KLAS İÇİN

İkinci basım

Chișinău, Știința, 1997

CZU 809.436.5 – 5 (075.2)

Türkiye Hükümetinâ hem Moldovada Bükkelçiliinâ gagauz
okul kıyatların basılması için çok teşekkür ederiz.

T 4306020200 – 23 La comandă
M-004-97

ISBN 9975-67-023-7

© Text: D.Tanasoğlu, 1997.

© Prezentarea grafică: Iu.Şestakov,
N. Abramov, T. Melnic, 1997.

REPUBLİKAM – MOLDOVA
Ana tarafım – Bucak
Ana dilim – Gözâl gagauzçamız

Kiyadı seviniz – bilgi sızıntısını.

«Gagauzun gözünü kiyat açır»

(İnsandan)

«Gagauzların kulturası kiyatların yardımınnan kalkınır.»

(Ay-boba Mihail Çakir)

«Ana dilindä kiyat – gagauz halkımıza paalı baaşıştır.»

(Nikolay-aga Arabacı)

«Nekadar bän işledim uşaklarlan, herkerä duydum onnarın darsıklınu kiyat okumaa. Ama onnarın kiyadı yoktu.»

(Nikolay-aga Tanasoğlu)

«Pek kısmetliyim, ani halkımıza kiyat ana dilindä yazêrım!»

(Dimitri-bey Kara Çoban)

«En paalı baaşışlarım yaşamamda bunnardır: halkıma yazılar, uşaklara kiyatlar.»

(Dionis-aga Tanasoğlu)

Dili lâázım bilelim.
Biz ona evlad inanız,
Dili hiç kaybetmeyelim,
Salt onunnan biz insanız!

(«Ana dilim»)

**Latin grafikasında
alfabetimiz.**

(Tekrarlamak).

**Aa, Ää, Bb, Cc, Çç, Dd, Ee, Êê, Ff, Gg, Hh, Iı, İi, Jj,
Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Öö, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, Uu,
Üü, Vv, Yy, Zz.**

Okumak.

Gagauzistan.

D. Tanasoğlu.

Dannar şen aaêr
Sabaa başında
Gün dä şılarêr
Gül başçasında.

Gelmää o günä
Ne zor o yollar,
Kismet önünä
Ecel hep konar...

Kalkınêr Taraf işä,
Girgin insannar!
Darsık ürekli köşä
Ömürü açar...

Çok geldin, Uzun kervan,
Halkım gagauz,
Ama korudun inan,
Yolu tuttun uz.

Ana Tarafım,
Sevgili topraam!
Bucak, Vatanım,
Gagauzistan!

Ana Tarafım,
Sevgili topraam!
Bucak, Vatanım,
Gagauzistan!

Zorlar basılsın
Yollar başından,

Gün hiç kaçmasın
Gül başçasından!

Cümnä kalk, gagauzluk,
Yollar aydınnaa,
Kıymetliklän tut uzluk,
Yollar doorulaa!

Ana Tarafım,
Sevgili topraam!
Bucak, Vatanım,
Gagauzistan!

Okumak.

Ana dilim.

D.Tanasoğlu.

Ana dilim – tatlı bal,
Salkım ciçää kokusu,
Şirasını üklü dal
Vermiş gömeç dolusu.

Ana dilim – gözäl ses,
Maanä-türkü avası,
Onu işidän herkez
Doymaz, geçmüz avazı.

Ana dilim – gevrek söz,
Uygun dizili sedef,
Ürük fikir ona öz,
Kefimä verir hep kef.

Onsuz hiç geçmâz açlım,
Kuru kalır masalım,
Onsuz hiç olmaz saalım,
Kısır gezir akılım...

Dili lââzım bilelim,
Biz ona evlad inanız,
Dili hiç kaybetmeyelim,
Salt onunnan biz insanız!

Okumak. Söz.

II – III-cü klaslardan tekrarlamak.

**Aşaadaki soruŖlara geniş
cevaplar düşünüp veriniz.**

1. Gagauz masallarından, söyleyiŖlerinden, bilmeycilerinden nelär bilersiniz? Annadınız.
2. Faydalı demeklerden nelär aklınızda tutêrsınız? Söläyiniz.
3. Ana tarafımızın hem ana dilimizin gözellikleri için nelär bilersiniz? Annadınız. Ŗirleri dâ söläyiniz.
4. Angı fabulaları üürendiniz? Onnarda nelär sölenêr?
5. Hoca Nastradin için nelär bilersiniz?
6. Adetlär için, yortular için annadınız.
7. Ekinnär için, kuŖlar için hem hayvannar için annadınız.
8. Angı gagauz yazıcıları için bilersiniz hem onnarın angı Ŗirlerini, annatmalarını okudunuz, üürendiniz? Annadınız.
9. BaŖka halkların literaturasından nelär bilersiniz?
10. Tekstlän hem kiyatlan iŖlemää nelär üürendiniz? Plan nicä kurulêr?

11. Annatmaların, masalların, fabulaların angı personajlarını aklınızda tutêrsınız? Angıları ii, angıları da fena?

12. Ritma hem rifma poeziyada (şiiirdä) nedir?

İş. Söleyişleri aklınıza getirin, maanalarını annadınız.

1. Diil çok yaşayan çok bilir, ama çok işleyän (gezän) çok bilir.

2. Dalayan köpek aaradını bulur.

3. Erken kalkanın uuru da gidir.

4. Aarayan bulur.

5. Aklına gelän başına da gelir.

6. Yazılan bozulmaz.

7. Dökülän kap dolamaz.

8. Herbir uçan inilmäz.

9. Dolaşanı tez etişir.

10. Her kuşun kendi dilindä ömürüdür.

Okumak.

Yaz nicä geçtiydi.

Su deresindä, tıynaklarda biyaz nülferlär hem sarı da nülferlär açardılar. Su altında türlü otlar büüyärdi, çiçek açardı. Ama balık ne çoktu! Türlü balıklar: okun, sazan, karas... ama en çoktu te o kalın kafalılar.

Bizim tıynaamız küüdän uzakta bulunêr. O geniş, dolayında sazlık hem papurluk var, içlerindä türlü kuşlar yaşaardı. Bir yaban ördä yavrularını sazlar arasından çıkarıp üzmää hem sinecik tutmaa üüredärdi. Suyun üstündä biyaz hem maavi popazbeygirleri uçuşardılar; çiçeklerin dolayında işçi, şeremet kuannar bızırdardılar. Su içindä çok kerä görünärdi, nicä şkemveli karas

balıkları üzärdilär, su altında da nicä keskin dişli ördek balu kollardı avını. Suyun üstündä kayaklarda gibi türlü uzun bacaklı su payakları kayardılar. Onnar düzen mekiklerinä pek benzärdilär.

Gölün boyunda otlar dizädän üüsektilär. Şindi o kuruyan otlar, sazlar, papurlar sansin lüzgerdä öterlär, zerä güz geldi. Tülü pamayaklar silkip biyaz başlarını sallanêrlar. Bir uzun ot yapraanda bir çekirgä kıvrak durêr, sansin kemençedä çalêr.

Çiçeklerin üstündä tä genä popazbeygiri uçtu.

Havada payak iplikleri uçuşmaa başladılar, taa üüsektä dä, kırlangaçlar çok taa kuşkulu uçuşêrlar. Güz hep taa çok yaklaşêr, onnara da vakit gitmää gelir.

Yaz pek sıcak olduydu. Bizim Bucaamızda, yurtluumuzda yazlar artık sıcak olêrlar.

Laflar:

nülfer	papur	mekik
okun balu	popazbeegiri	pamayak
sazan balu	ördek balu	çekirgä
karas balu	kayak	artık
kalın kafalı balık	payak,	

Lafları dooru yazalım: geçtiydi, biyaz, nülfer, büüyärdi, sazluu, yavru, popazbeygiri, kuan, çok kerä, av, kayak (kayık), kıvrak, hava (ava), vakit, olduydu, yurtluk.

Bu lafları dooru da söyleyim.

Soruşlar:

1. Neredeki yazı annadêr yazıcı?
2. Yaz küüdä ne gözelliklär gösterer?
3. Yazdan güzä dooru natura nicä diişiler?

İş.

- Teksti birkaç kerä okuyun. Resimnenän tabloları annadın.
- Teksti paylara payedin. Her bir payına ad koyunuz.
- Sızdä yaz nicä geçti, annadınız.
- Teksttän üç annatma (narativ) cümlä bir dä şaşma cümlä tefterinizä yazın. Subyektlerin hem predikatların altlarını çiziniz.
- Tefterinizä dört üç kısımnı, iki dä dört kısımnı laflar yazınız. Urguları da koyunuz.
- Beş incä vokallı, beş tä kalın vokallı laflar yazınız. Onnarda vokal armoniyasını annadınız.

Dil bilgileri.

II – III-cü klaslardan tekrarlamak.

Ana dilimiz gagauzça, dünneın en eski hem zengin dillerindän, biridir, zerä o bir eski oguz-türk dilidir. Nasıl zengindir başka şindiki türkçelär, hep ölä zengindir gagauzçamız da. Dünnedä, kuralları en açık, kullanışı kolay, sölenişi gözäl dillerdän biri gagauzçadır.

Dilimizi, gagauzçayı, hepimiz çok ii bilelin hem, kurallarını kullanıp, koruyalım. Onun kuralları dooru lafetmemizä hem dooru yazmamıza yardım edär.

1. Okuduumuz tekstin adı (başlı) nedir? Onun ilk lafı nesoy literaylan yazılıdır? Neçin?

2. O tekstin ilk cümlesini tefterinizä yazınız.

a) Cümlemin ilk lafının literası nesoy yazılıdır?

b) Cümlemin sonunda angı nişan koyuludur? Cümlemin kalan lafları nicä yazılıdır? Neçin?

3. Büük literalar başka nerelerdä kullanılêrlar? Örnekleri

tefterinizä yazınız.

Düşünelim, annadalım, yazalım.

1. Yaz yılın ne zamanıdır? Onun için kısıdan annadınız.
2. Yaz vakıdında nelär yaptınız?
3. Latin alfabetimizin faydası nedir?
4. İnsan arasında kendinizi kullanmak kurallarından birkaçını yazınız.

Gözäl gagauzçamız.

Aşadaki cümleleri tefterinizä yazınız. Uygun nişannarını sonnarına koyunuz.

1. Tükendän tefter aldım.
2. Sän angı küüdä yaşêërsın.
3. Uşak, kıymetli ol.

Herbir teksttä literalardan başka, kimi nişannarı da raz-geleriz. Onnara *punktuatiya nişannarı* deniler.

Nişannar düşündüklerimizi yazılı ya aazdan (sözlü) ii annamaa yardım ederlär.

Erinä konulmamış yada yanlış erä koynu nişan sölemenin annamasını bozar, okumayı zorlaştırır, orfografiya yanlışlarına getirir.

En çok kullanılan nişannar bunnardır: **nokta (.), iki nokta (:), çok nokta (...), virgül(,), noktalı virgül(;), şaşma nişanı (!), soruş nişanı (?), parantez (), turnaklar (""), birleştirmä çizgisi, defis (-), çizgi, tire (—).**

Laf için II-III-cü klaslarda nelär üürendiniz?

1. Laflar ne için kullanılêrlar? Türlü laflar söläyin: insan için, kuşlar için, hayvannar için, türlü nişannar için, renklär için, işlemlär için, sayılar için, obyektlär için h.b.

2. Laflar nelerdän yapıldır (sölemektä, yazmakta)?

Lafları seslerä payediniz. Kaçar ses var?

Lafları kısımnara payediniz. Angı seslär kısım düzerlär, angıları da yalnızkan kısım düzämeerlär?

Literaları ä, ö, ü, c dooru söläyiniz çok kerä, yalnız hem kısımnarda, laflarda. Onnarlan laf bulun — başlantısında, ortada, sonunda.

Butakım, lafın kuruluş **materialları** nelärdir? (Seslär — vokallar hem konsonnar sölemektä, **literalar** (bukvalar) da — yazmakta.

3. Ye lafın kuruluş **payları** angılarıdır? (**kök** hem **afikslär**). Lafları koklerä hem afikslerä payedin. Deyecez: **başla**, **baş-la**; **topla**, **top-la**; **kazdı**, **kaz-dı**; **gelecek**, **gel-ecek** h.b.

Şindi kendi örneklerinizi bulunuz, tefterinizä yazınız.

4. Afikslär lafı **kurêrlar** yada formasını diiştirerlär: a) taş - taş-çi; kaz-ma; b) taş, taşa, kazdı, h.b. — bir laftan eni laf kurulêr; hep o lafın forması diişiler.

Şindi kendi örneklerinizi tefterinizä yazınız.

5. Köklerden **senselä** (hepbir köklü) eni laflar da kurulêr: **bol**, **bol-luk**; **kol**, **kol-suz**, **kol-cu**, **kol-dan**, **kol-lamak**, **kol-layıcı** h.b. **bas**; **basamak**, **baskı**, **bastırma**, **basmaa** h.b.

Şindi kendi örneklerinizi tefterinizä yazınız.

6. Laflardan cümlä kurulêr. Deyecez.

a) Laana baş yapêr. Laana mancası idik. Turşu laana koyduk.

b) Ceviz aacı gözäl büüyer. Biz on ceviz aacı koyduk. Ceviz aacın altında gölgädür. Sandi çeviz aacına pinmiş. Aaçta cevizlär olmuşlar. Bu aaç ii cevizlär yapêr.

c) Küüdä çok gözäl evlär var. Gözäl küüyün' evleri şen bakêrlar h. b.

Şindi kendi örneklerinizi tefterinizä yazınız. Kaçar laf herbir cümledä olduunu sayınız.

Örnelkerdä lafları bir kısa **annatmada** kullanınız.

7. Gagauz-türk laflarında **urgu** için ne bilersiniz? Birkaç laf yazın, urgularını koyunuz.

Cümlelerdän lafetmäk kurulêr (söz). Cümlelär maanayca biri-birinä baalıdır (bir temaya baalıdır).

Diktant için tekst.

Uçurdak sade bir oyuncakmış. Ama onun uçması büük bir açıklamaya getirmiş. Lüzgär o ilin uçurdaa kavrar da bulutlaradan kaldırar. Ama lüzgersiz havada kaçmaa hem ipini dartmaa läüzım. Yapsak bir büük uçurdak, o bir aarlık ta var nasıl yukarı havaya kaldırsın.

Uçurdaa acaba ne yardım eder uçmaa? Havada acaba onu ne tutêr?

Çok denemeklär göstermiş; büük uçurdak adamı da havada taşısın var kolay.

Bölä açıklandı uçaklar! Käämil iştir!

Aşaadaki şiirin laflarına urgularını koyunuz.

Ulu daa, hey Ulu daa,

Başım, atım, Ulu daa...

Eşil çamnar, meşelär,

Suuk sulu da derelär...

Cümlä için II—III-cü klaslarda nelär üürendik?

1. Cümlelär insana ne için läüzımdır? Türlü cümlelär söläyin: insan için, kuşlar için, hayvannar için, yurtluumuz için, dilimiz için, halkımız için, dedelerimiz için h. b. kullanıp türlü gözäl laflarımızı gözäl gagauzçamızda.

2. Söleyişlerdän aklınıza getirin. Onnar nelär için annadêrlar, söläyiniz . (Maanalarını açklayınız).

3. Aşaadakı söleyişlerin dä maanalarını annadınız, açklayınız.

Eşää yulaf da koysan, o beygir olamaz.

Yurtluunda kahir da taa ilinmiş.

Kolaç imää istärsän, durma sobada sän.

4. Lafetmäk needinä hem intonaŋiyaya görä, cümlelär ne soylar vardır? Örneklerä görä aklınıza getiriniz.

1. Gözäl türküyü hepsi beenir.

2. Siz türkü çaldınız mı?

3. Türkülerimizi seviniz!

(Annatma (naraŋiya), soruş, şaşma cümlelär).

İş.

– Kiyadı açınız, bir okunmuş teksttä annatma, soruş hem şaşma cümleleri bulunuz. Neçin onnar osoy cümlelerdir, annadınız.

– Güz için üç cümlä kendiniz kurunuz.

– Meyvalar için dört şaşma cümlä kurunuz.

– Hava için dört soruş cümlä kurunuz. Cümleleri tefterlerä yazınız.

– Dört-beş cümledän bir annatma ana dilimiz için kurunuz da tefterlerinizä yazınız.

5. Kiyattan bir tanınır tekst okuyn. Nesoy cümlelär var onda? Tefterlerinizä annatma cümlelerindän beş taanä çıkarınız. Soruş cümlelerini dä yazınız (varsalar). Teksttä punktuatıya nişannarına bakınız. Teksti duygulu hem uygun intonaŋiyalı okuyunuz.

Kaç cümlä var o teksttä, sayınız.

6. Cümlelerin sonunda angı nişannar olabilir? (Nokta, soruş yada şaşma nişannarı).

– Aşaadakı cümlelerin sonuna uygun nişannarı koyunuz.

- a. Siz güzü seversiniz mi.
- b. Güzün yapraklar ne gözäl olêrlar.
- c. Bizdâ güz zengin olêr.

7. Cümlelerin kuruluş paylarını aklınıza getiriniz. (Baş paylar, ikincili paylar). Angı paylara baş pay deniler? (Subyektâ hem predikata). Neçin?

8. Tekstleri araştırınız. Nedân benzeşerlâr, nedân benzeşmeerlâr bulunuz.

a. Lüzgerdâ sallanêr üüsek eşil otlar. Çayır üstündâ uçuşêr sen kelebeklâr. Otların içindâ kaçışêr işçi karımcılar.

b. Otlar sallanêr. Kelebeklâr uçuşêrlar. Kaçışêr karımcılar.

İlk tekstin cümleleri nesoy paylardan kuruludur? Ye ikinci tekstin cümleleri?

Baş payların altını bir çiziyân, ikincili payların altını iki çiziyân çiziniz, tekstleri tefterinizâ yazarak.

Cümlelerin shemalarını yapınız. Deyececz:

Çayır

üstündâ

şen

kelebeklâr

uçuşêrlar

9. Cümlâ payları için annadınız.

a. Cümlelerin baş payları angılarıdır?

b. Subyekt ne gösterer? Angı soruşlara cuvap eder?

c. Predikat ne gösterer? Angı soruşlara cuvap eder?

ç. Baş paylardan başka, cümledâ taa nesoy paylar olabilir?

Bir büük (geniş) cümlâ kurun da baş hem ikincili paylara daadınız onu.

Tekst. Ana tarafım – Bucak.

Bucak benim ana tarafımdır. Onun gibi paali hem gözäl yurtluk bana yoktur. Orada yaşêr bizim gagauz halkımız. Gagauzlar işçi hem uslu insannardır, severlâr Ana tarafımızı. Bân

dä pek severim Ana tarafımı, Bucak vatanımı! Ondan paalı olur mu?

(Kosti Atmaca, 10-cu kl.).

– Tekstin adını yazan neçin ölä koymuş?

– Teksttä nesoy cümlelär var?

10. Maanayca hem intonañiyayca türlü cümlelär kurunuz. Yazınız. Analiz onnara yapınız.

Ö r n e k : *Biz stadionda da durduk.*

Cümleinin sonunda ne nişan var? (nokta). Neçin?

Cümlä durumu gösterer, annadêr.

11. Cümledä laflar biri birinä nicä baalıdırlar? (maanaya görä, soruşlara görä, ikişär-ikişär): Biz (ne yaptık?) durduk (çift – «biz durduk»); durduk (näända?) stadionda (çift – «durduk stadionda»). Bunnar laf birleşmeleridir («Biz durduk», «durduk stadionda»).

Shemayca:

Biz durduk stadionda durduk

İki laf birleşmesi maanayca baalıdır cümlä içindä.

– Bu cümleyi shemada laf birleşmelerinä paylaştırınız:

Sokak boylarında üüsek kavaklar diziliydi.

Angi laflar angılarına baalıdır cümledä?

– Bu cümlelerin dä baalaşan laflarını gösteriniz:

Evä biz küü kenarından gidärdik.

Ne gözäl açardı bizim gül başçalarımız!

Näända olsun şindi o uşaklar?

Aşaadaki lafları maanalara hem soruşlara görä baalaştırın, on-

narlan cümlä kurarkan.

1. büüyer, taa, üstundä, cok, yamaçlar, üzüm, çotukları;
2. islää, baacılar, onnarı, bakêrlar;
3. budêêrlar, ilkyazın, makazlarlan, onnarı;
4. üzümnä, tatlı, güzün, geniş, olêrlar, baalarlarda.

Kurulu cümleleri tefterinizä yazınız, baş paylarının altını çiziniz. Birinci cümleyi shemaya lafbirleşmelerinä görä koyunuz.

Cümlä kurmak için temalar: kuşlar, yaban hayvannarı, ev hayvannarı, başça, zaametlik.

Okumak. Söz.

Şkolamız.

Tä taa bir üüretmäk yılı başladı. Hepimiz sevineriz. Bu yıl dördüncü klasta üürenecez. Şkolamızın aulu cıvıl, cıvıl uuldêê. Artık üüredicilerimizä, şkolamıza hem kafadarlarımıza toplastık.

Evdä ana, boba hem kardaşlarımız, şkolamızda da üüredicilerimiz hem kafadarlarımız var. Nicä ayledä sevgi hem saygı, şkolamızda da olacektir. Hepimiz üüredicilerimizi ana-boba gibi, arkadaşlarımızı da kardaş gibi severiz.

Şkolada herbir iştä, toplu yaşamayı hem toplu yaşamanın kurallarını üürenip tamamnarız. Bir taraftan bizä läüzümni olan bilgileri kazanırız. Başka taraftan da ayledän hem çevremizdä edindiimiz dooruluu, kıymetleri hem saygılı olmak sınaşlarımızı ilerlediriz. İilik, dooruluk, temizlik gibi gözäl duyguları içä alırız.

Bän üüredicilerimi ev yapan insannara benzederim. Duuduynan yaşamamızda ayledän sora şkolaya gideriz. Şkola içindä hem dışında yapılan terbietmäk hem üüretmäk bütün yaşamamız boyunca tutêr. Bu vakıt içindä üüredicilerimizin ellerindä bir ev gibi üüseleriz. Onnar usta, birär zanaatkär gibi

bizim için çalışêrlar. Bizi aylemizä hem halkımıza faydalı birär insan etiştirmää savaşırlar.

Aylemizä, çevremizdeki insannara hem yurtluumuza faydalı olmaa biz dä istäriz hem çalışırız.

Her zaman saygılı, hatırlı, dooruluklu olmaktan şasırmayalım.

Laflar:

kazanırız

çevremizdä

edinmää

kıymetli

sınaş (sınış)

temizlik

terbietmää

zanaatkär

Lafları dooru yazalım: kafadar, herbir, yaşamayı, tamamnarız, ediniriz, sınaş, sınış, benzederim, dıışında, zanaatkär, etiştirmää, yurtluk, biz dä, her zaman, şasırmayalım.

Soruşlar:

1. Şkola, o nedir?
2. Bu teksttä şkola neyä benzediler? Neçin?
3. Şkolada nelär yapêrız?
4. Üüretmäk hem terbietmäk neredä başlêêr, neredä hem nezamana kadar gider?
5. Ki ii üürenelim hem faydalı olalım, nelär yapaalım lääzım?

İş. Düşünelim, annadalım, yazalım.

1. İlk üüretmäk nedir? Faydasını kısaca annadınız.
2. Alfabetimizin latin yazılarını yazınız.
3. Toplu yaşamının hem çalışmanın birkaç kuralını söläyin.

Siir.

Taa bir kerä güz.

N. Baboglu.

Baktım yukarı — makaz,
Diildim tavanda,
Sincir gibi dizi kaz,
Uçar yukarda.

Aaçlar meyvayı vermiş
Zaamet kucaana,
Sarı gölmeeni giimiş
Bakêrlar bana.

Patlacan da ne küsmüş —
Kraa onu öpmüş,
Buzaa da artık büümüş —
Anası tepmiş...

Çotuklar faydamıza
Kalmış üzüksüz —
Gelmiş tarafımıza
Taa bir kerä güz!

Turnalarlan kauşêr
Gök üzü maavi,
Anızlarlan kavraşêr
Puluklar kaavi.

Güneş sä bir kadınca
Fiçıda oynêêr,
Sansın delikannıyca
Köpürüp kaynêêr...

Ne deyim, dostum, sana —
Bucaam diil üüsüz,
Gelmiş genä insana
Taa bir kerä güz!

Laflar:

kraa
tepmiş
anızlar
köpürüp

Lafları dooru yazalım: meyvayı, üzüksüz, turnalar, kauştı, fııda.

Soruşlar:

1. Şiiri kim yazmış?
2. Şiirdä poet güzün angi nışannarını gösterer?
3. Neredä bölä gözäl güz olarmış?
4. Angi gözäl, poetik lafları beendiniz?
5. Şiirin adı nedir?
6. Okuduunuz şiirdä kaç strofa var? Onnar kaçar sıralıdır?
7. Neçin bu yazıya şiir deeriz?

İş. Düşünelim, annadalım, yazalım.

1. Her punctuaţiya nışanını neçin koyulu o erdä, annadınız.
2. Bu söylemekleri nicä annêersınız:

«makaz»;

«sincir dizi kaz»;

«zaamet kucaana»;

«sarı gölmeeni giimiş»;

«kraa onu öpmüş»;

«anası tepmiş»;

«turnalarlan kauşer gök...»;

«anızlarlan kavraşer puluklar...»;

«güneş sä bir kadınca fııda oynêêr».

3. Poet neçin «taa bir kerä güz» (gelmiş) deer?
4. Şiiri solemää üüreniniz.

Dil bilgileri. Söz.

Tekst için nelär bileriz?

1. Tekst o nedir? (İki ya birkaç cümlä maanaya görä baalı).
2. Tekstin kaç soyu var? (Annadıcı, yazdırıcı , düşünceli).
3. Tekstin ne elementleri var? (Teması, adı, içindekilii, payları).

Teksti okuyunuz.

Kasım.

Kasım bizdä gagauzlarda yortudur. O güzün noyabri ayında olêr. Kasımda türlü adetlär olêr. Kasımda insan koyunnarı çobandan ayırêr evä.

İş. Şindi annadın: neçin bu yazı bir teksttir? Ama diildir ayrı cümlelär?

Yazınız. O lafları bulunuz, angılarında var kolay yannışlık kaçırmaa. Onnarın dooru yazılışını annadınız.

1. **Annadıcı** teksttä ne annadılêr? (Ne olmuş). Bölä tekstlerä ne soruş koyuruz? (*ne oldu? ne olêr?* h. b.).

2. **Yazdırıcı** teksttä ne göreriz? (Obyektlerin yazdırmasını, oluşların da). Bölä tekstlerä ne soruş koyuruz? (*nesoy? angı?* h. b.).

3. **Düşünceli** tekst ne gösterer? (Oluşların, türlü işlerin, yaşamının sebeplerini, neetlerini, düşünmeklerini). Bölä tekstlerä ne soruş koyuruz? (*neçin? nedän?* h. b.).

Teksti okuyunuz.

Horoz.

Horoz tauk aulunda çorbacıdır. Onu tauklar, piliçlär hepsi sesleerlär. O da ama onnarı bakêr, koruyêr. O kaavidir, düüşmäâ biler, açan lääzım olêr. Onun gagası çetin hem keskin, ayakları da kaavi, kıvrık keskin tırnaklarlan. Kanatları onun büyük hem sert, o onnarlan da urêr. Tüüleri türlü renktä yalabıyêrlar. O sansın hergün yortu rubasinnan giimnidir. Örüyer o dik, girgin. Sabaylan o kaldırêr taukları, avşamneyin dä yattırêr.

Soruşlar:

1. Bu nesoy teksttir? Neçin?
2. Horozun angı taraflarını yazdırêr? Annadınız nicä.

Teksti okuyunuz.

Masal.

✓ Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş... varmış bir kel adam. O pek sıkıymış. Kimseyä bir dä paracık vermäzmiz, bir dä parça ekmek.

Karısı ama ii üreклиymiş.

Hep o kasabada yaşarmış bir dä üüsüz çocuk, adıymış Arif. Bobası onun uslu adammış. İnsana yardım edärmış neylän varmış.

Soruşlar:

1. Bu nesoy teksttir? Neçin?
2. Ne için annadêr bu tekst?

Teksti okuyunuz.

Lüzgär.

Naturada çok işlär var, angılarını annatmaa läâzım. İlk soruşu koyêrız — *nedän?* ikinci soruş — *neçin?* üçüncüsü — *nedir?* h.b.

(Nedir?) o lüzgär? (Nedän?) hem (Neçin?) o peydalanêr?

En kısıdan annadılmak budur: o soluun oradan oraya gezmesidir. Biliner, ani türlü meydannara (erlerä) görä soluk ba sıcaktır, ba suuktur; hem ani suuk soluk taa aardır da koolêêr sıcak soluu, kaplêêr onun erini. Bu iş olêr yavaş yada hızlı. Neçin? Nezaman?

Soruşlar:

1. Bu nesoy teksttir? Neçin?
 2. Nelär üstünä düşünceleri gösterer?
 3. Neçin sıcak soluk yukardan, suuk ta aşaaadan geçer?
- İş. Üç soy tekst kısıdan düzdürün da tefterinizä yazınız.

Takrir için tekst.

Fukaara hem Su-adamı.

İş. Puntuatıya üzerinä hazırlık işini yapınız.

Bir fukaara adam nacaamı su içinä kaçırmış. Kahırdan suyun kenarına oturmuş da aalarmış. O ustaymış.

Su-adamı işitmiş, canı acımış da, çıkıp su içindän, bir altın nacak göstermiş: «Bu nacak mı senindi?» Fukaara demiş: «Yok, bu diildi benim». Ozaman Su-adamı bir gümüş nacak çıkarmış: «Bekim bu senindi?» Fukaara genä: «Bu da benim diildi». Üçüncü kerä Su-adamı bir haliz nacak çıkarmış. «Tä te bu benimdi!» —

demiş fukaara.

Su-adamı: «Sân dooru adamsın, tamah hem yalancı diilsin. Al sana üçünü dä nacakları. Helal olsunnar senin işindä!»

Bir başka adam, annayıp bu işi, sıbıtmaış kendi nacaanı o su içinä, da aalamaa çeketmiş o da.

Su-adamı ona da bir altın nacak çıkarmış: «Bu nacak mı senindi?»

Bu tamah adam sevineräk hem alatlan: «Bu, haliz bu!»

Su-adamı: «Yalancıysın hem tamahsın!» — da tez su içinä dönmüş o nacaklan.

Bu kalmış bişeysiz.

Tamah kaybeder, neyi var da!

İş. Takriri kendiniz yazınız kiyadı kapayıpta. Sora tekstä görä kontrol yapınız, yannışları doorudunuz.

İş. Aşaadaki plana görä tekst yazınız.

- a. Kambur devä näända yaşêêr?
- b. Onun çöllük tabeetleri, becermekleri.
- c. Devenin güüdesı hem başka payları.
- ç. Nicä yaşêêr devä?
- d. Devä ne faydalar getirir?

Tekstin adımı da koyunuz. Ne soy tekst oldu?

İş. Aşaadaki plana görä tekst yazınız.

- a. Nedän hem nicä gün hem gecä olêr?
- b. Bunu annamaa deyni nesoy eksperiment yapmaa lââzım?
- c. Yaşamakta bizä nicä görüner ye?
- ç. Bu düşüncelerdän biz ne fikirä geleriz?

Gidān kuşlar.

Kimi kuşlar, ani türkülerinnän şennendirärdilär hem gözelledärdilär bizim başçaları, meyvalıkları ilkyazın hem yazın, açan güz geler, giderlär bizdän. Angıları yalnız uçêrlar, angıları eşlerinnän ikişär, angıları da sürüylän giderlär.

Kimi kuşlar bāk dayanamêêrlar bizim kışın sert ayazlarına. Onnarın tüü giimneri ilin, incä, yapılı sade yaz havalalarına deyni. Var nasıl donsunnar kışın. Hem neredä bulur onnar kaar altında kurtçaaz, böcecik yada toomcaaz, ki yavrularını doyursunnar hem kendilerini dä?...

Bu betenä, açan güz geler, onnar uzak erlerä, üülen tarafına uçêrlar, neredä onnara hazır yaz sofrası, niceydi bizdä. Uçarak onnar üüsek bayırları, geniş kırları, derin dereleri hem denizleri dä geçêrlär.

Gidecää zaman o kuşlar diil ölä şen, ama kuşkulu uçuşêrlar öteyä, buyana. Sürü-sürü toplaşêrlar, uçuşêrlar, dönüşêrlär taa birkaç kerä bizim başçalarımızın dolayında, küülerin üstlerindä da sora alatlan giderlär.

Kırlangaçlar hem çillär, bülbüllär hem balıkçı kuşlar, kuku kuşları hem pupuklar, yaban kazlar hem guguşlar, turnalar hem leleklär başka memleketlerä uçêrlar. Kimisi zor yolda kaybeler.

Burada, bizdä, inirkuşlar hem gargalar kalêrlar, tarla kuşları, saksannar, kimär kerä yaban guguşlar da kalêrlar...

İlkyazın, açan günün sıcak şılaları havayı hem topraamızı genä yısıdêrlar, o kuşlar bizim erlerä geeri dönerlär.

Kuşlar insana fayda getirerlär: zararlı tırtılları, böcekleri, sinekleri yokederlär. Var ama kuşlar da, ani zarar yapêrlar.

Laflar:

çillär
bülbul

pupuk
memleket

Lafları dooru yazalım:

meyva, ayazlarına, hava, böcek, yavru, kendilerini, hazır, dolayında, burada, şılalar, yısıdêrlar, yokederlär.

Soruşlar:

1. Neçin kimi kuşlara «gidän kuş» deerlär? Angularıdır onnar bizdä?
2. Nezaman onnar giderlär hem nicä?
3. Ne erlerä onnar giderlär?
4. Gidän kuşlar neçin şen diilmişlär?

Şiir.

Güz.

St. Kuroglu.

Güz altın döşeklän
Yolumu örter,
Yukarda geç yazlan
Lüzgär koolaşêr.

Fidandan düşärkän
Yapraklar döner,
Güz günü şılarkan
Gözlär kamaşêr...

Fidannar dallarlan
Yapraksız kalmış,
Yaz güzdän kaçarkan
Kuşları çalmış.

Düşünelim, annadalım

1. «altın döşek» neyâ gelir?
2. «gözlär kamaşêrlar»??
3. «kuşları çalmış»??

Dil bilgileri. Söz.

Söz payları için II-III-cü klaslarda nelär üürendik?

Söz payları: adlık, mışannık, işlik.

Adlık.

İş. Aşaadaki shemaya görä adlık için annadınız:

1. Adlık — bir kendibaşına söz payıdır.
2. Adlık gösterer...
3. Adlık ...soruşlara cuvap eder.
4. Adlık hallanêr...
5. Adlın sayıları: ...
6. Angı adlıklar *kim?* soruşa cuvap ederlär? Ye kalanı?

İş. Türlü obyekt adlarını, insan adlarını, kuş, hayvan, oluş h.b. adları gösterän söläyin.

Deyecez: üüredici, iş, alma, yaamur, ayaz, kısmet, korku, usta
h. b. Kendi örneklerinizi bulunuz da yazınız.

İş. Aşaadaki adlıkları okuyunuz, sora grupalara görä tefterinizä yazınız soruşlara görä.

Sayı, baaşış, çorbacı, sabaa, şiretlik, şiret (adam), şiret (tilki), karpuz, sargı, lampa, demir, fikir, nâmuzluk, kaar, saalık, su, piliç, üürenici, yortu, tefter, kedi, ayı, okumak, cumaa, hederlez, soruş, guguş, Oli.

Adlık hallanêr.

Gagauz dilindä hallar: ... (hem onnarın soruşları).

Hallamak nedir?

Adların (lafların) soruşlara görä afikslerinin diişilmesine **hallamak** deniler.

T. *Kim?* adam

Ne? kuş, kır

S. *Kimin?* adam-ın

Neyin? kuş-un, kır-ın

D. *Kimä?* adam-a

Neyä? kuş-a, kır-a

G. *Kimi?* adam-ı

Neyi? kuş-u, kır-ı

Er. *Kimdä?* adam-da

Nedä? kuş-ta, kır-da

Ç. *Kimdän?* adam-dan

Nedän? kuş-tan, kır-dan

İş. Adlıkları *aaç, anatar* yazılı hallayın. Afiksleri ayırın. Herbir halda onnarlan birär cümlä kurunuz.

İş. Cümleleri yazınız. Boş erlerä adlı «Çadır» uygun hallarda koyunuz. Halı hem soruşu gösteriniz.

Autobus... gidärdi. Biz sade üçümüz ... bilärdik... adımı bütün Bucak biler. Bizim dostlarımız .. yaşêrlar. Ansambli .. geldi.

İş. Teksti okuyunuz.

Boz ensecik.

Birkaç sabaa serin olduydu. Kraadan kayınnarın yaprakları sarardı, kavaklar da kızardı. Deredä sular tundu. Derä taa büük görünärdi. Kenarda gümelerin yaprakları hızlı düşärdilär. Suuk lüzgär aaçların yapraklarını kopardêr. Kış gelärdi.

Şindi adlıkları yazınız o laflarlan, angılarınnan onnar baalı, hallarını hem soruşlarını gösteriniz.

Ö r n e k : kraadan (nedän?).

Diktant yazmaa hazırlanın.

İş. Adlıkları **turşu, tarak**, yazılı hallayınız. Afiksleri ayırın, soruşları koyunuz. Urguları koyunuz. Hallarda birär cümlä kurunuz, halları gösteriniz.

Nışannık.

İş. Aşaadaki şemaya görä **nışannık** için annadınız:

1. Nışannık ta bir kendibaşına söz paydır.
2. Nışannık gösterer...
3. Nışannık ... soruşlara cuvap eder.
4. Nışannık hallanêr ...
5. Nışannın sayıları?
6. Nışannık adlıklan nicä baalaşêr?

İş. Türlü nışannıklar bulunuz, ani türlü adlıkların nışannarını göstersiz da çift-çift onnarı yazınız.

İş. Aşaadaki teksttä nışannıkları bulunuz. Soruşları koyun onnara, sora teksti okuyunuz nışannıklarsız. Tekst nicä diişiler?

Bir uzun turna dizisi üüsek göktä sıcak erlerä uçardı. Onnarın kahırlı sesleri dalgallattıydı genç duygularımı. Onnar sevgili yurtluundan ayırıldılar.

Nışannık adlın önündä durêr: N + A; *kara tauk, büyük fiçı...*

İş. Aşaadaki adlıklara uygun nışannıklar bulunuz.

Tauk, bakır, fikir, gözlük, soluk, hava, ava, yazal, kardaş, ses. Şindi laf çiftlerini N + A şemaya yazınız.

Ö r n e k : gözâl ses; eşil yaprak...

İşlik.

İş. Aşaadaki shemaya görâ işlik için annadınız:

1. İşlik tä bir kendibaşına söz payıdır.
2. İşlik gösterer...
3. İşlik ... soruşlara cuvap eder.
4. İşliin sayıları, üzleri hem zamannarı var.
5. İşlik onnara görâ diişiler (çekimnener).
6. İşlik angı söz payınnan baalaşêr? (adlıklan: su kaynakêr).
Taa angı söz paylarınnan?

İş. Aşaadaki teksttä işlikleri bulunuz. Onnarı çiftlerinnän shemaya yazınız.

kuş uçêr

Ne olur, ne olmaz.

Hoca Nastradin başçasına çiçek ekmişti. Avşam olunca çiçekleri o çıkarêr, içeri alêr. Ertesi günü birisi ona sorêr:

– Hoca, sän neçin bölâ yapêrsın?...

– Ye, ne olur, ne olmaz. Herkezin malı yanında bulunsun lââzım, – demiş Hoca.

İşliklerin zamanını nasıl bulêrsınız?

İş. Aşaadaki teksti okuyun. Geçmiş zamandaki işlikleri bulunuz. Onnarı çiftlerinnän tefterinizâ yazınız.

Bir çarık.

D. Kara Çoban.

Kış geldi. Kaar yaadı. Ayazlar sıktı. Piti Görğinin bir çarını vardı. O onu bir ayaandan öbür ayaana hep diıştırardı. Onun kışı çirkin tuttudu.

Ö r n e k : kış geldi

Geçmiş zamanda işlik angı sorușlara cuvap eder? Angı afiksleri kableder?

Ö r n e k : (ne yaptı?) geldi, kaldı, tuttu, gitti;

(ne yapmış?) gelmiş, kalmış, tutmuş, gitmiş;

(ne yaparmış?) gelärmış, kalarmış, tutarmış, gidärmış.

Afiksler: - di, -dı, -ti, -tı, -tü, -tu, -dü, -du, -miş, -mış, -müş, -muş, -är + miş, -ar + mış, -üş + müş, -ur + muş.

İş. Hepsinä bu afikslerä geçmiş zamanda uygun işlikler yazınız.

Ö r n e k : \hat{g} irdi, \hat{d} üştü...

Şindiki zamanda işlik angı sorușlara cuvap eder? Angı afiksleri kableder?

Ö r n e k : (ne yapêr?) gelir, kalêr, tüter, tutêr...

Afiksler: -er, -êr.

İş. Bu afikslerä şindiki zamanda uygun işlikler yazınız.

Ö r n e k : \hat{g} eçer, \hat{a} lêr...

Gelecek zamanda işlik angı sorușlara cuvap eder? Angı afiksleri kableder?

Ö r n e k : (ne yapacak?) gelecek, kalacak, tutacak, düşecek...

Afikslär: -ecek, -acak.

İş. Bu afikslerä gelecek zamanda uygun işliklär yazınız.

Ö r n e k : geçecek, älacek...

İş. Tekstleri okuyunuz. İşlikleri bulun, zamanını gösteriniz.

Sızêr güz bitän,

Geler kış kaarlı.

* * *

Yukarı, kirişä bir makaz astılar: kız terzi olacak ki.

* * *

İçerdä garip ana uşaanı saracak.

İş. Güz için birkaç cümlä türlü zamanda kurunuz.

İş. Aşaadaki teksti okuyunuz. İşlikleri bulunuz, zamannarını gösteriniz.

Kasım.

St. Bulgar.

Güz günüydü. Çobannar daadardılar insana koyunnarı. Kasım günündä çobannar işlerini bitirerlär. Bucakta osoy adet var — koyunnar çorbacılarında kışlêêrlar.

Zimba Ristu oolunu Savçuyu çaardı:

— Gel, yardım edecän bana koyunu kesmää.

Birkaç takazadan sora Savçu yaklaştı. Onnar ikisi kara tokluyu ceviz altına çekerlär. Acacın bir dalında bir çengel asılıydı. Zimba koyunu erä ykıtı da o saat hayvanın girtlaanı kesti. Koyunu sol bacaandan çengelä astılar, deriyi soyaceklar. Zimba hem soyêr, hem annadêr ooluna.

Mısır — papşoy.

Onu tanıyêrız, zerâ büüdük onunnan. Makar ani o bizim taraflardan büüyüm diil, o bizim çiftçilârlân çoktan kardaşlandı. Bu olmuş taa açan bizim gagauzlar Balkanda yaşarmışlar — iki üz elli yıldan zeedâ geeri. Şindiyädân bir dä kuvet, ki onu erindâ durgutsun, bulunmadı. Girgin gibi hep ileri gideräk, o yamaçlara çorbacı olmaa etişti, angıları arkalar gibi dalgaladêrlar bizim Bucak tarafımızı; derelerin, göllerin çayırlarını eşillederlâr. En zor vakıtlarda çiftçinin koruyucu yıldızı oydu. Çiftçinin dä, hayvannarın da, kuşların da, kolada Krêçun domuzunun da imeelii o oldu...

Hep o uşakları kucakladı, sobaları yısıttı. Hep o tarlaları otlardan paklêêr, ki booday ekmää, ufalêêr topraa, ki ekin taa islää büüsün.

Mısır-papşoyun duuma eri — yurtluu neredâdir şindi zordur bulmaa. Biliner sade, ani Evropaya onu Amerikadan getirmişlâr, ani okeanın ötäyanında bulunarmış.

Bizim gagauzçamızda hem başka da türkçelerdâ onun adı «mısırdır». Hep Mısırdı Egiptin eski adı da. Bizâ onu bekim oradan getirmiştirlâr? Ama «papşoy» adı — o romın lafidir, ani geçmiş bizim dä lafetmemizâ.

Mısır-papşoy allahlı bir büüyüm sayılêr. Her çiftçinin evindâ birkaç koçan papşoy bulunêr. Onnarı, nicâ ayozlu işlerini koruyêrlar bizim gagauzlar da. Kışın mısır tenelerindân kauk yapêrlar: bir demir kap içindâ kum kızdırêrlar, sora içinâ tenâ atêrlar da onnar patlêêrlar, biyaz çiçeciklâr gibi olêrlar. Sora o kaukları aurt dolusu iyerlâr.

Amerikada aborijen insannarı «kırmızı derililâr», indeyennâr, annadarmışlar, ani Allaa, onnarın halkının zor çekmekleri için

acımış onnari da onnara adam süretindä bir ayoz yollamış, ki tarlalarını, sularını hem daalıklarını ulaşkan hastalıklardan hem fena ruhlardan paklasın. Bunnari yaptıktan sora Allahın bu yollanmışı esap almış, ani o insannar aaçlık ta çekärmişlär, sade avlanmaklan hem gürlük köklerinän beslenärmişlär. Ki kurtarsın onnari bu zorluktan da, o bir derin daalık içinä girmiş da duva etmää çeketmiş Allaha, ki versin o insannara başka bir imeelik tä.

Üçüncü günü göktän erä bir başka ayoz inmiş, bir genç olan süretindä, eşil ruba giümiş, sarı tüülärlän paraliyasını donatmış da demiş:

— Allaa-saabi senin duvanı sesledi; ama sän oruç ta tutasın läüzüm da edi gündän sora bän genä gelecäm. Nicä görecän beni, hızlanacan bana, benim eşil rubalarımı kapacan, beni erä urup. Sora dolayında topraa gürlüklerdän paklayacan, topraa islää ufalayacan da beni gömecän. Gidecän da sade kimär kerä gelecän, mezarımdan gürlükleri paklayacan hem dä her ay üstümdän topraamı ufalayacan.

Allahın ilk yollanmışı ölä dä yapmış, nicä ona ayoz demiş.

Bir vakıttan sora o paklanmış topraktan bir gözäl büüyüm büümüş, altın renkli simnärlän hem dä bir testä sarı tüülän ucunda.

Bölä duumuşmuş çüncü mısır-papşoy.

Laflar:

mısır	aborigen
Balkan	«kırmızı derili»
Egipt	süret
allahlı	ruh
aurt dolusu	aaçlık

Lafları dooru yazalım: tanıyêrız, çiftçi, kuvet, en, domuzunun, yısıttı, okean, romın, kauk, aurt, tarlalarını, fena, avlanmak, duva oruç, hızlanmaa, paklayacan, gidecän.

Soruşlar:

1. Mısır-papşoyu siz nicä tanıyêrsınız?
 2. Sızdä evdä papşoy koçanı var mı?
 3. Mısır-papşoyun faydalarını annadırsınız mı? Angılarıdır onnar?
 4. Nezaman hem neredän bizä mısır gelmiş.
 5. Mısır-papşoyu gagauzlar nicä büüderlär?
- İş.** Mısır-papşoyun legendasını annadınız.

Gözäl gagauzçamız.

1. Okuduumuz tekstin temasını, adını, içindekiliini gösteriniz.
2. Teksti paylara bölünüz, her paya ad koyunuz.
3. Teksttä **adlıkları** bulunuz, sayısını hem halını gösteriniz.
4. Teksttä **nışannıkları** bulunuz, angı adlıklara baalaşêrlar, söläyiniz.
5. Teksttä **işlikleri** bulunuz, zamanını gösteriniz.
6. Teksttä **puntuatıya nışannarını** annadınız.
7. Teksttä kurma lafları bulunuz, kökleri hem afiksleri gösteriniz; vokal hem konson seslerini hem literalarını gösterin; hep bu lafları kısımnara bölünüz, urguları gösteriniz.
8. Teksti uygun seslän okuyunuz, sora da kendi sözünlän annadınız.

Düşünelim, annadalım.

1. Mısır-papşoyu insan neçin ölä sever?
2. Teksttä poetik-artistik demekleri fikirleştiriniz.

Şiir. Düşünüp – annatmak.

Yapraklar.

D. Tanasoğlu.

Sürüylän silkiner tä yapraklar,
Sevineräk fayda ki braktılar;
Kazançları var sansın kabletmää –
Toprak erä çaarêr tä ödeşmää.

Ye, ne fayda o yapraktan, deyecän?
O ilkyazın salt eşerdi gözäl,
Mayıllattı dünnä bir üzünü,
Şennendirdi insan hem gözünü...

Kuşlar maalelendi içlerindä,
Yavrularının uçmak zaametindä;
Meyvalara gölmek hem oldular
Hem işlenän topraa gölgäylän baktılar...

Şindi, güzä olup gercik donak,
Meyvaları sepetlerä ancak
Sürüylän alatlêêrlar erlerä,
Uslu bakmaa kuşsuz o tezlerä...

Da buyurup o boy kürklü kışı,
Gelsin, konak olsun tarafımda,
Hoş uykuya bölüklän yattılar
Kaba, biyaz yorgan da altında...

1. Esap alêrsınız mı, nicä güzün sarı yapraklar sürüylän silkinerlä? Erlerä onnar nicä döşenerlä? 2. Ne faydalar o

yapraklardan varmış? 3. Sıraları «Uslu bakmaa kuşuz o tezlerä», «...boy kürklü kışı», «...kaba, biyaz yorgan da altında» nicä annêêrsınız? 4. Natura nicä işleer?

İş. Şiiri okuynuz annamaklı. Maanasını düşünüp – annadınız.

Dil bilgileri. Eni bilgilär.

Cümlä.

Cümleinin ikincili payları.

√ Cümledä, baş paylarından kaarä, çok kerä başka laflar da raz-geleriz, angıları ya subyekti açıklêêrlar, ya predikatın işlemini açıklêêrlar. ✓

Deyecez:

a. *Kara beygir ahurda baalydy.*

b. Kırdakı şen çiçeklär benizini hızlı kaybederlär.

Bu iki cümledä subyektlär **beygir** hem **çiçeklär**; predikatlar da var; ama var başka da laflar: *kara, ahurda, kardakı, şen, benizini, hızlı*. Onnar kendi soruşlarına cuvap ederlär (*nesoy? neredä? nicä? neyi? ne?*). Bunnar cümleinin **ikincili paylarıdır**. Butakım, cümledä var nicä olsun: **baş paylar** hem **ikincili paylar**.

Ikincili payların kimisi **subyektä** baalı, kimisi dä **predikata** baalı.

Deyecez: subyekt **beygir** (*nesoy?*)**kara**;

subyekt **çiçeklär** (*angi?*) **kırdakı**, (*nesoy?*)**şen**;

kara, kardakı, şen – subyekti açıklêêrlar;

predikat **baalydy** (*neredä?*) **ahurda**;

predikat **kaybederlär** (*ne? neyi?*) **benizini**; (*nicä?*) **hızlı**.

ahurda, benizini, hızlı – predikatı açıklêêrlar.

Subyekti açıklayan, belli edân cümlä payına **bellilik** deniler.

Bellilik angı? nesoy? kimin? soruşlara cuvap eder da her kerä subyektin önündä bulunêr (kara beygir, büük ev).

Predikatı açıklayan cümlä payları iki türlü var/ ne halda, ne durumda, neredä predikatın işlemler; hem kimi? neyi? predikatın işlemler yaptırêr. Onnara **tamamnık** deniler.

a. çalêr; hasta yatêr; düştü;

b. *benizini* kaybederlär; *ev* yapardılar; *Petriyi* çaardı; *haylazı* güldü...

İş. Dört cümlä **belliliklän** yazınız.

Ö r n e k : Benim bobam ustadır (kimin?)

İş. Dört cümlä predikatı açıklayan paylarla yazınız.

Ö r n e k : Bobam *bilinir* ustadır (nesoy?),

Bobam *mobila* yapêr (ne?),

Bobam *beni* sever (kimi?),

Bobam *atelerdä* işleer (neredä?).

İkincili paylara neredä, nicä, neşoy, nezaman, neçin predikatın işlemler gösterân **hal tamamnı** deniler (evdä, erdä, çok, islää, bütün h.b.).

Uşaklar *şkolaya* gitmişlär (nereyâ);

Salon *dün* açılmış (nezaman?);

İnsan *çok* çalışêr (nekadar? nicä?).

İkincili paylara kimä, neyä yaptırêr predikatın işlemler gösterân **doorudan tamamnık** deniler (benizini, adamı, yurtluumuzu).

Çiçeklär *benizini* kaybederlär (ne? neyi?).

Gençlär *yurtluumuzu* severlär (ne?).

Uşak *anasını* tanıdı (kimi?).

İş. Dört cümlä (kimi?) tamamniklan, dört tä (ne?) tamamniklan yazınız.

Kimi? neyi? ne? soruſlara cuvap eder **doorudan tamamniklar**. Onnar işlemi (predikati) obyektlerin dooru üstlerine çekerlär (*tablo* resimneerim: *Sandiyi* gördüm).

Doorudan tamamnik **gösterek** halında bulunêr.

İş. Dört cümlä doorudan tamamniklarlan yazınız.

İş. — Bu doorudan tamamniklarlan birär cümlä yazınız: demiri, otları, ava, doktoru, eşini, zoru.

Kalan soruſlara cuvap eder **kıynaştan tamamniklar**. Onnar predikatin işlemini üstlerine kıynaştan sade çekerlär (*dostuma* yazdım; *evä* gelecek; *makazlan* kestim).

Kıynaştan tamamniklar D.E.Ç. hallarda bulunêrlar.

Kimisi *-lan, -län, -nan, -nän* afikslerinnän kurulêrlar (ellän yazdı, buçaklan kesti).

İş. Kıynaştan tamamniklarlan dört cümlä yazınız.

İş. Bu kıynaştan tamamniklarlan birär cümlä yazınız: üçä, edidän, avcıya, baalara, güneştä, taştan, bana.

Tamamniklar var **sadä** hem **katlı** (bir laftan, iki yada taa çok laftan).

Vasi ev **tavşamnarinnan** zanaatlanêr.

Vasi ev **tavşamnarını** besleer.

İş. Aşaadaki cümlelerdä tamamnikları bulunuz, nesoy tamamniktır gösteriniz.

1. Güz eşil yaprakları sarardêr.
2. Geç güzün suuk yaamurlar tarafımızda durgunamêêrlar.
3. Bulutlar düz baskı göktä durêrlar.
4. Yaamurlardan toprak yımışêêr.
5. Gecä lüzgär aalayış sesinnän hererdä uuldêêr.
6. Güz yavaş-yavaş havayı heptän suuldêr.
7. Hep güzün ama küülerdä düünnär olêr.

İş. İkincili paylarlan dört cümlä yazınız.

İş. Belliliklärlän dört cümlä yazınız.

İş. Aşaadaki cümlelerdä analiz yapınız. Doorudan tamamnıkların altını bir çiziyän, kıynaştan tamamnıkların altını iki çiziyän çiziniz, angı cümlä paylarını herbiri tamamnêêr annadınız.

1. Bizim Ana yurtluumuzu açık ürektän sevelim!
2. Hepsinä zenginniklerä biz kendimiz çorbacı olalım!
3. Gözäl gagauzçamızı islää bilelim!
4. Sport yarışmaları stadionda pazar günü olaceklar.
5. Padişah izmetçilerini fikircilerä bişey annamak için yollamıştı türlü erlerä (folklor).
6. Mali masal annatmaa çekettiydi.
7. Avcılıkta üç tavşam bir dä tilki urmuşlar bizim avcılar.
8. Unnan çuvalları Görgi gücülä getirdi.
- 9 Futbol meydanında hepsinä sportçulara er vardı.
10. Perçemli Ganişä fizik kabinetini tertiplesin verdilär.

Okumak.

Yortular.

Koladalar.

Kolada yortularında, eski hristian yortusu, uşaklar hepsindä gagauz küülerindä gezerlär insanın evlerinä, kı kutlasınnar, istesinnär onnara çok saalık, uzun ömür, bolluk, kolada çalarak,

ani çoktan etiştir bizä:

Kalkın, kalkın, insannar,
Aydınnı dannar,
Koladacılar gelär,
Aydınnı dannar,
Onnar hep gelir, gelir,
Aydınnı dannar,
Allahı hep getirer,
Aydınnı dannar,
Aslı, aslı Allahı,
Aydınnı dannar,
Şılahı günün şafkı,
Aydınnı dannar!

Lafklar:

dannar

şılahı

İş. Üürenin bu koladayı.

Kalkın, kalkın, insannar,
Biyaz çiçeklär
Kalkın siz, çorbacılar,
Biyaz çiçeklär,
Göklerdä zerä çıktı,
Biyaz çiçeklär,
Padişaa o nişanı,
Biyaz çiçeklär,
Kuşaklı o bir yıldız,
Biyaz çiçeklär,
Aydınnı da bir yıldız,
Biyaz çiçeklär,
Ki duumuş Isus Hristos,
Biyaz çiçeklär,
Bunu annatmış ayoz,

Biyaz çiçeklər,
Sizä deeriz çok yıla,
Biyaz çiçeklər,
Hep gözäl çiçek açä,
Biyaz çiçeklər!

Laflar:

yıldız

ayoz

İş. Bu koladayı üüreniniz.

Yortular.

Eni Yıl «Traka-hêy, hêy».

D. Tanasoğlu.

Hêy, hêy!
Traka, traka, evinä,
Bu avşam geldik sizä,
Sevinmäk getirelim,
Gözäl laflan söyleyim:
Kismet olsun hepsinä,
Hem senin dä evinä!

Hêy, hêy!
Kalkmış evellär Stuyan,
Atını çaarmış: «Duman!»
Da pinip çıkmış kıra,
Hem bakmış — toprak kara!
Evä dönüp, toom almış,
Da kıra ekmää varmış;
hem ekärmış,
Hem dä därmış:

Booday, booday, boodaycum
Büü üüsek sazlık gibi!
Göktän gelsin yaamurlar,
Gür olsun bereketlər!
Şindi baarın, çocuklar,
Gümbürdesin dolaylar!

Hêy, hêy!
Aftada gitmiş bakmaa,
Ne görmüş, olmuş şaşmaa:
Başak aarmış kuş kadar,
Ekin boyu — saz kadar!
Bir başak salt folamış,
Avucu tenä dolmuş!
Genä baarın, çocuklar,
Gümbürdesin dolaylar!

Hêy, hêy!
 Stuyan varêr panayıra,
 Uzak erä — Çadıra,
 Näända demir yapılêr,
 Oka-oka satılêr;
 Aldi demir, aldi çelik,
 Orak yapmaa biçmelik...
 Kızlar biçinti biçer,
 Babular da demetleer;
 Tä harman da harmannêr,
 Çuvala booday dolêr;
 Beş taliga ükleder,
 Dermenä dä götürer.
 Dermen görüp bu ükü,
 Tersä cevrip kürkü,
 Kuyruk kaldırıp kaçêr,
 Edî bayırı aşêr;
 Dermenci etiştirer,
 Erinä dä çevirer;
 Käämil, ne unnar yaptı,
 Evdä hepicii şaştı!
 Hadi genä baaralım,
 Trakaları sallayalım!

Hêy, hêy!
 Karılar elek çalkêêr,
 Pak unnar gözäl akêr;
 Kabarêr tä hamurlar,
 Yazılêr ne kolaçlar!
 Fırinnara atılêr,
 Kızarmış çıkarılêr!
 Babu bakêr kolaca,

Da kırêr birkaç parça:
 Uzadêr bir Stuyana,
 Uzadêr bir dä bana!
 Hadi genä baaralım,
 Kamçıyı patladalım!

Hêy, hêy!
 Biz söläriz çok ta taa,
 Ama geçtir yollarda,
 Zerä diiliz buradan —
 Uzaktanız — Kongazdan,
 Näända başka insannar
 «Trakayı» çoktan beklâr!
 Hem dä diiliz buradan —
 Çoyumuz — Avdarmadan,
 Näända kolaç taa biyaz,
 Pak unnar olmuş bu yaz!
 «Trakayı» beklêêr onnar,
 Nicä kalan insannar,
 Hepsi dä gagauzlar!
 Burada biz taa çalırız,
 Ama geç yolda kalırız...
 Tä, bitki lafı soleeriz,
 Hepsinä dä çok isteeriz:
 Eviniz gercik olsun,
 Sofranız da hep dolsun!
 Eşil feslen saçakta —
 Kalınız saahıcakta!
 Verin, verin kolacı,
 Öküzlâr kırar aacı!

Hêy, hêy!

Laflar:

«traka»

Stuyan

atını

«Duman»

varmış

orak

demet

gercik

OKUMAK

Kanikulda.

Tablo resimnerinā görä annatma düzünüz.

Resimnerdä nelär var hem olër soruşlar koyunuz, cuvapları tefterinizä yazınız. Uşakların, hayvannarın adlarını koyunuz.

Gagauzlar.

Bizim halkımız — *gagauz halkıdır*. Geçmiş zamannarda o çok *taa büyük* bir halkmış. Onun varmış kendi devleti, açan o yaşarmış Balkanda. Adıymış *Uzieyalet*. Onun baş kasabası olmuş Karbuna (Kavarna), sora da Varna kasabası.

Hepsinin halkların kendi istoriyası var, geçmiş zamannardan şindiyädän, yaşaması için aanatmaları.

Gagauzların da kıymetli hem girginnikli istoriyası var: biliner, ani *yoktur halk istoriyasız, nicä dä yok istoriya halksız*.

Herbir halkın dedeleri var, kimdän çekiler o halk: *slav* halkların dedeleriymiş *eski slavlar, roman halkların dedeleriymiş*

latinnär-romalılar, türk halkların dedeleriymiş eski oğuz-türüklär (türklär) h. b. *Gagauzlar* da bir *türk halkı* olup, onların da dedeleridir *oguz-türüklär* (türklär), nicä dä *azerlerin* dä, *türkmennlerin* dä, *osman türklerin* dä, *özbeklerin* dä h. b. Hepsi türk halkları dünnedä ikiüz etmiş miliondan zeedädir. Gagauzlar dünnedä yarım miliona yakındır; Basarabiyada yakın ikiüz bin, Bolgariyada — 50—60 bin, kalanı yaşêêr Türkiyedä, Greçiyada, Romıniyada, Amerikada, Orta Asyada, Kavkazda, Ukrainada h. b. En toplu, halk toplumu, gagauzlar yaşamışlar ilerdän *Balkanda*, nända duumuşlar hem kendi devletindä, sora Osman İmperiyasında, sora hem şindi *Basarabiyada*, kendi yurtluunda *Gagauzistanda*, Moldovada.

Herbir halkın *istoriyasına* girer *dedelerin* dä *istoriyası*. Tä ne için gagauzların, azerlerin, türkmennlerin, osman türklerin h.b. istoriyası çekeder Oğuz dedelerin istoriayasından Altay meydanlarından, nända pedalanmış oğuz-türüklär. Çok yıllar hem üzyıllar onnar yaşamışlar taa çok hayvancılıktan; hem çok uzun hem zor erlär-yollar gezmişlär istoriyeyä getirincä şindiki türk halklarını.

Bizi dä, gagauzları da!

* * *

Gagauzistan! Bucak kırları! Basarabiya! Yamaçlar, çayırlar, alçaklar, podişlär! Yazın türlü ekinnär kilimnär gibi renklenerlär ana kırlarımızın kucaanda taa mavi dumancıklı uzaklardan. Türlü çalgıcı kuşların sesleri yarışêrlar çivirliğanın çevirtmeli sıklık avararınnan. Canın hoşluklan dolêr da taa da pek seversin bu güneşli, sıcak kurak kızgınnınadan topraa, angısı oldu bizim paalı ana tarafımız! Bizä paalı onun çukurları, eşil gölleri, az sulu suva dereleri, çayırlarda biyaz kaaz sürüleri, trakalı koyun sürüleri boy kürklü çobannarlan, hayvan surları, beygir hergeleleri

yamaçlarda, alçaklarda... Bir yamacın tepesindän görersin, nicä geöer trennär demiryolun üstündän, angısı Bucaan içindän geöer gelip Kişinêudän Reniyä. Biz severiz tarafımızın yalpak kışlarını, kimär kerä çok kaarlı hem keskin ayazlı da; severiz çüidemni, liläkali, güllü, laaleli, lelekli hem kırlangaçlı ilkyazlarını, bolluklu, yalabık güneşli hem çok renkli güzlerini, açan yazdaki karpuzları, kavunnarı tınaz-tınaz toplêêrız bostannarı bozup, baaları toplêêrız da küülerin içleri taazä sıraya kokêrlar; açan mısır-pap-soyları kimär yıl ilk kaar yaayarkan kırdan keseriz da altın sarı koçannarı harmanda çitennerä soyup yapraktan doldurêrız bölüklän, meciylän, gülüslän ay tepeyä çıkıncä; açan üreklerimizi dalgaladêr gidän kuşların buunuk kahırlı sesleri gökün açık-maavi bezlerindän... Çok duygular kaldırêr ana tarafımızın gözellikleri, unutulmaz tatlı soluu, onun senmüz yurtluk süretlii bizim artık sevär üreklerimizdä!

Ana tarafımız Gagauzistan diil büük toprak, gagauz küüleri dä diil çok, ama büüktürlär hem gözäl erleşiktirlär taa çok yamaçlarda yada yamaçlar aralarında: *Çokmeydan* (Karlık), *Av-darma*, *Kiriyet*, *Komrat*, *Dizgincä*, *Başküü* (Kırsov), *Beşalma*, *Kongaz*, *Baurçu*, *Kazayak*, *Haydar*, *Coltay*, *Beşgöz* (Kopkuy), *Çadır-Lunga*, *Dimitrovka*, *Aleksandrovka* (Satılak-Hacı), *Eski-Trayan*, *Tabak*, *Kurçu*, *Etülü*, *Çeşmäküü*, *Volkanes*, *Burlaçan*, *Kongazçık*, *Tomay*, *Bolboka*, *Bucak*, *Eniküü*, *Kıpçak*;

Çadır-Lunga hem **Komrat** kasabadırlar (1958-ci yıldan).

Çok gagauzlar yaşêêrlar ölä küülerdä dä hem kasabalarda, nicä: *Basarabaaska*, *Kulmä*, *Liptig*, *Borç*, *Kırgız*, *Tarutin* (Çokrak), *Taraklı*, *Çumay*, *Gavanos*, *Svetly*, *Ren-Tumarov*, *Izmail*, *Bender*, *Kişinêu*, *Tiraspol*, *Bêlt* h. b.

Küülerimizdä, kasabalarımızda var şkolalar. Ama onnar läüzüm geöşinnär *ana dilindä üüretmää usakları*; var lişeylär,

kolejlär, tehnik şkolaları (ama hep taa rusça); Komratta Üniver-
sitet hem Pedagogik Koleji; var kultura evleri, kinoteatrylar,
bibliotekalar, muzeylär; gözäl kliselär, Sobor-katedrala Komrat-
ta, duva evleri; çok tükän, kafenelär, restorannar; stadionnar,
sport salonnarı, fabrikalar, kombinatlar (haliz kilim hem şarap);
banklar, aktya kuruluşları, panayırlar, türlü firmalar, admini-
stratıya yapıları, pošta-telegraf agentlikleri, tele-radio studiaları,
muzika hem resimcilik şkolaları; çiftçiliktä fermerlik kurulmaa
başlanêr h.b. — yaşamak diişiler. Ama hepsi rusça — dilimiz,
milli adetlerimiz, traditıyalarımız basılêrlar... Bölä, nezaman sa,
halkımız da var kolay kaybelsin, hem en ilkin, ne taa läözümü
bizä — dilimizi dä ana tarafımızda; Gagauzistanda ana dilimiz
tezdä hiç tä işidilmeyecek! Bu diil läözüm olsun!

Yaşasın ana dilimiz! Yaşasın gagauz halkımız!

Yaşasın ana Tarafımız – Gagauzistan!

İhtiar insannar annadêrlar, ani gagauzlardan ileri Bucak kırlarında yaşamış *Tatarlar* (hep bir türk senselesi). İstoriyadan da biliner, ani 1569-cu yıllardan 1807-ci yıladan haliz, ani bu kırlarda yaşamış Tatarlar gagauzlar gelincä. Rus tarizması zorlan geçirmiş onnarı *Kırma*, açan Türkiyeyle cenk etmää çeketmiş.

Tatarların erinä, küü erlerinä, gelip Balkandan, erleşmiş bizim eski gagauzlar. Küü adların da en çoyu *tatarlardan* kalmışlar (tatar *aulların* adları); tä ne için ihtiarlar annadardılar, ani bizim baalarda, küülerdä, kırlarda evellär bulunarmış, «tatar küllükleri», «tatar pınarları», «tatar mezaraları», çanak parçaları, çanak-lülä, yular parçaları, nal, özenğä, kılıç, mızrak parçaları, ok uçları h.b.

Tatarlardan ileri bizim kırlarımızdan geçärmış Evropaya dooru taa eski türk senselelerin *göçücüləri* (peçeneklär, oğuz-hagoğuz dedelerimiz), *kıpçaklar*, *ugurlar* (macarlar), *hunnar*, *avarlar*, *gotlar* hem *vizigotlar* ... biri biri ardısora, az durgunup bu topraklarda. Onnar da bekim braktılar kimi izleri, obyektleri, haliz kurgannarı buralarada. Ama onnardan ileri, en eski zamannarda, Basarabiyada da hem Transnistriyada da yaşamış çok vakıt romınların dedeleri *daklar* hem *celtär*. İstoriya gösterer, ani onnarınmış bu topraklar, onnarın devleti varmış burada. Sora onun erinä iki romın devleti olmuş: Munteniya hem Moldova, sora da Transilvaniya. Moldovanın en anılmış vovodası olmuş Ştefan cel Mare (1457–1504). Ama 1812 yılda Moldovanın yarısını almıştı Rosiya da koymuştu adını Basarabiya.

Gagauzlar Balkandan çıkmaa başlamıştılar taa ileri da erleşmää Dobrocada hem Munteniyada, hem dä Bucakta tatarların arasında. Şora ama, çirkin cenklerin beterinä, ani olarmışlar

Balkanda onların erlerindä, 1812 yıllarda, en çoyu geçerlär Romniyë, sora da Basarabiyë da düşerlär, rus țarizmasının çizmesinin altına.

Gagauzlar ama dayanmadılar o ecelä da 1906-cı yılda tüfekli kalkıntı yaptılar Andrey Atmaca-Galağan önderlii altında bütün Komrat volostesindä țarızmaya karşı; ensedilär Komrat Respublikasını (avtonom) bildirdilər. Ama bu büyük enseyiş tuttu sade 10 gün, zerä rus țarizması askerlän bunalttı onu kan içindä...

1918 yılda (106 yıldan sora) Romniya aldı geeri Basarabiyeyi, gagauzlar yaşadılar Romın Padişaalın içindä 1944 yılından, açan Sovyetlär, SSSR, kurdular Moldova Sovyet Respublikasını da gagauzlar yaşadılar bu komunizma rejimindä, rusifikat oldular çok taa beter taa SSSR daalınca, da 1991 yıldan yaşêêrız Republika Moldovada gagauz avtonomiyası üzerinä. Büyük umut kaptıydı gagauzlar, ani ana dilimiz kabledecek dooruluklarını da örüyecek, erinä düzülecek.

Bizim yakın zamannar istoriyamız, kısıdan, budur. Bu yakın 500 yılın içindä Balkanda hem Basarabiyada gagauzların arasında çıktı ürekli, üürenmiş patriotlar, angları durmamayınca savaş götürdülär gagauz dilimizi korumaa, pak tutmaa hem kulturamız

için. İnsan aklısında tutêr Andrey Atmaca-Galaţanı, ay-boba Mihail Çakırı, Nikolay Arabacıyı, Nikolay Tanasoğluyu, Mihail P. Gubogluyu, Aleksey G. Burladân, Dimitri Kara Çobanı, Gavril Jejuyu, Dionis Tanasoğluyu h.b.

Bizim ana tarafımızda topraklar pek islâadır, büüyêr türlü ekinnâr, faydalı otlar, çiçeklâr, gümelâr, meyvalar, emişlâr, eşilliklâr; yaşêêr çok türlü kuşlar, hayvannar...

Ana tarafımız pek gözâldir!

Onun için şiir, türkü yazıldı, filmler çıkarıldı, resimcilâr kââmil peysajlar yazdılar; artık legendalı taraftır!

Biz onu pek severiz!

Tâ nicâ ana tarafımız için yazêr poet Dionis Tanasoğlu:

«Nâânda çayırlar geniş,
Baalarlar dolu emiş,
Nâânda şendir başçalar
Çeşmedâ tatlı sular –
Odur ana tarafım!
Nâânda ırtırlar türkü
Uzadêrlar hertürlü –
Odur ana tarafım!
Nâânda kırlar çırtmalı,
Sürülâr dâ trakalı,
Nâânda yalpak lüzgerlâr.
Yıldızlı da gecelâr –

Odur ana tarafım!
Nâânda utacak kızlar
İncâ ses maanâ çalar,
Nâânda delikannılar
Kara kalpak taşırılar –
Odur ana tarafım!
Nâânda gaydalı düünnâr,
Kadıncalı oynunna –
Odur ana tarafım!
Nâânda duumuş yıldızım,
Eski Oğuz tamızım –
Odur ana tarafım!»

Oğuz dedelär.

Oğuzlar. Dedelerimiz.

Bilinmáz çotankı zamannar. Altay bayırları geniş tä kırları; Altay daalıkları, oltayacak ta meydannarı. Gün gücülä kalkınardı, taa görünmáz uzakta, bayırlar ardında, pembä aydınnadarak taazä dannarı. O insannar, ani bilmäzdilär başka örtü, nekadar göklerin maavi kubeyini, durguttuydular erkenni örümelerini da oturduydular Selenga deresinin boylarında. O erlär şansora

kaynardılar gün kızgınında, angısı çıkmıştı beygirdä atlı olanın tepesi uuruna. Bir kısa duruş o kenarsızlun ortasında, ki tezdä eri diiştirmää taa ileridooru, bilinmüz nääni.

İkişär üüsek tekerlekli araba tä erindä. Beygirlär silkilär elelerini. Sora onnarı kolverdilər arabalardan. Payvantladılar. Beygirlär, nicä dä kalan hayvan sürüleri, tamah otlamaa, başladılar güir otlayacakları. Boz keçä abalar tez örttülär yurtaları. Yurtaların önündä tutuştu iki taştan yapılı kotlonnar. Üstlerindä dä tez peydalandı kara çaunnar asılı üçär ayaklı çibıkların çengellerindä. Birkaç avuç sarı darı unu kaynayararak su içinä, bir dä püskä tuz da sabaa ekmää hazırdı. Bir dä yalabıdı altın şafkçaazlar da şıladılar karıların kömür kara uzun saçlarını. Adamnarın da gözlerindä çaktı ii istemäk yıldızçıkları. Yollandı o adetçä sabaa şamatası, nicä dä herkerä... Gün dä, onnarın eski tanışı, ani gördüydü onnarı taa vakıdın başlantılarından bu erlerdä, yısıttıydı herkerä onnarı bronzaladıp derilerini; o cömert fırın, angısının aazında kaç kerä kurtulduydular yaamur yaşlıklarından; onnarın aydın kalavuzu, ani bunca kerä gösterdi onnara o büülü Altay meydannarını... Gün tä şindi dä gösterärdi taa bir kerä altın yalabıklı suratını, yalpak hem şen bakarak, nicä yaşêrlar, işleerlär da hiç bişeylän ayırılmêrlar onun natura padişaalunun içindä!

Kıvrak levent güüdelär kalkındılar, da kollarını gözäl eklärlän uzattılar yukarı Günä dooru. Duva! Ozamankı duva! Natura kuvetlerinä duva! — Günä, Gökä, Bayıra — bir buunuk seslän duva, dolu inannan hem umutlan Tangrı-Allahlaa!...

Köpeklär, dikip kulaklarını, açıp kırmızı dilli aazlarını, sansın annêrlar o duvaları, bak alışıık küçüktän...

Da tä, o insannar daalışêrlar işlerinä: koyunnara, beygir hergelelerinä, inek surlarına, develerä... Karılar, kızlar — kuşlara, ama ev işlerinä dä tutunêrlar.

Kimisi, hiç esaba bişey almayarak, soyunup o bir gölmeeni, çiplakça kalıp, bitlenerlär, yamêêrlar, yada derenin yımışak suyunda çamaşır çırpêrlar...

Naturanın ortalarında büüyärkän, oğuzların güüdeleri, tenneri saa, gözäl, kıvrak ta artık, hiç bozulmazdı sıkı güimdän, ayak kabından; kolları, elleri hızlı hem kıvrak gezärdi, işläärdi, nicä dä o diilmedik yaban kuşların kanatları, ceyrannarın incä ayakları, angıların aralarında yaşardılar. Gözäldi dä hepsi, yaban natura gözelli, sansın resimniydilär yaamurların kıynaş çizgilerinnän, çıvgınnarın, lüzgerlerin sert kalemnerinnän, hep ölä, nicä natura görünmüz elinnän resimneer türlü otları, çiçekleri, meyvaları, kuşları, hayvannarı, dereleri hem bayırları, kırları hem gökleri!...

Oğuzların da senselesi butakım tutunêr hem korunêr.

Bu kısa duruş bitti. Hepsi, herkez kendi kalabalınnan, genä toplayıp, neleri var, büyük sürülerinnän kalkınıp ileri näänisa yollanêrlar, eni otlayacakalr ardına.

Bu insan yollanması, gezişmesi hem ilerlemesi benzärdi bir erindän kopan tozlu borana! Günbatisına dooru sansın yollanardı büyük bir *kervan!*...

* * *

Butakm oğuz dedelär etiştilär. Orta Asyeyä, oradan da, bir boyu, *Hagoğuzlar*, etiştilär Balkana da onnardan oldu **gagauzlar** (gagoğuzlar), angıları sora geçtilär Basarabiyeyä, näända yaşêêrlar büün.

D. Tanasoğlu. «Uzun kervan» h. b.

Oğuz Kağan — büyük dedemiz.

Oğuz dedelerin en anılmış kaganı, senselä hem devlet başı legendalı Oğuz Kağan olmuş.

Legendadan başka, Oğuz Kağan bir istoriya adamıymış ta, çok kıymetli, girgin yaptıkları olan bir devlet adamıymış. Onun haliz yaşaması için konkret bilgiler yok, folklor, legenda haberlerindän kaarä, angularını bulêrız en çok anılmış «Oğuz Kağan» dastanında (legendasında), dünnedä bilinän «Oğuz-name» adınnan (Oğuz için annatma). Bu haberlerä görä, Oğuz Kağan yakın 4800 yıl ileri yaşamış, meraklı duuması hem büümesi olmuş. Çok girginniklär yapmış, yurdunu, halkını sevmiş, duşmannardan korumuş.

Oğuz Kağan bütün dünneyin dä büyük adamı sayılêr, zerä çünkü kurtarmış onu, fena kara kuvetlerdän oğuz askerinnän Tangri-allahlun izinindän.

Oğuz Kağan bizim oğuz dedelerimizin ata-atası sayılêr, senselä kökü sayılêr, zerä onun altı oolu dördär çocuklarınnan 24 oğuz senselesini temellemişlär, angularından sora olmuş o şindiki çok oğuz-türk senseleleri hem bizim dä gagauz (gagoguz) senselemiz.

Oğuz Kağan gagauzların da **büük dedesidir**.

Onun için dastanı da üüreneceñiz bu kiyatta.

İstemi Kağan da büük dedemizdir.

Oğuz dedelär Oğuz Kağanın vakıdında kendibaşına yaşarmışlar Altay meydannarında.

Sora ama onnarın arasına erleşmiş bir başka da senselä — türüklär. Bunnar pak askerci bir senseläymiş: onnarın başıymış *Aşuna-bey*.

Aşuna-beyin iki oolu varmış: *Bumın* hem *İstemi*. Türüklär oğuzlarlan birleşmişlär da bir *devlet* kurmuşlar, adı **Büük Türk Kağanı**. Günduusu yarısında kağan olmuş *Bumın*, Günbatısı yarısında da kağan olmuş *İstemi*, angısı genişletmiş o devlet yarısını taa Orta Asyeyä Hazar denizinä kadar. Özaman oğuzlar Altaydan çıkıp *Orta Asyeyä* yavaş-yavaş göçmüşlär hayvannarını otladarak, da erleşmişlär.

İstemi Kağan pek käämil, girgin hem becerikli kağanmış hem askerbaşımıyş. O çok düüşlär geçirmiş, ki korusun *Oğuz-türk (türük) yurtluunu* duşmanlardan.

En tamah hem kaavi duşmanmış *Persianın* şah-padişaaşı *Hosroy-Anuşirvan*. O hep hızlanarmış kaplamaa oğuz-türk dedelerimizin kırlarını, hayvannarını, insannarını da, angılarını sora satarmış kul panayırlarında.

İstemi Kağan dayanamamış bölä zararlara da kaldırıp käämil atlı askerlerini perslerä karşı seferä

yollanmış, ki uslandırsın o hayın şahı *kılıcın keskin üzünnän hem mızrakların uzununna*.

Pek kısa vakıtta Kağannun askeri Persiyanın annıklarına etişer. Şahın askeri karşı çıkêr.

Da çekeder bir çirkin düüş iki taraftan.

İstemi Kağan uygun götürer düüşü.

Düüşü siiredän bir kronikacı yazmış: «Sansın görerim bizim üüsek saabimizi İstemi Kağanı. Bir üüsek erin tepesindän o siireder kavraşmaları kara, keskin gözlerinnän, kartal bakışınna. Onun üzü bir aydınnanêr, bir tunêr, çirkin düüşlerin örümesinä

göra, dönä-dönä ba türklerin tarafına, ba perslerin. O verer uygun izinnär, bulêr ölä laflar hem fikirlär, angları giderlär onun inan askercilerin üreklerinä. Baarêr da kimär kerä bir acılı aslan gibi: havezlendirir, girmindeder. O yuurulêr, siler atlas basmasinnan

teri annisından. İsidiler onun sık hem kaavi soluması. Görerim, nicä onun kudret güüsü bir şişer, bir iisiler. Saa pañçası onun aar hem biraz kıvrık kılıcının tutaanı sıkêr da hep sallêêr onu belindä, hazır kavrayıp hızlandırısın duşmannarın enselerinä...

Tä türk askerinin bir payı, yayannar, geeri çıkınêr. Yımışamışlar. Onun askerbaşı izin verêr, baarinêr, gür sesi da yardım etmeer.

Ozaman İstemi Kağan sıkı dişlerini. Gıdırdattı onnarı.

– Beygirimi bana!

Çemrek atlêêr beygirä.

– Sade izinnän iş olmaz! – dedi kendisinä. – İşä, yaptıklara geçmää lääzım!

Kollarını Tanğrı-Gökä kaldırdı birkaç kıpım, da baardı: «Bir Tanğrı!» Da sıkêr beygirin şkembesini gümüş mahmuzlarinnan. Kınadan kılıcını çeker da hızlanêr o askercilerin önüycä. Onun yanılmaz aar kılıcı ilin bir yıldırım gibi çakıp, urêr da sansın biçer duşmannarı, yattırıp onnarı çinenmiş erä. Türk askerçileri, mayıl olup bir kıpım, sıkêrlar kuvetlerini ne taa kalmıştı, hızlanêrlar kağanın ardına, geçerlär önünä. Basêrlar duşmanı umut baarmaklarinnan. Kavraşmak pek çirkin gider.

İstemi Kagan, çok ensemekli türk padişaaşı – Kağanı, döner soluyarak o üüsek erä da bakêr, nicä onun girgin ordularını genä kırêrlar persleri. Onun da sert kılıcından akêr taa duşmanın sıcak hem kırmızı kanı. Zerä duşman kılıç kaldırmıştı onun sevgili ana yurtluuna. İstemişti kullansın onun halkını.

Bir izmetçi siler kağan kılıcını bir sarı korafı peşkirlän.

Duşman ensendi.

Üüsek Kağanımız İstemi Kağan herkerä ensärdi duşmannarı!
Zerä o koruyardı yurtluunu!

İstemi Kağanı, büük dedemizi, unutmayınız ömürünä!

İstemi Kağanın ölümü.

576-cı «Maymun» yılıydı ozamankı zaman sayılarına görä. İlkyazdı. İstemi Kağan, Batı Türuk Kağanınının Kağanı hasta pata düşmüşü. Ölüm atındäydi. Onun bir ayaanda ansızdan bir cenklerdän yarası açılmışı.

Ölüm patında iki oolunu çaarıp demiş: «*Cüri oolum, Türksinif oolum hem siz, benim girgin oollarım! Persiyanın şahını çetin çilbırda tutasınız, brakmayın girsin da soysun kırımızı..!*»

Da, sansın bir *ok* saplamış gibi onun can erini, yarı lafında kesilmiş. Genä arkası üstünä yatmış, kapayıp o büyük hem keskin bakışlı gözlerini, angılarinnan okadar vakıt gözletmişü yurtluunu düşmannardan, hem... sansın solumazmış...

Kağan yurtasına tez başlamış kaçarak girmää *şamannar* uzun cübelärlän, hem onnarın izmetçileri. Tez tutuşturmışlar duva *şamdallarını* da gözäl, bürcü kokulu koyu tütün doldurmuş kağan yurtasının içini. Burayı getirmişlär altın tepsilerdä kurban koyun yaanılarını.

Şamannar başlamışlar duvaları, okutmakları sölemää. Sora şamatalı atlamaa, ulumaa, daul düümää, türlü cıngırdakları üstlerindä, rubalarında baalı sallamaa, dönmää hasta kağan yataanın dolayında tütüderäk. Yardımcılar getirmiştilär bir ateşli mangan-tava da ortalaa koymuştular. Şamannarın biri başlamışü onun dolayında atlamaa da kağanın yaşaması için duva etmää Tanğri-allahlaa...

Ama büyük, kuvetli hem girgin İstemi Kağan artık ayrılmışü o kudretli canından... o bişey görmäzdi, bişey işitmäzdi şansora...

...Ölmüşü, bu büyük adam, bizim dä büyük dedemiz İstemi Kağan, käämil askerbaşı, devlet başı. O korumuştü her taraftaki düşmanardan o *Büük Kırı* hem onun gezdirän hayvancı insanınarını, bizim dä oğuz dedelerimizi, ana yurtluumuzu.

Ölmüştü o batır, oguz-türk batırı... İnsan onun için dastannarda bölä laflar kurmuş: «Ürük hem girgindi bir kır *berkutu* gibi; kaaviydi Altay bayırı gibi; canı genişti bizim Büük Kırımız gibi; duşmannarlan kavraşardı korkusuz aslan gibi; gözäldi dä Tanğri — allahlık gibi...»

Kağan yurtasının kapusunda, nicä durarmış iki batal askerci mızraklarlan, ölä dä kakılı erindä kalmışlar; yurtanın da önündä, erä saplı bir üüsek mızraan ucunda baalı kara şiridin aşaaayanında şindi asılıydı sarı ipektän şirit — nişän, ani hasta ölmüş artık, da var nicä girmää, prostolmaa raametliylän... Asker bayraa da yabanı kafasınnan aşaa iilikti hem baalıydı kara kadifä şiritlän...

İstemi Kağanın ölüsünü, adetlerä görä, yakmışlar bir büyük ateştä kırın ortasında; külünün dä üstünä askercilär hem kalan da insan birär etek toprak atmışlar da üüsek bir kurgan-mezar kaldırılmış...

Oğuzlar, başka da senselelär, çoktan başladıydılar geçirmää kendilerini Gün-batısına dooru, etişip taa Orta Asyeyä, Aral denizin hem Sır-Derenin kırlarına. Orada onnar erleştilər, devlet kurdular, Oğuz devletini, da yaşadılar (9 — 12 asirlerdä).

Oğuzistanda.

Oğuz dedelerimiz şansora Orta Asyada yaşardılar. Kendi Oğuz devletini kurmuşular — *Oğuzistanı*. Bu olmuştu bin yıldan zeedä geeri. O kaaviymiş bir devlet, nicä dä eski Türk Kağanını devleti. İnsan hep hayvancılıkları zanaatlanarmış, ama kasabaları da varmış. Başkasabaymış *Yangikent*, nicä bizimcelä deyecez, *Enikasaba*. O Sır-Derenin boyunda bulunarmış. Dosdolay toprak kalesinnän sarılıymış duşmannardan korunmak için. *Aral* denizindän uzak diilmiş.

O devletä baş ayırmışlar, angısına därmışlär *yabgu-han*. En anılmış Yabguları olmuş: *Bugra Han*, *Oğuz Yabgu*, *Küçük Yınal Yabgu* h.b. Sonunku yabgu olmuş *Ali yabgu Han*.

Oğuz dedelerimizin halkı topluyumuş 24 senseledän. Kaavi senselelärmiş *Kayılar* hem *Bay-*

ındırlar. Ama *Kınık* senselesi dä geeri kalmazmış.

Oğuz devletinin kaavi hem düzgün askeri-ordusu varmış hem käämil *asker başları*. Onnarın biriymiş askerbaşı *Etrek*. Oğuz askeri-ordusu çetin koruyarmış devleti duşmannardan. Duşmannar sa varmış her taraftan — *arablar*, *hazarlar*, *uruslar*,

peçeneklär, kıpçaklar h.b.

Oğuz dedelerimiz için çok faydalı habêrlär brakmış oguz bilimcisi. *Kaşgarlı Mahmud*, oğuz poeti *Balasagunlu Yusif* hem bir arab yazıcısı *Ahmed Fadlan*, angısı ozamannar bir gezi yaparkan geçmiş oğuz yurtluundan. Sora yazmış oğuzlar için nelär görmüş hem işitmiş.

Üülen tarafından arablar pek hızlanarmışlar kaplamaa oguz kırlarını, kasabalarını.

Karaçuk bayırları başlamıştı karartmaa daalarlarını. Birdä, bir biyaz geniş kuşak gibi, ne-sä, tırmaşêr sansın bayır arasından buyanı dooru. Görüner şansora, ani onnar bir asker kılıçlarlan, mızaaklarlan, kalkannarlan alatlı gelerlär. Oğuz bekçileri saklılıklardan gözederlär onnarı. Tanıdılar. Arablar!

Birdän öttü buynuz zurnalar! Haber, ki hazır olsun asker düüşä... Atlı asker bölükleri tez peyda olêrlar uygun erlerdä. Bekleerlär duşmanı... Durêrlar çamnar gibi, meşelär gibi! Oğuzlar durêrlar kuşku, ama çetin dä.

O biyaz giimni arab askeri ansızdan saptı, çıkıp bir kervan yoluna, angısı getirer dooru Oğuzistanın üreenä, merkez Yangikent kasabasına, näända girgin bekleer *Küçük Yınal*, ama büük ürekli Yabgu da. Duşmanı durgutmaa annıklara çıktı askerbaşı *Etrek*.

Aşaadan, daalarların kenarında, birdän dallar başlêêrlar kımıldanmaa nicä lüzgerdän, da ilk mızrak uçları hem ilk asker güüdeleri biyazıldılar açık erdä.

Boran vjirtısı hem tolu patırdamasa gibi sarsalêêr meydanı. Oklar yaamur gibi uçtular hava içini delip iki taraftan da. Aralık ama kusalêr. Kalkannar ateş çakêrlar ok uçların urulmasından da gelerlär hep taa yakın, hep taa titsi. Arabların çoyu düşerlär acıdan baarak. Ama eni sıralar hep peydalanêr kara daa

içindän. Sansın aaçlar, biyazıyıp, arab askercileri olêrlar hep taa çokluk. Kenarlarda atlı askerlär düüşerlär.

Düüşlär Yangikentâ etiştilər, toprak kaleyä. Oğuzlar, yayları sıbıdıp, kılıçlarlan hem mızraklarlan düüşerlär. Toprak kalenin her tarafı uuldêr. Duşman ama girâmeer. Da bu çirkin kavraşmanın üstünâ, titsi baarmakların üstünâ, gök birdän kararêr da bir potop yaamur boşanêr, sansın maasus yıkamaa deyni kandan o çirkin düüş erlerini...

Sölener, ani bu düüştä, Küçük Yınal yabgu, görüp, ani onun askercileri şansora yokmuş neylän yaralarımı baalasınnar, yırtmış gölmeklerini sırtından da payetmiş yaralanmış askercilerä.

Arablar ama hep tä enseyämemişlär. Oğuzların Toprak kalesini alamamışlar...

* * *

Oğuz devleti, Oğuzistan ikiüz yıldan zeedä durmuştu. Ama sora daalmıştı, zerä hannar, beylär annaşamamışlar, düüşärmişlär biri birinnän. Başka taraftan da pek büyük bir sel gibi devletin üstünâ üüşärmiş kıpçaklar.

Oğuzlar üç pay olmuşlar: bir payı, *Selcuk* beyin oğuzları üülen tarafına akışmışlar, başka bir payı, hagoguzlar, batı, tarafına Kara Denizin poyraz meydannarına göçmüşlär, kalanı da erindä kalmışlar kıpçakların hem arabların kuvedi altında.

Hagoğuzlar Kara Denizin poyraz meydannarında raat duramamışlar ardlarına gelän kıpçakların beterinä da geçip bizim dä Bucak kırlarından, Tuna deresini aşmışlar (1064) Balkana. Erleşmişlär, eni devlet kurmuşlar Kara Denizin o boylarında. Orada hagoğuzlar *hristian* olmuşlar, sora da *hagoğuz* adı *gagoğuz* adı olmuş.

Butakım, bizim eski gagauzlar Balkanda duumuşlar, gagauz olmuşlar, oğuzlardan, hagoğuzlardan. Bunun için bizim adımızda

kalmış «oğuz» // «ouz» adı — «gagoğuz» // «gagouz» (diil «ağuz» // «auz»), diil «gaga-uz» (gagadan)!

Araslan Bey hem bizanslılar.

Hagoguzlar *gagoğuz* (gagauz) olunca ama üzyıllıklar geçmiş, girgin, yaşamak geçirmişlər bu eni yurtlukta, eni devletindä. Onnarın devletinä komşu bizanslılar, bolgarlar demişlər *Uzieyalet*. Devlet başıymış girgin hem fikirli *Araslan Bey*.

Balkanda hagoguzlar türlü eni zanaatlar edinmişlər nicä: *çiftçilii, baacılı, başçavancılı* h.b. Erindä yaşamaa alışmışlar.

Bizans imparatoru ama zorladarmış Araslan Beyin devletini: vergi istärmiş ekin, hayvan, altın para hem uşak ta — *çocuk*.

Legenda annadêr, ani Araslan Bey istämemiş başka ödemää Bizansa o ceremeleri. Ozaman Bizans imparatoru *Teodor Komnin* cenklän kalkmış *Uzieyaletin* üstünä kruçalı askerlerinnän.

Araslan Beyin varmış kaavi atlı hem yayan askerleri. Onnar karşı koyarmışlar bizansların kruçalı askerlerinä çok zor hem çirkin düüşlerdä.

Legenda annadêr, ani Araslan Bey enseyämüzmiş o kruçalı demirlän giimni askerleri. Da, eski oğuz—türk adetinä görä, Tanğri—allahlaa läüzim olmuş kurban getirsin kendi oolunu, *Eymuru*. O da askerciymiş, kayıl olmuş, zerä pek sevärmış ana

yurtluunu, pek istärmiş, ki duşmanı ensesinnär. O prostolmuş beygirinnän, kılıcınnan, yaşamaklan. Onu götürmüşlər bayır tepesinä, vermişlər kaavi içki — *homa* da o heptän yımışamış, kaybetmiş kendisini, birtaa da uyanmamış. Güdirmişlər uzun biyaz gölmek. O bayır tepesindä yakmışlar bir büük ateş ceviz aacı dallarından. O atestä yanmış genç Eymur kül olunca. Da onun külü uçmuşmuş göklerä. Tanğri-allahlık kabul etmişmiş bu kurbanı.

Araslan Bey hazırda karşı durmaa o kaavi duşmanın önündä.

İlkin ama denemiş usululuklan annaşmaa imparatorlan, ki kan dökülmesin. Yollamış imparatora bir elçilik — üç batal adamını.

— Kimsiniz, köpeklär, söläyiniz tez? — üüsektän iireneräk baarmış imparator.

— Araslan Beyin yollanmışlarıyız biz! İi sözlän geldik! Beyimiz sizä saalık-iilik isteer!

— Hm! «Beyiniz»! O diil bey, o bir yaban! Hayvan! Siz hepiniz benim hayvannarımsınız! Kullarım!

— Araslan Bey bizim beyimiz, biz dä kul diiliz sana! — hızlı hem korkusuz cuvap etmiş yolanmışların en batahı. — Biz getirdik sana onun tekliflerini.

Da üçü dä çıkarmışlar heybelerindän birär iş: biri — bir sıçan, biri — bir engeç, biri dä — bir garga, da koymuşlar onnarı imparatorun ayakları önünä. Sora çıkarmışlar ennerindän birär ok, göstermişlər, da saklamışlar genä geeri. İilmişlər da çıkınmışlar erlerinä.

— Aha! Bunnar nışan; maanalarını da bän kolay bulurum, — kabarık demiş kendikilerinä imparator. — Bu miskin yabannar verilerlär bizä cenksiz! Vererlär topraa — gösterer sıçana; suları—gösterer engecä; hem gökü dä, ha-ha-ha-ha! Biz ama

koyacêz bizim kendi istediimizi — hepsi onnar olaceklar bizim kullarımız!

— Yok, dooru annamadın bizim nişannarı, imparator, — gür seslän demiş genä o en batal hagoğuz.

Kruçalı askerbaşların biri, adı Midor, o saat kılıcı çekip:

— Sän, miskin, padişahımıza maana bulmaa kıyışêrsın? Arsız, geber!

— Dur, kavaler Midor, ko annatsın, sora kellesini alacez! — kabarık genä demiş imparator.

— Sosläyin ozaman: eer siz ayatlanmarsanız topraamızdan sıçannar gibi; eer siz geeri çıkınmarsanız engeçlär gibi; hem eer siz uçmarsanız bizim başça—bostanımızdan gargalar gibi, ozaman hepimizi delecez bizim uz gidän te bu oklarlan! — bitirmiş lafını batal hagoğuz.

O saat ama kinni kruçalılar saplamışlar bu girgin hagoğuzları kılıçlarlan...

* * *

Bizanslı kruçalların imparatoru toplamıştı bir büyük asker, denizdä dä çok gemi. Kamçı deresindä dä büyük kayıklarda getirmişti onnarı hagoğuzların topraana, ki kaplasın onu.

Araslan Bey hazırda karşı koymaa bu pek kaavi hem hayın imparatora, onun demirlän giimni legionnarına baştan ayaadan. Beygirleri dä demir güüslüklärlän.

O zaman Bizansta çorbacıymış Latin İmperatorluun kruçalı ordenneri 1204-cü yıldan beeri.

Araslan Bey izin verer, ki o taraftaki küülärdän insan çekilsin bayırlara, daalıklara; imeelikleri, içmekleri, hayvannarı, kuş

maasullarını — hepsini alsınlar, duşmana bişey brakmasınlar; tarlalarda, kırlarda ekintileri ateş etsinler; aulları, pınarları, köprüleri bozsınlar duşmanın önündän. Oradan oraya kazdırmıştı derin hendeklär, kaldırtmıştı topraktan hatlar... Annık bekçileri üüsek aaçlar, aaç küleler üstlerindän uzakta taa görüp, ani duşman legionnarı ilerleerler, şilemneri, demir zaaları güneştä yalabıyarak, tozu da erdän havaya kaldıırarak, tez alatlardılar nışan—haber vermää yakıp üüsek tütünnü ateşler üüsek erlerdä, ki görünsün uzaktan, ani duşman gelir... Buyanı dooru da başka bekçiler, görüp o tütün direklerini, onnar da tutuşturêrlar—hazır ateşleri, da butakım, bildirerler yurtluumuzun üstünä gelän amanı...

Araslan Bey erleşirmiş askerlerini yamaçlar aralarına hem küçük daalar parçalarında, saazlıklarda da, näända uyarmış duşmanı beklemää da ansızdan urmaa yannarından yada ardından, nicä bizim eski türk kagannarımız hem oguz hannarımız düüşürmişler perslerä, çinnerä, arablara karşı. Kendisi dä Araslan Bey atlı askerinnän erleşmiş bir köprüsüz dereciin hem bir bataklı gölün arasında üüsek saazlar içindä. Ona oradan görünürmiş hepsi kalan asker bölümneri hem dä duşmanın gelecää yolu.

* * *

Açan bu haber etişti da daalıştı insanın arasında, acıdan hem kuşkuluktan bir baariş kopuştu aullarda: gözlerinin önnerindä, yaşlar arasında insan görürdi uzakta yanarak aullarını, ekinnerini, kavranmış ihtiarları, karıları, uşakları baalı, bileräk, ani duşman onnarı haydayacak esirlää, näändan geeri dönämeer kimsey...

Askercilär ama oldu bir hayli vakıt bekleerlär, sıcaa hem susuzluk çekerlär, tozu yudêrlar, ama girgin dayanêrlar, zerä duşman okadar kolay ilerleyämeer, nicä o esaplamıştı.

Avgust ayın 18-dä duşman legionnarı etişärdilär *Kışla* kaşabacına, Kamçı derenin boyunda, näända ama kimseyi hem, bişey bulamadı, herersi ölü gibiymiş. O çayırdan gideräk legionnar etişerlär Taş-kalenin duvarlarına, angıları korkusuz bakardılar duşman sıralarına, arkasinnan dayanarak Balkan bayırlarına.

İleri gidärdi ayırı legionnar, angılarını imparator düzmüştü o çocuklardan, ani küçükkän almıştılar hagoğuzların küülerindän zorlan da büütmüştülär kinni olsunnar kendi halkına hem ana topraana. Ne hayınnık! O, Tanğri! Onnar da bişey bilmeyip, pek fena düüşärdilär hagoğuzlara karşı, hiç acımaz. Razgelir, anasını—bobasını, kardaşını—kızkardaşını öldürür... Onnarı tanımazsın da hiç. Asker başıymış onnara bir genç, adı Midor, hep hagoğuzlardan alınmış.

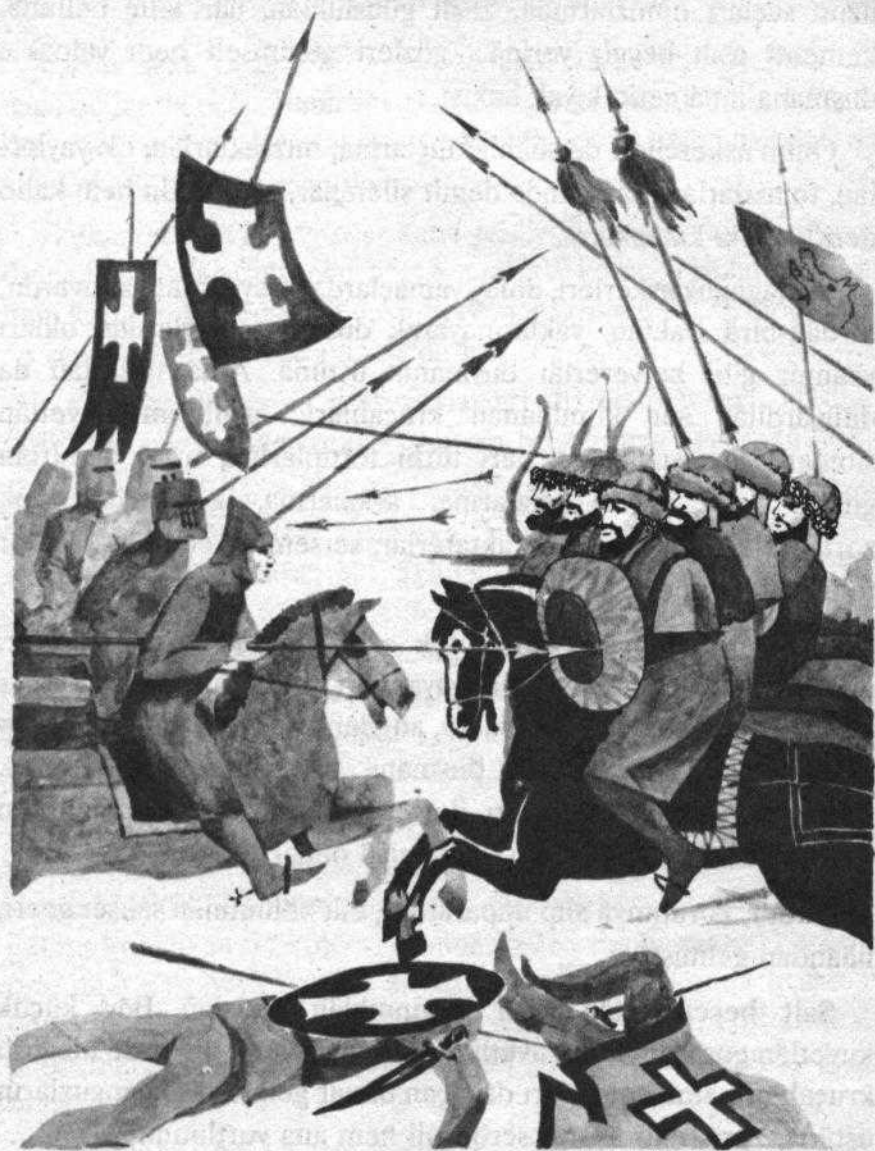
Ne yapsın Araslan Bey, angısı şansora işidärdi düüş şamalarını, demir cingırdamaklarını, vaylamakları, beygir tu-purtularını hem innemeklerini, kişnemeklerini?..

Biraz taa yukarı vardı taa bir kasabacık-kalä, ondan da sora yol açıldardı yurtluun başkasabasına, *Devlet-kaleyä*.

Araslan Bey ama brakmadı duşmanı geçsin başkasabaya da düüşü verdi duşmana karşı burada, Kamçı deresinin çayırlarında.

Düüş, pek çirkin oldu. Kruçalılar girdiydilär o açık çayıra, hayın hem hodul imparatorlan, atlı bir biyaz hayğırdı.

Araslan Beyin beygiri, kara-kömür tüüsündä, kaavi hem kaçak lüzgär gibi. Kendisi dä batal bir adam, geniş omuzlu hem güüslü batır, kısa tombarlak sakallı, bıyıkları aşıadooru, şilem başında,

uzun saçları omuzlarında, zaalı güüslüklän, aar kılıç belindä, kementi asılı beygir yerinä... gözleri gülümseli hem yalpak... duşmana ama çetin kıyak bakışı...

Onun askercileri dä silähli kılıçlarlan, mızraklarlan, ok-yaylarlan, topuzlarlan, başlarında demir şilemnär, yada çetin hem kalın deridän sıkı kalpaklar...

Tä hagoğuz askerleri, dolay yamaçlardan peyda olup sıravardı, birdän-birä iraktan, yaklaşmayarak duşmana, yaylardan okları yaamur gibi kolvererlär duşmanın üstünä. Ama taşlarlan da düüyärdilär aar kimıldanan kruçalıları, angılarını kuvetlän sıbıardı maasız taş-aticıları türlü tertiplärlän, urup demirlän giimni kruçalıların kafalarına, arkalarına, güüslerinä, çok zorladêrlar onnarı, erä dä aktarêrlar, sersem dä ederlär... Taşlar tolu gibi yaayêrlar her taraftan...

Araslan Bey, çıkıp bir üüsek erä, siireder, izinneri verer, diıştırir asker bölüklerini yayannarı, atlıları... Yavaş-yavaş sıkıştırêrlar kruçalıları bataklara, angıları aarlıktan batêrlar, kalıp erindä... İslää dindirdiyän duşmanı, Araslan Bey atlılarınnan, kılıçları kaldırıp, mızrakları ileri uzadıp, hızlanêr kruçalıların üstünä da cekeder heptän tepelemää onnarı...

Midor, koruntuya alıp imparatoru, atlı bölüünnän sauşêr geeri, näändan gelmiştilär.

Salt becermeklän hem girginniklän Araslan Bey küçük kuvetlän ensärdi büyük kuvetli duşmannarı, hem diil sade bizanslı kruçalıları, ama bolgarları da, açan onnar gelärdilär hagoguzların üstünä, zerä o koruyardı serbestlii hem ana yurtluunu!..

Ama düüşlär taa da olaceydılar...

Dedelerimiz hristian olmuşlar.

Bizim uzak dedelerimiz dä, oğuzlar, yakın dedelerimiz dä, hagoguzlar da ozamannar hristian diilmişlär. Onnar Tanğri-allah-laa duva edärmişlär, Günä, Gökä, Bayıra... Şamanizmayı da inanarmuşlar, magizmayı da...

Balkanda ama hagoguzlar karşı geldiydilär başka bir pek kaavi dinnän – hristian dininnän, angısını tutardı komuşu Bizans devleti hem komuşu Bolgar ırlı devleti. Onnar brakmadılar hagoğuzları da raada geçirmeyincä onnarı da hristian dininä.

...*Kurban* küüyündä grek popazları dikmiştilär bir hristian klisesi da savaşardılar oralı insannarı hristiannaa çevirmää.

Tä, getirmiştilär o kliseyä zorlan hayvan güdänini *Sundubayı* karısınnan. Çekederlär yapmaa hristian vaatizlii adetlerini. Klisenin içi yarıkaranlık. İkonalardan bakêr fasıl süretlär, angılarında titsi oynêêr kandillerin hem yanar mumnarın uzanan gölgeleri. Popazlar da yardımçılarınnan savaşêrlar taa da çok tısilik girdirmää bunnarın çannarına türlü rituallarla, deneerlär bu umutsuz «dinsiz yabannarı», angıları ölä dä ölüm korkusunnan şaşık gözlärlän bakêrlar o süretlerä hem popazlara.

İslää korkuttuynan bu fakirleri, popaz yardımcıları kavrêêrlar onnarı, tutêrlar da popazların biri altın kaşıcaklan döker *ay-komkayı* ilkin Sundubayın aazına, sora da karının aazına. Şindi gümüş kruçaylan stavrolêêrlar onnarın üzlerini da zorlan koyêrlar öpsünnär o üç başlı kruçayı, angısı hiç benzemäzdi onnarın şaman popazın tokmacına... Öptürdülär ikonaları da. En bitkidä dä giidirdilär üstlerinä birär uzun biyaz gölmek; serptilär *ay-ayaz-maylan*...

– Şindän sora, dinsiz yabannar, siz çevirildiniz hristiannaal
– dedi en büük hem en biyaz sakallı popaz, kaldırıp saa elini da stavrolayıp bunnarın önünü. – Korkasınız bizim Allahtan-*Teos*-

tan! İläsiniz ona, inanasınız! Hem üfelendirmeyäsiniz onu!
Amin!

Evdä Sundubay karısınnan, nicä iki urulmuşular, cannarı sersem, korkêrlar tutunmaa ne işä dä olsa, diimää bir-bişeyä, eski adetleri, işleri yapmaa... Onnarı büük korku sıkardı... Sansın kabaatlıydılar, günahkerdilär? Göktä Gün dä sansın kannı kızarık bakardı onnara; gecä dä Ay sansın çirkin buynuz gösterärdi onnara... Erdä ama ayak altında sansın toprak batardı! Artık çirkin, titsiydi duymakları...

Bir vakıttam sora ama Sundubaylar kendilerinä gelärdilär, unudardılar o korkuları da uslanardılar. Da çäardıkça, onnar inannan kliseyä gidärdilär...

Deredä vaatiz edilmäk.

Bizanslı kruçalılarla düüslär vakıdında Araslan Bey gitmişti bolgar ıarına *Turnovo* kasabasına yardım için. ıar adamıştı. Hem demişti ki hagoguzlar hristianna geçsinnär da ozaman taa kolay olur bekim annaşma bizanslılarla. Hem ani hristian kültürası üüsektir, aydinnadır insanı.

Tirnovodan döndüynän Araslan Bey taa da çok başladıydı hristiannık için düşünmää. Bolgar *mitropolit* dä başladıydı yol-lamaa hep taa sık kendi *misionerlerini* hagoguzların arasına, ki inandırısınnar bunnarı, ani lääzım vaatiz olmaa, bir kliseyä duva etmää.

Araslan Bey ama kendisi karara geler, ki hristiannı kabul etmää, bütün hagoguzları vaatiz etmää. Fikirleşip devlet adamnarınnan, kararlêêrlar vaatizlik erini ayırmaa bir derin alçak içindä derä boyunda.

... Askerlär, bütün hagoguz askeri uzun sıralarda dizili durêr. Bunca da bolgar popazları kara cübelärlän giimni, kruçalar

ellerindä, vatzlik duvalarını başlêêrlar. İlkin askeri hristiannaa çevireceklär! İnsan da çok toplu.

Açan ama o popazlar çekettilər bu ölü susmalın içindä batal seslärän o üüsek-üüsek duvaları, kandillerdän dä koyu günnük tütünü kaldırmaa, bu artık kuşku, insannarın cannarı heptän dalgalandı arkalarında derileri titsilendi, saçları ters kalktı — okadaradan büülü geldi hem alışmadık onnara bu eni adetlär...

Tä popazlar ayozlêêrlar derenin suyunu da olacek haliz vaatizlik. Hepsinä baardılar, diz çöksünnär! Korku hem titsinmäk taa da pek büüdü. Çoyu başladı baarıp-ta kaçmaa; aalaşmaa, ani onnar istämeerlär başka dinä geçmää — gözlär büüyülmüslär, bakışlar diişik, sansın onnarı keseceklär tä hemen şindi... Askerbaşları savaşêrlar etiştirip geeri çevirmää, zorlan vaatizlää getirmää...

Göklerä çıkardı diil sade o gür duvalar, ama titsi baarmaklar da, aalamaklar da. By seslerä karışardı karıların da üüsek keskin seslärän aalamakları...

Başkaları sa kendileri gelerlär vaatizä, bir dä korkusuz!

Tunuk bulutlu göklerin altında olardı annadılamaz siir...

Popazlar serptilər, vaatiz ettilär hepsini. Koydular eni adlar, taa çoyu bolgar adları, nicä: Kiril, Todor, Peter, Gergi, Liuben, Hristo, Dona, Yordana...

Kim ama istämedi, kaldılar kendi adlarinnan, nicä: Oktay, Altay, Tursın, Aykız, Gülkız, Naali, Uzena, Arif, Dilber...

Gözäl duva türkülerindän sora vaatizlik bitti. Fasil gelärdi, ama şansora hristiandılar. Susardılar hepisi...

Sade Araslan Bey düşünärdi, nezaman hem neredän o kruçalılar genä uraceklar onun uslu halkının üstünä. Hem ani hazır olmaa läüzim herkerä...

... O büyük düüş oldu. Hagoğuzlar girgin korunduydular. Bizans kruçalıları enseyâmediydi onnari.

... Vakit geçardı, hagoğuzlar *gagoğuz* olardılar, Duuardı eski gagauzlar dedelerin topraanda.

... Sora gagauzlar yaşadılar Osman türk kardaşlarinnan barabar, açan onnar Balkana geldilär.

... Ama ruslar türklere karşı çok cenklär yaptılar, anguları gagauzlara çok zarar getirirdilär. Ozaman gagauzlar kalkınıp geçtilär Basarabieyâ yaşamaa Bucak kırlarında, nâanda şindi dä yaşêêrlar. Ama zorlukta; ana dilimiz, oğuz dedelerimizin dili, kaybeler...

LİTERATURAMIZDAN

Halk yaratmaları.

(Folklor).

Halk literaturası (folklor) – o, ani insanın arasında düzülmüş – türkülär, masallar, söleyişlär, bilmeycelär, cümbüşlär, fıkralar (anekdotalar) legendalar, dastannar h. b. yaratmalar. Onnarın autorları bilinmeerlär.

Halk literaturası düzülmüş-yaradılmış pek çoktan da etişmiş bizädän, onu halk korumuş ana dilinin yardımınnan.

Biz dä onu koruyalım läüzüm! Üürenelim, kullanalım!

Oğuz dedelerimizin folklorundan.

Oğuz dedelerimiz folklor yaratmalarını düzmüşlär pek çoktan, nezamandan yaşamaa çeketmişlär. Onnarın pek zengin hem gözäl folkloru var: *legendalar, mişlär, dastannar, söleyişlär, bilmeycelär* h. b.

Söleyişlär.

Kılıcını mertliklän hem ustalıklan türkün kolu ensedii insannarın yarasını sarmakta da ustadır.

Süüt aacı gibi her bir lüzgerdä sallanma. Gün gibi hem Ay gibi kararlı ol.

Bilinmeyän yolun sonu yoktur.

Hastalık saalın paasını gösterir.

Küçük kütmek büük arabayı aktarır.

Yaptuna görä fayda da olur.
Tatlı söz çok getirir.
Ana yurtluunda genger dä gözäldir.
Öküz altında buzaa aarêêr.
Dişi aslan da aslandır.
Uzun yaşın ucu ölümdür.
Deveyä nal yoktur.
Attan inmiş, eşää pinmiş.
Bal olan erdä sinek tä bulunur.
Tikensiz gül yoktur.
Çiinenmiş çayırda hayvan otlamaz.
Dayısı dümendä vardır.
Edi aşcının çorbası datsızdır.
Korkana hepsi köpeklär salır.
Devä çökecää erini bulur.

Bilmeycelär.

Yurta üstündä yarı çörek. (*Yarı Ay*)
Atatay, matatay,
İncä belli kara tay. (*Karımca*)
Er altında yaalı kayış. (*Yılan*)
Saksan sakırdêêr,
Her aacın kökü oynêêr. (*Düzen*)
Lün-lün deredä,
Lün-lün tepedä,
Sülüksüz bir kemiksiz. (*Kelebek*)
Saksan sakır-sakırdar,
Edi bin aaç kıpırdar. (*Düzen*)

Pır-pır pırlıtı,
Tır-tır tırlıtı. (*Yapaa işlemää ü*)
Aara onu — o saklıda,
Seslen islää — o aklında. (*Çekirgä*)
Bilmeyincä, bilmeyecä,
Biri-birinä iliştirmeycä. (*Sincir*)
Etsiz, kemiksiz,
Gungur kuşcaazı. (*Karımca*)

Söleyişlär hem bilmeycelär için.

Söleyiş — o kısa bir söylemek, angısı gösterer bir üretmek, bir faydalı fikir artistik formasında; o paa koyêr işlerä, yaptıklara, çıkış yapêr; saklı fikirlän dä çok kerä lafeder bizimnän.

Bilmeycä — o da kısa bir folklor yaratması, angısı deneer bizim fikirimizi, annamamızı, bilmemizi saklı söylemeklärän türlü obyektlerin üstünä. Onnarı kolay bilmää diil, läüzüm düşünmää da cevap bulmaa.

İş. Yukardaki söleyişleri hem bilmeyceleri bakınız da düşününüz, fikirleştiriniz onnarın maanalarını. Söläyiniz, oğuz dedelerimizin yaşamasından nelär gösterer onnar.

Mifolocik legendalarından.

«Gökün katları».

Gökün edi katı varmış. Birinci kat Topraan üstündäymiş ani. Onda *Kara Camahat* yaşarmış.

Soradaki katlarda gözäl *perilär* hem *proroklar* yaşarmışlar. En yukarda, edinci katta *Tanğri kendi tronunda oturup dunneyi bakarmış...*

«Dan Yıldızı için».

Dan Yıldızı bir gözäl oğlanmış. O sevmiş erdän bir gözäl kızı. O kız her sabaa çeşmeyä su almaa gelärmış. Yıldız da sevdasını görmää deyni, her sabaa erken çıkarmış da bekläermış parlak şılayarak.

Bir kerä kız uyuya kalmış, kalkmazmış. Ozaman parlak Yıldız, bir şılaanda kayıp, kızın pençeresindän içeri girmiş. O, büülü gibi bakarmış hem mayıl olarmış kızın güzelliinä. Da gelmiş kızın düşünä. Kız da sevdalı olmuş Yıldıza.

Ozamandan kız her sabaa erkenindä uyanıp Yıldızı aararmış buluşmaa onunnan. Yıldız ama hep göktäymiş.

...

Çok eskidän bilinärmış, ani kızı Tanğri göktän erä atmışmış, ki Topraa güzelletsinmiş. Yıldız sa ozamandan sevdasını erdä aararmış. O her sabaa hızlı çıkêr tez dä yokolêr, ki, insan uyanmadaan, kızı görsün. Ama insan uyanmış da Yıldıza *Dan Yıldızı* demiş; *Sabaa Yıldızı* da demiş; *Çolpan Yıldızı* da demiş. Kervancılar da sora *Kır-Kervan Yıldızı* da demişlär.

...

Bizdä, gagauzlarda, bu yıldızın hepsi adları rasgelerlär: lafetmektä, masallarda, söyleyışlerdä... Etişmişlär onnar dedelerimizdän taa bizä dä!

Mifolocik masalı «Tepägöz».

Oğuz dedelerimizdä Tepägöz için çok masal varmış.

Tepägöz — o bir pek batal, dev boylu, titsi çirkin bir adammış o pek uzak zamannarda. Onun varmış salt bir gözü, pek çirkin bir gözü, ama tepesindäymiş. Onu saplayamazmış ne kılıç, ne dä yay oku. Onun anasıymış büyük denizdän bir *peri*; bobası da bir taa da çirkin batalmış, angısı taşıyarmış bir pek büyük kalpak dikili onuç koyun derisindän, ama hep-tä örtämäzmiş onun pek büyük kafasını bütününä.

Tepägöz bozup-kırarmış ne olursa önünä razgelä, bütün dä senselä yurtluklarını; onnarın en büyük geroylarını, batırlarını ensärmış da öldürärmış. O yaşarmış insanın arasında, ama saklanarmış bir geniş bayır deliindä. O insan da iyärmış, «yam-yammış». Onun için annadılarmış oguz dastannarında.

... En eski zamannarda. Oğuz bayırlarında yaşarmış bir pek batal, dev boylu, titsi çirkin insaniyän adam — *Tepägöz*. O istemiş oguzlardan, her gün getirsinär ona altıüz insan imää deyni. O pek çok iyärmış — kırk koyun birdän. Oğuzlar kayıl olmamışlar, da annaşmışlar vermää gündä iki adam, beşüz koyun hem iki dä aşçı ona imää yapsınar. Oğuz ayleleri sıradan verärmişlär o iki adamı. Bir ihtiar karının iki oolu sade varmış. Almışlar ilkin birisini. Açan sıra gelmiş versin ikincisini dä, o yalvarmış, acısınar onu. Ozaman ona demişlär danışsin *Basata*, en kavi batıra oguz yurtluunda. Basat kayıl olmuş düüşsün *Tepägözlän* da kurtarsın insanı hem yurtluu o duşmandan. O kollamış açan *Tepägöz* çıkmış bayır içindän da otladarmış keçilerini, koyunlarını. Yaklaşp, ansızdan hızlanmış *Tepägözün* üstünä, ama enseyämemiş da *Tepägöz* kavrayıp *Basatı* kavi kollarınnan götürmüş da kapamış bayır deliinä.

Avşamneyin getirip kapamış sürüsünü içerinä: bir tarafta *Tepägöz* yaşarmış, bir tarafında da keçilär, koyunnar, angılarını *Tepägöz* her sabaa-avşam saayarmış, südünü içärmış. *Tepägöz* demiş *Basata*: «Sän buradan biryanı çıkamayacan şansora, bendän kurtulamayacan; bän yatacam uyumaa, sän ama kesecän bir keçiyi da te bu büyük çaunda kaynadacan onu. Açan hazır olacak, beni kaldıracan. Şindi al te bu uzun demiri da onun sivri ucunna saplayıp deneyecän yaanıy, pişti mi. Ateşä koyasın nekadar taa çok yakacak, ki taa hızlı kaynasın o yaanı, zerä pek acıktım. Seni bän iyecäm başka kerä».

Tepägöz uyuklamış birdän. *Basat* o saat aliffendirip ateşi kızdırmış o demirin sivri ucunu kırmızı olunca da saplayıp deşmiş *Tepägözün* o bir gözünü. Kendisi atlamış bölmeyi da saklanmış koyunnar arasında. *Tepägöz* acıdan uyanmış da çirkin baarmış:

«Kurtulmayacan sän bölä dä bendän, Basat! Sabaa koyunnarı birar-birär dışarı kolverärkän bän bulacam seni!»

Basat ama korkmamıŝ. Tutmuş en büyük koçu, soymuŝ derisini, brakıp kafayı hem baçakları, turnakları ayırılmadı da girmiş onun içinä.

Sabaylan Tepägöz aktarmıŝ o büyük taşı deliin kapusundan, durmuş çıkmakta da ayakları arasından kolvererek her bir hayvanı, yoklamıŝ hepsini. Basat ta o deri içinde geçmiş Tepägözün ayakları arasından saa-sem. Hepsi hayvannar dışarı çıktıynan Tepägöz-baarmış: «Ye sän, Basat, ne bekleersin, çıksana!»

Basat ama dıŝardan demiş: «Bän buradayım, ahmak Tepägöz! Ozaman Tepägöz üfkedän eri kopararak, altın topuz elindä, üç kerä uruŝup savaŝmıŝ öldürsün Basatı, ama görmäzkän, öldürämemiŝ.

Baast onu öldürmüş onun altın topuzunnan.

1. Nesoy arif fikir bulêrız bu masalda?
2. Neçin Basat taa arif çıkmış Tepägözdän?
3. Neçin Tepägöz mitolocik personajı sayılêr?
4. Masalı parçalara payediniz da onnara görä annadınız.

Oğuz dastannarından.

Oğuz dedelerimizin en bilinir hem anılmış dastanıdır «Oğuz Kağan» dastanı. Onda annadılêr oğuzların en eski, kudretli baş kağanı için, girgin yaptıkları için hem Oğuzların yaşamaları için dä.

«Oğuz Kağan» dastanı. (Parçalar).

Oğuzun duuması, uŝaklı.

Oğuz dedelerin bir hanı varmış, **Karahan**. Onun uşakları yok-

muş. Karahan hem onun karısı duva etmişlär Tanğri-allahlaa.

Da günün birindä olêr bir uşakları, çocuk!

Çocuk büülü göl perilerindän taa gözälmiş. Duumuştı kismetli hem *mertlik* nişannarinnan.

Boba-ana pek sevinmişlär, Tanğriyâ çok şükür etmişlär, bir dana kurban getirmişlär Duva bayırında Altayda.

Bir iş ama bozmuş onnarın sevinmeliini: ilk südü anasmdan emmişti, başka da instämemişti. Anası umudu kaybedärmiş artık, ani uşak yaşayacak. Pek kahırlıymış. Çocucaklan-sa büülü iş olarmış: o çii yaanı, çorba hem içki diri-su istemiş birdän. Vermişlär. O imiş, içmiş. Lafetmäâ dä birdän çeketmiş. Lafetmişlär onunnan, fikirli laflar.

Da bakıp, çocuk *kark* gündän sora büümüş, örümüş hem oynarmış ta şansora...

Boba, Karahan, pek mayıl olmuş çocucaan güzelliinä hem temiz teninä, hızlı büümesinä da demiş: «Oğuz senselemizdä bundan käämil hem mertli uşak yoktur duuduu!» Uşak ta ozaman demiş: «Ban padişaa yurtasında, Oğuz dinindä duudum! Bunun için adımı Oğuz koyunuz!»

Koymuşlar adını Oğuz.

Oğuz hızlı büümüş, kaavi hem kudretli bir batır olmuş. Atlı gezärmiş, beygir sürülerini güdärmiş. O hep hatırlarmış Tanğri-Allahlı. Da günün birindä Tanğri onun üstünä *nur* hayırı indirmiş, ki bütün dünneyä anılmış padişaa olsun, hem becerikli herbir iştä: ok atmakta, mızrak hem kılıç, kalkan kullanmakta, hem bilgilerdä dä.

* * *

Delikannı Oğuzu bobası Karahan evermiş amıcalarının kızlarına. Sora Oğuz bobasının erinä han olmuş. O öğrenmişti

çok avcılık hem düüş becermeklerini. Artık çemrekmiş. Taa sora da Kağan olmuş — *Oğuz Kağan*.

* * *

O zamannar da Altay meydannarında çok gür hem büyük daalıklar varmış. Çok ta derelär hem çukurlar varmış. Orada olan av hayvannarı hem kuşlar çokmuş.

O daalıkların içindä bir pek büyük hem titsi canavar hayvanı varmış: bir buynuz annısında, bacakları büyük hem kaavi tırnaklı, kuyruu kalın nicä balaur kuyruu; aazı ateş dilli, güüdesi kalın hem titsi derisi çetin kabuk — hemen bir *dinozaura* benzärmiş. Oralarda o titsi hayvana *Gergedan* därmişlär. O beygir sürülerini hem insanı paralayıp iyärmiş. Artık büyük hem zararlı bir canavarmış... Pek çirkin zeetlän halkı ezärmiş.

Oğuz Kağan ama korkusuz bir batırmış. Bu titsi hayvanı o öldürmää neetlemişti.

Günün birindä Oğuz Kağan o daalıklara avlanmaa çıkmış, o gergedanı öldürmää da insanı ondan kurtarmaa. Bir karacayı tutup, bir süüt aacına baalamış, kendisi dä gitmiş oradan. Sabaa olarak, dannar aararkan genä gelmiş. Karaca yok, gergedan canavar onu parçalayıp imiş. Sora Oğuz Kağan bir ayı tutmuş. Onu altın kuşaannan aaca baalamış, kendisi dä gitmiş.

Sabaylan gelip görmüş: canavar ayıyı da imiş. Bu sefer aacın yanında o kendisi durmuş. Canavar gelmiş. Titsi fenalıklan Oğuz hızlanmış, buynuzunna kalkana urmuş, ama erä düşmüş. Oğuz hemen canavara mızraanı saplamış da onu öldürmüş. Sora da kılıcını kınadan çekip, gergedanın kafasını kesmiş.

İnsanı, hayvannarı titsi gergedandan kurtarmış, Birbuynuzlunun zararlarından!

* * *

Günün birindä Oğuz, Gök Tangriyâ duva edärkän, göktän bir maavi şılak gelmiş, güneştän hem aydan da taa parlak. Oğuz o sılaa yaklaşp, onun içindä pek gözäl bir kızı görmüş.

Oğuz, kızı elindän alıp, kaldırmış da götürmüş. Büük bir düün yapıp, o kızlan evlenmiş.

Oğuzun o kızdan üç oolu olmuş. Adlarını *Gün*, *Ay* hem *Yıldız* koymuş.

Günün birindä Oğuz genä avlanmaa gitmiş. Uzakta bir göl, gölün dä ortasında bir yalnız aaç görünürmiş. O gölä yaklaşmış, aacın geniş kof-deliindä bir artık gözäl kız durarmış. Oğuz kızı koftan çıkarmış, beygirinä almış da götürmüş.

Bir çok şennikli düün yapmış da bu kızlan da evlenmiş. Bu kızdan da üç oolu olmuş. Adlarını koymuş: *Gök*, *Bayır* hem *Deniz*.

Şansora artık yanında iki karısı hem altı oolu varmış. Halka danışp demiş: «Bundan şansora bän sizä Kağan oldum! Sizi severim, hatırınızı hem hayırınızı tutarım!»

Oğuz Kağan yollanêr dünneyi kurtarmaa.

Kangannını kullanırken Oğuz bir düş görmüş: ona Tangri gelmiş, çünkü, da demiş, ani dünnedä çok fena kara kuvetlär, başlar var da o kurtarsın dünneyi onnardan lââzımmış.

Oğuz bu düşünü tamamnamaa hazırlanmış. İlkin her tarafa haber yollamış, ki o geler onnarın üstlerinä. İilsinnär. Kim iilmäzmiş, Oğuz Kağan zorlan iildürmiş. Da butakım o çok düüşlär geçirmiş, çok ta fasıl rasgelişlär geçirmiş.

Fena hannarlan düüşmää artık yollanmış büük hem käämil askerinnän.

... Bir kerä bir büük su deresinä etişmişlär. Askercilär yorgun-
nuktan yıkanmaa istemişlär. Açıan ama bakmışlar şu içinä, onun
dibindä türlü paalı, altın hem gümüş kaplar görmüşlär. Osaat su
içinä dalıp dibinä etişmişlär, ama bişey orada yokmuş. Üzä
cıkışlar bişeysiz. Suya genä bakmışlar: o kaplar hepsi erin-
däymişlär. Ne olsun? Annadêrlar bir ihtiar askerciyä. O demiş:
«Oralarda bir büük, dallı aaç varsa, onun dallarına bakınız!»

Bakmışlar. Hepsini o kaplar aacın dallarında saklıymışlar.

— Bu kapları bizim ogluzlardan kapmışlar şu duşmannar, —
demiş Oğuz Kağan. — Onnari hepsini dä insana çevirecez!

Da gitmişlär ileri dünneyi kurtarmaa sonunadan.

Bütün dünneyi kurtardıynan, evä dönmüşlar.

Oğuz Kağan taa çok ii işlär yapmış insana. Deerlär, ani Oğuz
Kağan yaşamış bin yıl.

Oğuz yurtluunu altı ooluna brakmış.

Bu dastanı bizim büük dedemiz için Oğuz Kağan için düzmüş
bizim Oğuz dedelerimiz. Onu bilelim, unutmayalım!

Dastan için.

Dastan — O bir annatma çok eskidä olmuş girgin işlär için,
girgin dä batırlar için, angıları insanın faydasına çok savaşmışlar,
kuedini hem becerikliini koymuşlar.

Oğuz dedelerimiz käämil dastannar yaratmışlar, nicä: «Erge-
nekon» dastanı, «Oğuz Kağan» dastanı, «Dede Korkut» dastanı h.b.

«Oğuz Kağan» dastanı kurulu prozadan, ama var şiir parcaları da:

Üç büük kardaşlar,

daalardan aşmış.

Derelär, tepelär, yurtlar dolaşmış.

Avlanıp, inärkän bayırdan uvaya,
Gözleri takılmış bir altın yaya.
O yayı almışlar hemen.
Alatlı geçmişlär uvayı
Gelmişlär, vermişlär Oğuza yayı.
Oguz şen sevinip gülmüş,
Sora yayı üçä bölmüş.
Demiş: «Yaydır oku atan,
Odur gökü erä katan,
Siz dä birär yay olunuz,
Yorulmasın hiç kolunuz,
Oku gökä ırladınız,
Şanınıza şan katınız.
Artık sizä Bozok densin.
Yurt sizinnän çok sevinisin».

Laflar:

uva, uvalık
şan
Bozok

Soruşlar:

1. Oğuzlarda kimnerin sözünä hatır verilirmiş?
Neçin? Ye bizdä, gagauzlarda?
2. Oğuz Kağan kimdi?
3. Onun üç büyük oolları bir altın yay nasıl bulmuşlar?
4. Oğuz altın yaylan ne yapmış, ne demiş?

Düşünelim, annadalım, yazalım.

1. Dastan nedir? Oğuz dastananrından örnek veriniz,
okuyunuz.

2. Okuduunuz dastan Őirini dűz yazı halında tefterinizä yazınız.

«Dede Korkut» dastanı.
(Parçalar).

Bu da bir oguz dastanıdır. O annadêr, nicä bir ihtiar, akıllı adam çok işlär bilärmış, çok faydalı fikirlär verärmış, çok işlär annadarmış.

Adı – Dede Korkutmuş.

... Bir kerä oguz beyi, Kazan bey, cigitlerinnän avlanmaa gitmiş. Bu zaman duşmannar gelmişlär onun evinä. Oolunu, anasını, kardaşını hem hepsini evdekilerini *esir* almışlar. Evini yakmışlar. Sora gitmişlär kıra on bin koyununu da almaa. Koyunnarı bakarmış pek ii bir çoban, adı Karacık. Gecä o bir çirkin duř görmüş, birdän uyanmış. İki kardaşını, Gücü hem Demir Gücü, yanına alıp, aulun tokadını kaavi kitleyip, çıkmışlar kıra. Onnar üç erdä üç tepä taş yivmişlar. Çoban alaca kollu *çatalını* almış.

Ansızdan onun önündä üz duşman peydalanmış:

Karannık avşam oldu ya, kahırlı çoban.
Kaarlan yaamur ya, çakmaklı çoban,
Südü, piyniri bol kaymaklı, çoban...
Kazan beyin evini soyduk, zavalı çoban...
Bre çoban, uzaktan, yakından
beeri gel,
Baş indirip bizä seläm ver,
Öldürmeyelim,
Sana beylik verelim...

Çoban deer:

Boş laf sölämä bre, köpek duşman,
Köpäämnän bir yalakta bulaşımı
içän, kuduz duşman
Altındaki alaca atını ne metinneersin,
Alaca başlı keçim kadar gelmäz bana?
Başındaki işlemini ne metinneersin,
Başındaki tübe kadar gelmäz bana?
Kılıcını ne metinneersin, bre duşman,
İri başlı çomaam kadar gelmäz bana?
Okluunda doksan okunu ne metinnerşin,
Alaca kollu çatalım kadar gelmäz bana?

Duşmannar okları çobanın üstünä sacınça, o çatalınnan taşları hızlı atıp üçär-dördär duşman birdän aktarêr. Duşmannarı korku alêr. Karacık Çoban hepsini erä sermişti. İki kardaşı ama oklan urulmuştu. Kalan duşmannar kaçmıştı.

Oğuz dedelerimizdä yazılı literatūra.

Çok vakit oğuz dedelerimizdä yazı yokmuş, sade aazdan lecen-da, masal, dastan, söleyiş düzärmişlär.

Ama taa *Altayda* yaşarkan, ölä bir bin ikiüz yıl geeri, onnar kendi yazılarını çıkarmışlar — ölä nişannar, angılarına deniler *runi* yazıları. O nişannarlan düzmüşlär *alfabet* da yazarmışlar anmak için dikili taşlarda yada mezar taşlarında kısa tekstlär anılmış insannar için, onnarın yaptıkları için, yaşamaları için.

Tä onnarın *runi* alfabeti:

А (a, ä); Б (b, u); Д (d); Е (e); Г (g, u); К, Ч (k, ü),
С (s); Л (l); И (i); З (z); Х (d); Ё (e); Я (ä); Ч (ç); Ш (š);
Щ (sh); Р (r); М (m); Н (n); Т (t); П (p); К (k); Я (ä);
Э (e); Ё (e); Ч (ç); Ш (š); Т (t)

Ö r n e k :

«...Tauk yılında o trona kaldırıldı, açan bizim hanımız yurtluu kullanardı... Benim *Eltemiş*-hanım öldü, onun canı uçu. Da onun oolu, kagan oldu, Bilge Kağan...»

«...Kağanna oturdu. Onun da oolları oldular: birisi — tarduşların *yabgusu*, ama birisi — tolislerin *şadı*...»

Bilge kağanın danışı.

«...girgin hem şanlı oğuzlar... benim dedelerim seksän yıl kuvettä bulunmuşlar. Yurtluumuz ... iki derä arasında, Selenga hem Tol dereleri... Orhon da deresindä...»

Benim saabim yukarda gök maavi, aşaa da boz Topak... Bir Tanğri, kuvet ver!...»

Kültigin için yazı.

Kültigin käämil askerbaşımış. Çok düüşlerdä çinnerä karşı o korumuş dedelerimizin yurtluunu.

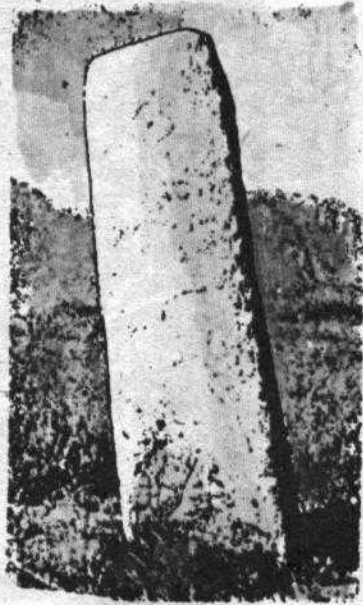
Tekst.

«Oğuz beyleri, milleti! Bu sözüümü iicä işit, adam akıllı seslä: Türk kağanı Ötüken daalıklarında oturarkan, yurttta sakıntı yoktur. Bu erdä oturup Çin milletinnän annaştım».

«Türk beyleri, milleti, bunu işidin!»

Laflar:

runi
anmak taşları
Tauk yılı
Eltemiş-han
Bilge Kağan
tarduşlar
tolislär
şad, yabgu
Selenga
Tol
Orhon
Ötüken
çinnär

Tonyukuk Yazıtı.

Soruşlar:

1. Dedelerimiz yazı nezaman düzmüşlär? Yazıları niceymiş?
2. Kimnär için taşlarda tekst yazmışlar?
3. Runi ... tekstlerindä nelär için annadılêr? Örnek tä veriniz.

Oğuz yazıcıları.

Açan oğuzlar Altaydan Orta Asyeyä geçmişlär, Oğuz devletini kurmuşlar, onların kültürası taa da çok düzülmüş. Varmış üürenmişleri, yazıcıları.

Bilindir yazıcıları olmuş *Kaşgarlı Mahmud* hem *Balasagunlu Yusif*.

Kaşgarlı Mahmud toplamış oğuz laflarını, söyleyiş, legenda, türlü adetlär da düzmüş bir büyük laflık.

Bu laflıkta bulunêr şiirlär dä:

«O oolum, sana nasaat brakêrım bân:
Karşı gelirsân *üürenmiş* insan,
Onnara yaklaş, utanma sän,
Kazan *bilgi* hep onnardan!»

«Ahmaklar ko kaybelsin,
Yurtluum *kısmetli* olsun!
Yabaniylan *dost* koyun,
Kahır, acı bizdän gitsin!»

Balasagunlu Yusif yazmış büyük bir poema, adı «*Faydalı Bilgilär*» («Kutadgu Bilig»).

Onun şiirleri üürederlär nicä kullanmaa kendini, nicä işlemää:

Eer açık bakarsan, görärsin ki,
Dünnä beyleri arasında en iileri
türk beyleridir!
Beş kötülük vardır dünnedä:
Biri *alatlamaştır*;
İkincisi *sıkalıktır*;
Üçüncüsü *üfkädır*;
Dördüncüsü *inatçılıktır*
Beşincisi *yalancılıktır*.
Bunnara karşı savaş et,
Dayanma!

Kötülük zihirdir;
O zihiri imä;
Zehir iyenin yaşaması kaybelir.

Zaameti saymayan insan,
Kimseyä insan demäzdir;
O hayvana benzär...

Gagauzların literaturasından. (Folklor)

Gagauzlar Balkanda duudular, yaşadılar, zaamet götürdülär, kultura düzdülär.

En zengin hem gözäl folkloru gagauzlar **Balkanda**, duuma yurtluunda düzdülär: *legenda, türkü, masal, dastan, maanä, söleyiş, bilmeycä, cümbüs, fıkra, balada* h. b.

Söleyişlär, bilmeycelär.

İki sevgi bir ürektä olamaz.
Almak kolay, vermäk güçtür.
Ucuz verän tez satır.
Evin canı adamdır.
Her aacın bir emişi olur.
Keser kendi sapını yonmaz.
Görmäklän doymak olmaz.
Yabanyı nekadardaki beslä, o hep daaya bakêr.
Burnu surattan düşmäz.
Söleyim, kızçaazım, da anna gelinciim.
Ver elinnän da aara ayaannan.
Tütmedik baca olmaz.
Armut aacından uzak düşmäzmiş.
Korku daayı bekläرمىş.
Annemiş domuz pınar suyundan.
Eşää düüyämeer, semeri...

Eşään düülecää geldiyñän caami
kapusunda anırmış.

Akil verän çok, ekmeek verän yok.

Suya gidenin susaa varmış, yan yatanın
yataa varmış.

Yangına körüklän gitmä.

Kuruylan bilä yaş ta yanarmış.

Kimi brakmêêrsın ölsün, o seni brakmêêr
yaşayasın.

Yıldıza kement atêrim.

Yımirtanın kulbunu aarama.

Türküylän masalın saabisi yokmuş.

Andın köpää, al sopayı.

Alcacık tepä —

Zümbüllü küpä. (*Kirez aacı*).

✓ Kat-kat döşek

Onu bilmeyän eşek! (*Kıvırtma*).

İki öküz sarı

Aydayıcısı karı. (*Gözlemä*).

Alaca mezar

Dünnedä gezär. (*Para*).

Pır-pır dönär

✓ Ak-ak akar. (*Dermeñ*).

Baalêêrsın, gezer,

Çözersin, durêr. (*Çarık*).

Var üç öküzüm: Edi delikli susak
Biri iyir, doymaz, Onu bilmeyän — ahmak.
Biri gidär, dönmäz, (Kafa).
Biri yatır, kalkmaz. Uzun Todur uz yatar
(fırın, tütün). Uşakları düz yatar.
(Tavanın kirişi).

Ak-pak yımirtamıysın? Daadan gelir dasaycaa
Çiidä çukurdamıysın? Hey mi gidi uurucaa,
Kız-gelin gitti çiidemä — Fış-fış eder kuyrucaa.
Sän taa buradamıysın? (Tavşam).
(Kaar).

Avşam neyin ençesi,
Çingenä kemençesi.
(Sivri sinek).

Mifolocik legenda.

Neçin gün kauşarkan kızarmış?

Allaa payetmişkän Topraa suya hem kuruya, suları toplamış
büük denizlerä hem göllerä ilkin. Sora, ki onnar kurumasin,
yapmış çok ta derä aksinnar denizlerä hem göllerä. Gölleri Allaa
koymuş pek gözäl erlerä, eşilliklär, aaçlıklar, çiçeklär aralarına.

Göktä *Gün* o zaman bir gözäl oğlanmış. Sabaylan o duuyarmış
bayır ardlarından da şafkinnan koolarmış kara karannı. O hep
bakarmış gözäl göllerin duruk üzünä da kendisini görärmış.

O ayırmıştı bir en gözäl gölü bir pek gercik, saklı erdä, üüsek
bayırlar arasında, aaçlar arasında, näänı o her avşam inärmış
yakın-yakın bir aaç aralaa da kauşarmış orada. Oradaymış onun
yataa.

Hep o zamannar bir gözäl deniz duudurmuş bir pek gözäl kızçaaz, angısı büüdükçä taa da gözäl hem kıvrak olarmış, zerä her avşam anası onu yıkarmış bir göl suyunda. Da büümüş o kız. Sansora kendisi gezärmiş yıkanmaa.

Bir kerä onu kollamış titsi bir Tepägöz adam da hemen kavrayaceymış. Kız kaçıp evä gelmiş. Sormuş anasına, näända o yıkansın avşamnarda, ki ona kimsey bakmasın. Deniz-ana demiş: «Var bir göl, angısına kurt-kuş yaklaşmêêr, insan da hiç».

Da başlêêr kız o gölä gezmää her avşam. Kimsey onu görmäzmiş.

Gün açan görmüş kızı çıplak yıkanarak, kızarmış utancaklıından da tez saklanmış bayır ardına yumup gözlerini... Her avşam o kauşarkan görärmış o gözäl kızı da kızarmış...

(İnsandan yazmış V. Moşkov yakan üz yıl geri.)

İş. Siz dä esap alınız, nicä Gün kızarêr kauşarkan. Annadın bunu, nicä olêr. Esap alınız, ani bu gagauz mifi benzeer eski oğuz miflerinä.

Halk türkülerindän.

Aykız.

Aykız gitmiş baalara
Dut yapraanı toplamaa.
Dut yapraanı bulmamış,
Bir altın sarı bulmuş.
O sa diilmiş hiç altın,
Bir sarı yılanmış, vay,
Aykızın belceezinä
Incecik belceezinä
Gümüş tä üreciinä

O yılan da sarılmış
O yılan da sarılmış.
Aykız baarip-ta çaarêr,
Yardım gelsinnâr, çaarêr:
– Gel, bobacım, gelsânâ,
Duşmandan kurtarsana!
– Gel, anaçım, gelsânâ,
Duşmandan kurtarsana!
– Gel yâriciim, gelsânâ,
Duşmandan kurtarsana!
Salt o yâricii demiş:
– Ayaksız, kolsuz olarım,
Ama hiç sensiz olmarım!

Ulu-Daa.

Ulu-Daa, hey Ulu-Daa,	Nelâr sölâr, kim bilâr,
Başım, atım, Ulu-Daa...	Onnar sizâ, Ulu-Daa?
Eşil çamnar, meşelâr,	Bizâ yol ver, Ulu-Daa,
Suuk sulu da derelâr...	Bizâ ev ol, Ulu-Daa...

Üşüdüm.

– Üşüdüm, üşüdüm,	– Çalsana, çalsana,
Vay benim canım,	Vay benim canım,
üşüdüm!	çalsana!
– Gii kürkü, gii kürkü,	– Korkêrım, korkêrım,
Vay benim canım,	Vay benim canım,
gii kürkü!	korkêrım!
– Yok kürküm, yok kürküm,	– Tutarlar, asarlar,
Vay benim canım,	Vay benim canım,
yok kürküm!	asarlar!

– Alsana, alsana,
Vay benim canım,
alsana!

– Tutarlar, asarlar,
Vay benim canım,
asarlar!

– Yok param, yok param,
Vay benim canım,
yok param!

– Asarlar, asarlar,
En gözäl kızı kaparlar!

Çekirgä.

Çekirgeyi nalladım,
İstanbulda da yolladım.
Beş-para verdim elinä,
Tuz-sabun alsın gelinä.

Tuz-sabun almamış gelinä,
Bir lülä almış kendinä!
Ay çekirgä, çekirgä,
Sivri butlu çekirgä!

Varna.

Varna gibi kalä yoktur,
İçindä tımarı çoktur,
Padişaadandan da imdat yoktur.
Biz varnalyız, aman!
Aylərə, beylerä
Kolay Varnedä...

Varnada kan-yaş akar,
İçindä moskal basar,
Analar evlad brakar...
Biz varnalyız, aman!
Aylərə, beylerä
Kolay Varnedä...

Varnanın umudu deniz,
Ölürsäk, dinimiz temiz,
Bizä yardım veriniz!
Biz varnalyız aman!
Aylərə, beylerä
Kolay Varnedä...

Nastradin Hoca fikralarından.

Yorgan gitti, kavga da bitti.

Hoca bir gecä yatarken, sokakta bir şamata işitmiş da hemen ne olduunu annamaa meraklanmış. Hava serin olduundan, yorganı sırtına alıp, sokaa çıkmış.

Kavga edennär Hocayı görüp seslerini kestirmişlär, ama aralarından biri Hocanın sırtından yorganı çekip karannıkta kaybelmiş.

İçeri titireyâ-titireyâ dönän Hocaya karısı sormuş:

– Ne o? Ne üstündäymiş kavga?

Hoca boynusunu bükeräk demiş:

– Bezbelli, bizim yorgan üstündäymiş kavga: yorgan gitti, kavga da bitti.

Keten ekecäm...

Hoca bir gün *acamu* bir *berberä* gitmiş. Berber Hocanın başında kör usturaylan kanamadık er dä brakmamış, her kesii dä pamuklan yapıştırarmış.

Bölä işi görüp, Hoca taa traş yarıya gelmedään, erindän kalkmış da gitmää yollanmış. Berber şaşarak sormuş:

– Hayırola, nereyi sän bu halda?

Hoca:

– Kafamın yarısına sän pamuk ektin. Kalan yarısına bän *keten* ekecäm...

Bir gün Hoca *pazarda* gezärkän ona birisi sormuş: «Hoca, büün ayın üçü mü osa dördü müdür?

Hoca: «Bilmeerim, zerä ay alıp-sattım yoktur».

Kazan hiç ölür mü?

Bir gün Hoca komşusundan bir *kazan* almış da işini bitirdiktän sora, içinä bir *tencerä* dursun koymuş.

Kazanın *saabisi*, sıkı bir adam, gelmiş kazanı evä almaa. Görüp kazan içindä *tencereyi*: «Bu nedir?» — sormuş. — «Bozdun kazanımı mı?» Hoca: «Kazanın küçüü, uşaa oldu, görsänä». Sıkı: «Ozaman dursun sendä, taa uşak duudursun».

Hoca kazanı taa bir vakit kullanmış. Saabi görüp, ani kazan gelmeer, Hocanın evinä geler: «Kazanı ver, artık eniklemiştir taa». Hoca: «He, sän saa olasın, kazan öldü artık». Sıkı: «Nasıl? Kazan hiç olur mu ölsün?» Hoca: «Ani uşaa olmuş, inandın, sindi öldüünü dä inan!»

Masallardan.

Kırk uçanı, kırk ta kaçanı enseyän Adam.

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş, varmış bir artık haylaz adam. Yolda gidärkän ayakça uyuklarmış. Karısı ama çalışkanmış, akıllıymış bir insan: hem evi bakarmış, adamını hem bir dä sürü uşaan kahrını çekärmış.

Haylaz, haylaz, ama şiretlüi dä varmış. Onnar yaşarmışlar o zamannarda, açan *dev* adamnarı da yaşarmışlar da insannan danışarmışlar. Devlär pek batalmışlar hem kaaviymişlär. Benzärmişlär insana, ama pek çirkinmişlär, güdeleri titsiyemişlär, mor saçlan örtülüymüşlär. Ayaklarında, ellerindä ayı tırnakları varmış. İyärmişlär hem içärmişlär çok. Ama fena diilmişlär, ii ürekliymişlär, insannan çok kerä annaşarmışlar; ama ahmakmışlar hem korkakmışlar.

Bu haylaz evdä bişey yapmazmış, imelik getirmäzmiş. Karısı bıkmıştı bölä yaşamaya da takaza etmişti onu bir kerä:

— Adam, yapsana iş-bişey, evä getirsänä sän dä bişey. Yada git evdän, görmeyim seni taa islää!

Haylaz o gündän kahıra düşer, näpsin? Da bir yaz günü sabaylan alêr başını, çikêr evdän da yollanêr, nani ayakları götürärselär, zerä o düşünmää dä üşenärmiş.

Gider o, nekadar gider, gücülä ayaklarını sürüyerek, da bir alcaa etişer, nereda taa uzaktan görer bir pınar iki dä dev adamı bir büyük *tuluma* su doldurêrlar. Devlär yokolduynan, yaklaşêr o pınara da oturêr acacın kökündä dinnenmää. Ama acıkmiş, susamış pek. Bakêr, *kofanın* dibindä biraz su kalmış. Kafasını kofa içinä sokêr da o suyu içer. Şindi, imää, ne isin? Görer pınarın yanında bir parça çörek, arpa çörää, bezbollahi devlär düşürmüş. Sokêr onu aazına da gücülä çiiineer haylazlından. Şindi var nicä yatıp uyusun. Ye, ama gelirsä devlär yada bir canavar? Ki canavar sokulmasın, o sapladı sopasını erä da ucuna baaladı kırmızı kuşaanı. Devlerdän ama o sade fayda var nicä kazansın, islää, ani Allaa rasgetirmiş onu onnarın üstünä! Ye nicä aldatsın o onnarı, zerä isteyecektirlär güreşmää onunnan? Aklısına geler, ani yolda gelärkän o öldürmüştü kırk uçan sinek, kırk ta kaçan böcek. Alêr bir tütün kiyatçu da yazêr: «Kırk uçanı, kırk ta kaçanı öldürän pelivan», koyêr onu güüsünä da yatêr uyumää.

Geçmeer çok, pınara genä o iki dev tulumnan su almaa gelerlär. Adamı görerlär. Yazıları okuyup, şaş kalêrlar da çekederlär titiremää korkudan. — Brä, ne kuvetli adam! O bizi kırsın var kolay...

Brakêrlar tulumu da tez evä kardaşlarına kaçêrlar. Annatıynan, ne görmüslär, hepsi düşünmää varmışlar, ne yapmaa.

Taa büüyü demiş:

— Onu lääzım iiliklän alalım, danışalım, ki gelsin bizimnän yaşamaa da bizä bey olsun.

— Ozaman o kara devlär bizä bişey yapamayaaceklar başka,
— dedi birisi dä.

Da giderlär birkaç dev korka-korka o pınara. Adam tulum üstündä uyuyêr. Genä okuyêrlar o kiyatçı da titsinerlär. Korka-korka alêrlar onu tulumnan neylän da getirerlär kendilerine evä. Yolda bu haylaz uyanêr, ama gözlerini açmêêr. «Ko götürsünnär, doyururlar da bekim» — düşüner o.

Devlerin aulunda taa birkaç dev beklärmis görsünnär bu «kaaviyi». Haylaz gözlerini açêr da çirkin-çirkin bakêr dozdolay. Devlär taa da pek korkêrlar, titirerlär.

— Brä-ä, ne islää uyumuşum! Hm... şindi olsa iyeyim, — deer haylaz, bakarak uz o devlerin bir taa gencinä, — bir-iki susak ta boza yudayım, — bakmış bir başka da devä, ama tulum üstündän inmeer, inämeer haylazlından. — İndirin beni da sofraya koyun, haylazlar, ne durmuşunuz?!

Develär indirerlär onu, sofraya koyêrlar da islää doyurêrlar, sulêêrlar. Çok imää sevän haylaz seftä bölä ikram görmüştü evdeki fukaralına görä.

— Sizi bän beendim, ba yufka adamnar, da var nasıl sizä dost olayım.

— Saa ol, saa ol! Hem kal bizimnän yaşamaa, bey ol bizä, yalvarêriz.

— Yalvarmayın, kayılım, zerä beenerim sizi.

— Ye... ne ölä azıcık idin ya, içtin ya? — sakınarak sordu devlerin en batalı.

— He, çok imää ne zor mu? Az imää taa zordur! — deer haylaz da gülümseer haylazlınnan. Hepsi dä gülümseerlär ona yaltıklanarak. — Bän vardı nicä sizdän birinizi dä iyeyim, ama artık dostuz ya, düşmeer...

Devlerin arkalarından taa da büyük tıtsilenmek geçti. Sustular. Başka da bişey sormadılar.

Da kalêr haylaz devlêrlän yaşamaa kendi needini kullanarak.

Devlär türlü işlär yapêrlar aulda, evdä, kırdä.

Ama her biri sırasında. Tulumnan su getirerlär...

Su getirmää haylaza da sıra geler.

Alêr haylaz tulumu da gücülä sürükleer onu pınaradan. Saklıda almıştı ama bir dä *bel* yanına. Da çekeder o bellän çimdiklemää eri pınarın dolayında, zerä kazmaa yok neresi hem haylaz da. Ölä oyalanêr o pınarda üülenädän. Devlär şansora bıktılar beklemää da yollanêrlar iki dev, bakmaa, ne oldu. Açan gelerlär da görerlär, sorêrlar:

— Küsmä artık, ama sän ne isteersin yapmaa, syuy nezaman getirecän?

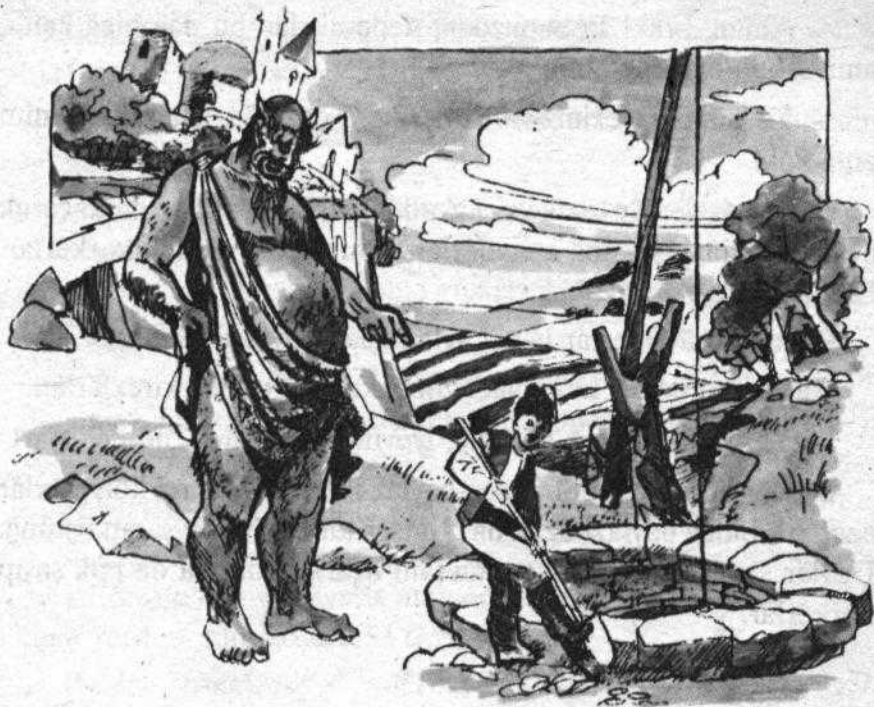
— He, ne isteerim. Tä kazêrim, pınarı bütün evä getirecäm da gezmeyelim biz her gün bu tulumcuklan birär damna su için!

— Aman, brak! Bobamızdan, dedemizdän bu pınar kaldı bizä, aman, alma onu erindän, ko yolculara da olsun.

— Ye, sizin varsa haveziniz her gün bu sıcakta, yada kışın ayazlarda gezmää, geziniz... benim ama yok!

Ozaman devlär tez doldurêrlar tulumu suylan da kaçarak evä getirerlär. İş annadêrlar, bunnar taa da pek korkêrlar. Haylaz evä gücülä..

Başka kerä haylaza daalardan yakacak getirsin geler. E neresi onun getirecek? Haylaz da...? Genä şiretläâ urêr kendisini: daalara gücülä etişip, tutunêr aaçların dallarını birbirinä

baalama, gücülä kımıldayarak ellerinnän. Da genä oyalanêr üülenädän, haliz bileräk, ani devlär genä geleceklär.

Bunnar burada bıkip beklemää genä o iki devi daalara yollêrlar. Açan gelerlär da görerlär, sorêrlar:

– Küsmä artık, ama sän ne isteersin yapmaa, yakcakları nezaman getirecän?

– He, ne isterim. Tâ baalêêrım aaçları biribirinä, bütün daaları evä getirecäm da gezmeyelim biz, läözım oldukça... bir kucak... yakacak için...

— Aman, brak! Bobamızdan, dedemizdän bu daa bizä kaldı, aman, onu erindän alma!

— Ye, sizin haveziniz varsa her kerä gezmää, geziniz... benim ama yok!

O zaman devlär tez keserlär odunnarı, üklenerlär da kaçarak evä getirerlär. İşi genä annadêrlar. Bunnar taa da pek korkêrlar. Haylaz ama evä gücülä...

Bir dä kerä giderlär hepsi avlanmaa. Haylazı da alêrlar.

Haylaz görer bir kirez aaçı gözäl kırmızı olmuş kirezlêrlän.

— Ya iildin te bu büük dalı, iyeyim biraz kirez, ne iiri işlär!

Devlär iilderlär bütün aacı, haylaz iyer. Açan ama kolvererlär aaçı, o sıbidêr haylazı uzak da o düşer taman bir tavşanın üstünä. Devlär sanêrlar, ani o tuttu tavşanı uçarkan da taa da pek şaşıp korkêrlar.

* * *

Görüp, ani bu adam okadaradan «kaavi», ani, var kolay yoket-sin onnarın varlunu hem onnarı da, devlär annaşêrlar kurtulmaa ondan. Ama nicä? Saklıdan öldürmää onu.

Haylaz dışarda *sundurmada* yatêr.

— Gecä, açan o uyuklayacak, sän ortanca kardaşım, büük çomaklan kafasını yaracan, — dedi batal dev.

Bu lafları ama işider haylaz. Devlär uyuduynan, iner, gider dama, baalêêr bir dana da sundurmaya sürükler onu; örter islää yorgannan, kendisi dä yatêr başka erdä, gözlede, seslener.

Birdä, gecenin vakidında, işider «trak!», nicä urêr çomak hem nicä dana «bööl!» baarêr da okadar. «Hazır» — düşüner haylaz da devlär genä yattıynan, uykuya ilinnenip daldıynan, alêr da sürükler o ölü danayı genä dama, kendisi dä sundurmada yatêr.

Sabaylan devlär görerlär, ani haylaz yatêr da sade kaşınêr, şaş kalêrlar. «Brä, ne kaavi! Urdum bütüm kuvedimnän artık!»

Korka-korka yaklaşêrlar da sorêrlar, nicä uyumuş, dinnenmiş bu gecä.

– Pek raat uyudum, kardaşlar, maana yok! Ama gecenin bir vakıdında te bu kulaamın altını, bir pirä ölä daladı, ani... osa sivri sinek mi, annayamadım... ama gözlerimi açmadım ... ne, bozayım tatlı uykumu mu?

«Brä!» — düşünmüş büük dev kardaşı. — Onu sade pirä dala mı? Lääzım kurtulalım ondan! Ama başka türlü». — Da söylemiş kardaşlarına saklıda.

Haylaz bunu da işitmiş. Ona bu da lääzımdı.

– Dev kardaşlarım, yaşadım sizinnän islää. Ama pek özledim evimi. Verin benim payımı, ama nekadar taa çok, da bän gidecäm hem yardım edin götürmää o varlımı.

Devlär o saat kayıl olêrlar, üklederlär arkalarına türlü imeliklär, işlär, birkaç ta *demirli* altın da yollanêrlar.

– Bana evä yayan gitmää ayıp. Pindirin beni eşek üstünä atlı. Pindirerlär.

Haylaz ileri gider, bunnar da aardına.

Yaklaşarak haylazın küüsünä, o durgunêr.

– Durunuz burada biraz, bän gideyim evä da söyleyim karıma, hazırlasın sıcak mancalar hem hatırlı içkilär kardaşlarım.

– Ha, brak, kardaş, lääzım diil, kusurdu o ikram bizä.

– Yok, yok, bizdä adet ölädir, bän onu basamam.

Geler haylaz evä da üüreder uşaklarını dizilsinnär tokatlar boyuna da, açan göreceklär devleri, çeketsinnär baarmaa: «Baka, biz dev yaanusı isteeriz!» Karıyı da üüreder: «Ey, tä, ne az mı dev pastırması idiniz, maazada da var taa bunca dev butları?»

Işit devlär bolä lafları, sıbıdêrlar hepsini erä da ha kaçmaa geeri, ani *ökçeleri tütärdi*. Var bir laf: «*Kaçmak – utanmak, ama kurtulmak!*»

Masal da biter.

Gagauz masalların sonunda masalcı çok kerä deer:

«Masal, masal martladım,
Koca yalan patlattım!
Siz dä ne inandınız,
Hepinä annadınız!..»

1. Nesoy arif fikir çıkır bu masaldan?
2. Var mı nicä bu masalı «büülü» saymaa? Neçin?
3. Masalı tekst paylarına bölünüz, onnara da ad koyunuz.

Dastannardan.

Balkanda yaşarkan gagauzların folkloruna birkaç *dastan* girmiş, nicä «*Aşık-Garip*», «*Köroğlu*» h. b.

«Aşık-Garip» dastanı.

(Parçalar).

Bu dastan yaratılmış türk senselelerin arasında da etmiş Balkana da, gagauzlara da, angıları onu kendiycesinä dä uydurmuşlar da kullanmışlar. Onu şindi dä kullanêr gagauzlar, angıları çıkıp Basarabiyadan, bizim gagauz küülerimizdän 70-80 yıl geeri, şindi yaşêrlar başka erlerdä, deeyecez, Kavkazda, Zaporojiedä h. b.

Dastan annadêr, nicä bir çocuk *Rasul* sevârmış bir pek gözâl kızı, *Şahsenem* adı. Onnarın sevdası ama çok zorlar geçirmiş. İşlär olmuş butakım.

Bir gecä bir satıcının, adı *Mehmet*, delikannı oolu *Rasul* düşündä görmüş, ani onu evererlär bir pek gözäl kıza, adı *Şahsenem* da uyanmış canı sevdaylan dolu. Bu düşünü Rasul anasına annatmış. (Bobası geçinmişti taa ileri).

Rasul pek gözäl çalarmış *sazda*. Da o gecedän o raatlık kedisinä bulamazmış.

Bir gün anasına demiş, ani gidecek aaramaa o gözäl kıızı. Anası demiş, brakmasın onu hem kızkardaşını yalnız, alsın yola onnarı da.

Yollanêrlar. Yolda çok zorlar çekmişlär. Etişmişlär beylik kasabasına da onun kenarında bir ihtiar karıda durgunmuşlar. Geç avşammış şansora. O karı sormuş:

— Nääni yol tutêrsınız, ba *garip*-yolcu, ne üzerä?

Rasul annadêr düşünü hem ani aarêêr onun düşündeki yavklusunu, *Şahsenemi*.

Karı sevinmiş da annatmış, ani o bilirmiş *Şahsenemi*, hem ani o kız da bölä düş görmüş, yavklusunu *Garibi*.

— Sänsin o *Garip*, çocuum. *Şahsenem* dä seni bekleer. O bizim kasabamızda yaşêêr, zengin Sanam beyin kızıdır o.

— Ko bän *Garip* olayım şansora, ihtiar ana.

— Sän ama aşıgsın, çocuum, *Aşig Garipsin*.

— Ana, yardım et bulayım *Şahsenemi*.

— Elbet, elbet, yardım edirim, çocuum.

Gider ihtiar ana Sanam beyä evä zengin sarayına. Bulêr *Şahsenemi*, gül çiçää gibi o kıızı, da annadêr ona ilkin, ani peyda olmuş *Garip*. Kız kala-kalıp yalvarêr buluştursun onnarı...

Bu zaman Rasulu kafeneyä çaarmışlar, ki sazda yarışın oralı bilinir aşiglan *Güloğlannan*. Rasul okadar sevdalı çalêr sazında, anı enseer *Güloğlanı*.

Bütün kasaba annêêr, ani gelmiş bir kââmil aşig. *Sanam bey dâ işitmiş bu haberi, kendisi dâ çok sevârkân aşig avarlarını, *meraklanêr* da çaarêr Garibi kendi sarayına. Garip geler da pek gözâl çalêr ona. Çorbacı artık beener onu da deer, kalsın onda musaafir, gecelesin dâ onun sarayında.

Da te o gecä Şahsenem hem Garip başça çeşmesindä saklı buluşêrlar, artık sevdalanêrlar biribirinâ da emin edêrlâr, ayrılmasınnar ölüncä!

Sabaası Garip yolêêr anasını, adetä görä, Sanam beyä Şahsenemi ona gelin istesin. Sanam bey kayıl olêr, ama isteer kalım-ödek kırk *kesä* altın para! Ama nândan Garip okadar para alır?

Şahsenem aaladı, açan işitti bölä işi. Garibin dâ anası umutsuzlaa düştü. Sade Garip kahırlanmêêr. O deer, ani gezecek bütün dünneyi, ama kazanacak o altınları da alacak Şahsenemi. Kıza da dedi, edi yıl onu

beklesin, da gitti. Kız umutlandı.

Çok gezmiş Garip *kurbetliktä*, çok zorlar çekmiş, kaybeleceymiş tä... Bitkisindä ama kazanmış bir zengin, ama ii ürekli beydän o kırk *kesä* altını da hazırlanarmış geeri dönmää.

Burada ama başka bir güvää üzä çıkmış: zengin, tamah hem hayın, adı *Şehved*. O tez getirmiş kızın bobasına kırk *kesä* altın da annaşêr alsın Şahsenemi gelin. Kız aalêêr, istâmeer da deer o

güveeyä, beklesin edi yıl. Şehveled kayıl olêr. Ama saklıda bir hayınnık tutturêr: ödeer o oralı aşığa Güloqlana para, ki bulsun da öldürsün Garibi. Bu, tamah näända bulabilir o Garibi? Da o da bir hayınnık tutturêr: öldürer bir guguş, bulaştırêr onun kanında bir gölmek da getirer Şehveledä. Bu da tez bildirer Şahsenemä, ani Garip ölü, beklemää edi yıl yok neyä, Şahsenem annadêr Garibin anasına da hepsi yaşlı aalêêrlar, kara rubalarlan giimni...

Gecä Şahsenemin fikirinä urêr, ani var kolay aslı olmasın. Ertesi günü deer, ani o bekleycek taa biraz.

Bu zaman Garip zar-zor ihtiar karının evinä etişer. Annêêr işleri.

— Bildim, ani yalan, — dedi karı. — Şahsenem dä inanmadı, bekleer seni. Ölä yazılıdır Allahtan, ki siz bireri geläsiniz. Boşuna o düşü yollamamıştı.

Garip, saa-sem, Şahsenemin bobasına kırk kesä altını getirer da evlener Şahsenemlän.

Düün pek gözäl olêr. Hepsi sevinerlär onnarın kısmetinä, hayırlı yaşamak onnara isteerlär...

Bu dastan da düzülü hem prozadan, hem şiirdän dä:

Senin için gezdim erdän erä,
Kurbetliklär yaktı beni;
Ölürüm bän, sän *derdimi* seslä,
Hem gör, ne hal oldu tenim...

Eski adetlerdän.

Hederlez.

Dedelerimizä, oğuz-türüklerä, Altayda taa Tangri-allahlık *ates* baaşlamış. Ozamandan ateş olmuş *ayozlu* bizdä, hem dä magiyä kuvetli.

- Ateşi çakmaklan tutşturmaa läüzümüş.
- İlk evlilik gecesindä gelinnän güvä seftä ateşi çakmak taşlarinnan yaksınar läüzim, ki uurları gitsin.
- Ateşi suylan südürmäk, ateşi süümäk, ateşä tükürmäk, ateşlän oynamak kesen-kes olmazdır.
- Bacalıklar, ateşliklär her kerä temiz, kırnak olsunnar läüzim.
- Ateşi biribirinä vermää läüzim, ki o bitmesin.
- Ateş koyulêr, ki insandan fena *ruhları*, kötülükleri, hastalıkları koolasın.
- Hederlezdä türk senseleleri ateş yakêrlar dışarda da üstündän atlêêrlar, ki paklanmaa.
- Hayvannarı da ozaman ateştän atladêrlar da otlayacaklara kolvererlär.
- Evin içinä, yada evdän dışarı külleri süpürmää düşmüz.
- Kimi erlerdä Hederlez sabaası evlerin dolayına kül serperlär, ki evlerä yılannar hem türlü zehirli hayvannar sokulmasın.
- Hederlezdä suya da hatır var, o da ayozludur:
biribirinä insan su serper uzlerinä, su üstündän atlêêrlar, elini-üzünü yıkêêrlar;
hayvannarı eni gün suyunnan sulêêrlar yakın pınardan suylan.

Bizim dä gagauzlar bu inançların çooyunu tutêrlar.
Necin, annadınız.

Bizim yazıcılar

Ay-boba Mihail Çakır.

Duudu Çadırda 1861
yilda, öldü Kişinëuda 1938
yilda.

Çevirdi ana dilimizä klisä
kiyatlarını, religioz
literaturasını.

Duvalardan.

Bobamız.

Ey, göklerde Bobamız!
Ko ayozlansın Senin adın;
ko gelsin Senin Padişahlun;
ko olsun Senin istediin, hem

erdä dä nicä göktä.

Hergünkü ekmemizi bizä bugün ver; hem başla bizim borçlarımızı, nicä biz dä başlêêrız bizä borçlu olannara, hem girdirmä bizi denemeyä, ama kurtar bizi *kurnazludan*. Amin!

Paskelledä.

Hristos dirildi ölümündän, ölümü ölümünän tepeleyip, hem mezarlarda olannara ömür baashayıp.

Eski baalantının ayozlu istoriyasından.

Nicä David ensemiş Golyatı.

Saul padişahın vakıdında eski çiftlar çok kerä cenk edärmişlär başka bir halklan, *Filistinnärlän*. Bölä bir cenktä, açan askerlär biribirinä karşı durarmışlar, filistinnerin arasından çıkmış bir kocaman-pelivan, batal *Golyat* tek-tekä düüşmää çiftların tarafından bir düüşücüylän — öläymiş o eski zamannarda cenk adeti. Golyatın boyu altı endezä bir dä karışmış. O giimniymiş *zirhlü* güüdeliklän, başında metal şilem, elindä aar kılıç, omuzunda da demir kalkan. Onun varmış kendi siläh taşıyıcısı, angısı onun önüsora götürürmiş bir pek büyük mızrak. Golyat baarmış bir güür seslän, ki çiftlardan da çıksınmış birisi kaavi tek-tekä düüşmää, danışıp Sayla: «Neçin biz düüşeriz bölüklän?» Kim taa kaavi çıkarsa, onun askeri ensedi, öbürleri da bunnara *kul* olaceklar.

Saul aaramış bölä bir kaavisini, ama bulamamış. O artık adanmış versin o girginä kendi kızını gelin, eer ensärseymiş Golyatı.

Kırk gün, kırk gecä, sabaylan da, avşamneyin dä Golyat baarıp gülürmiş çiftları, kötülürmiş onnarı korkaklık için. Onnarın Allahını da kötülürmiş. Ama çiftlardan hep tä kimsey çıkmazmış düüşä onunnan, hepsi korkarmışlar.

Birdä, çift askerinä gelmiş David görüşmää kardaşlarinnan. Açan işitmiş, ani Golyat çaarêr tek-tekä düüşä, kendisi kararlamış çıksın ona karşı. Padişaa Saul demiş ona: «Sän yok nasıl çıkasın karşı o dev boylu Golyata, zerä gençsin taa, o sa küçüktän cenklerdä gezer».

David cevap vermiş: «Açan bän bobamın koynnarını güdärdim, gelärdi ayı yada aslan koyun kapmaa, bän aslanı da, ayıyı da öldürärdim. Bu filistinnän dä hep ölä olacak. Allaa, angısı korudu beni ayıdan hem aslandan, koruyacak bundan da».

Ozaman Saul giidirmiş Davidi kendi zırhlarınnan, vermiş kılıç, başına da koymuş demir şilem.

David ama alışık diilmiş butakım giimni düüşä çıkmaa da brakmış onnari. O almış çoban sopasını, torbasına koymuş bir çatalcık (sapan) beş tä taşçaaz da çıkmiş Golyata karşı.

Açan Golyat görmüş Davidi, irenip demiş: «Sän ne, bana karşı gelersin sopaylan? Ne, bän köpekim mi?» David demiş: «Sän bana karşı gelersin kılıçlan, mızraklan hem kalkannan, bän ama çikêrim Allahın adinnan, angısı seni benim elimä verir».

Golyat başlamış yaklaşmaa Davidä.

David, kaçarak ona karşı, kezlemiş çatalcınınan da kolvermiş bir taşçaaz Golyatın üstünä, dooru annısına, angısı erä düşmüş üzükoyunu. David tez yaklaşmış ona, almış onun kılıcını da kesmiş kafasını erindä. Filistinnär, görüp bölä, ani onnarın kaavi askercisi ölü, kopmuşlar kaçmaa.

Açan Saul padişaa hem David düüştän dönärmişlär, cıft karıları çıkırmışlar onnarın önünä türküylän hem çiçeklän baarak: «Saul ensärdi binnärlän duşman, ama David ensedi onnan bin!»

Saula bu ii gelmemiş, ama hep tä kızını vermiş ona gelin.

Laflar:

filistinnär — eski bir halk

tek-tekä — bir-birä düüş

endezä — ölä ölçü 65 çm

zırh — demir giim

üzükoyunu — üzü aşaa

İş. Tekst üzerä analiza yapınız.

Nikolay Arabacı.

Duudu Kiriyyətä 1893 yılda,
öldü 1960 yılda Moskovada.
Yazdı şiir.

Nändaysın, ana topraam?

Ecel beni sıbıttı
Uzak ana topraamdan,
Fena zorluklar sıktı
Halkımın buvazından...
Ah, da ne yapêr insan,
Girgin, verilmâz?!
Orda boba evimiz,
Anam ihtiar orada,
Yavklum da – bir gül temiz...
Kaldı orda canım da.

Bunnar için yok nasıl,
Ki dönmesin vakıtlar,
Bucaam benim kalkmasın,
Daalmasın o bulutlar!
Sürü üüşâr uşaklar
Bilim çeşmeyä varıp,
Ana-yazı bulurlar!
Dönürüm bân dâ o saat,
Dolu ürek, küüyümä,
Acına verim imdat,
Ayırılmam ömürä!

Moskova, 1932.

Nikolay Tanasoğlu.

Duudu Kiriyyətä 1895 yılda, öldü 1970 yılda Çadırda. Yazdı şir hem proza; cevirdi başka dillerdän.

Uşaklum.

Uşaklık — ömür gülü,
Büük inandır gelecää,
Yaptıklar girgin, büülü,
Ömür benzär çiçecää.

Çayırdı kuzu beelärdi,
Tez olardı kirezlä;,
Başımda fikir işlärdi,
Getirärdi çok düşlä;...

Aklımda te o vakıt —
Uşaklum — gençliim benim;
Hiç bilmäzdik nedir kıt,
Ne kahır bildi needim...

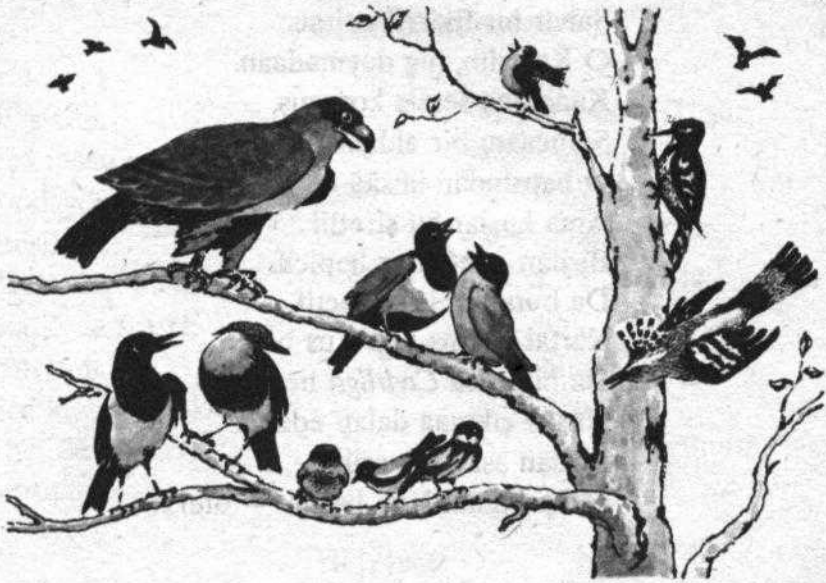

Kiriyet, 1936.

Kuşlar bey seçärmis.

Çoktan, çoktan bir vakıtlar
Kuşlar pek dalaşarmışlar,
Bu beterä neet koymuşlar,
Kendilernä bey seçsinnär.
Kavga-çekiş, annaşmışlar:
Bir *büük daaya* toplansınnar.
Eni jüket *Kartal* giimmiş,
En ileri daaya gelmiş;

Tez *Buhu* ardına gelmiş,
Bir meşedä konak etmiş;
Toklu gibi besli *Toylar*
Yayan taa çok hep varmışlar;
Gökä çıkıp artık üüsek,
Dizi-dizi boz *Turnalar*,
Buunuk-buunuk ses ederäk,
Daaya saa-sem tä uçmuşlar;
Al bacaklı kart *Leleklär*,
Dönä-dönä aldanarak,
Beş-on güncüz yol sürtmüslär,
Etişmişlär hep sorarak;
Bir büük sürü *Garga*, kara,
Tenä hep aarayrak gelmiş,
Yolda konup bostannara
Karpuzları heptän delmiş;
Hem gelmişlär *Mesgeldeklär*,
Hem *Pupuklar*, *Taşlık-kuşlar*,
Çık-çık-kuşlar hem *Bülbüllär*,
Kırlangaçlar, *Karakuşlar*...
Yavaş-yavaş akışmışlar
Koca bölük, türlü kuşlar...
Da nasaata oturmuşlar
Bu kanatlı *Delegatlar*.
Gagalarını trakladarak,
Cıvıl-cızıl baarışmışlar,
Da hiç bir annaşmayarak,
Ölä dä durmuşlar...
Bir *Cıvrliga* bitkidä
Demiş: — «Biz yapalım bölä:
Angı kuş taa uçar islää,
Dooruluunu o alacak,

Çıkırsa hepsindän üüsää,
O kuşlara *Bey* olacek!»
Bu fikirä olup mayıl,
Bütün kuşluk gelmiş kayıl.
Tutturmuşlar bir büük yarış,
Daayın içi fişirdamış.
Gökä üüsää kuşlar çıkmış,
Sade Toylar erdä kalmış...
Biribirinnän yarışıp
Kuşlar üüsää cıkmaa bakêr,
Ak Kartal uz gökâ bakıp,
Hepsiciindän üüsää kalkêr.
O *Cıvrliga*, kesilip,
Yarı-yolda artık dinmiş,
Da biraz sora, katlanıp,

Şalvir bir fikircii gelmiş:
O Kartalın, hiç duymadaan,
Kanadına sessiz konmuş,
Solucaanı bir aldıynan;
O hepsindän üüsää «uçmuş»!
Ama kuşlar bu şiretlii
Birdän annêêrlar hepicii.
Da butakım işlär geçtii —
Kartal çıkmış hep Kuş beyi!
Da büün dä *Cıvrliga* hep
Üüsää çıkmaa dalap eder,
Birdän aşaa salverilip,
«Hep bänim Kuş beyi!» — öter...

Kuşların bey ayrılması nicä olmuş? Annadınız parça-parça.

Dionis Tanasoğlu.

Duudu Kiriyyətä 1922
yılđa, Nikolay Tanasoğlu
yazıcının oolu. Yazêr şiir,
proza (roman), dramatur-
giya; çevirer başka
dillerdän.

Türkü dä yazêr. Onun:
«Ay, Bucak», «Şen olun!»,
«Ay Komrat, Komrat»,
«Ay, başçam», «Gagoğuş-
zistan», «Ana dilim», «Kur-
baalar», «Menevşa» h. b.

Sensizim.

Sensizim,
nicä insan uşaksız,
boodayda başaksız;
Sensizim,
nicä teknä hamursuz,
çesmä dä susuz;
Sensizim,
nicä kuan çiçeksiz,
çiftçi dä cöreksiz;
Sensizim,

nicä bülbül türküsüz,
zavalı üüsüz;
Sensizim,
nicä oğlan gelinsiz,
Bucak ta pelinsiz;
Sensizim,
nicä gündüz günessiz,
gün-gecä eşsiz...
O, anam ay-yurtluum,
yaşamam sensiz.

Kiriyet.

İki yamaç karşı-karşı
Durmüş biri öbürünä,
Alçaan sansın iki kaşı
Sarkmış gibi Batı günä;
Näända çayır uzun yatmış
Birkaç yamaç yakasına,
O Luŋga dereyi almış
Tavlı, eşil arkasına...

Te burada er beenmişlär,
Kırdan kıra hep gezeräk,
Dedelerimiz o evellär,
Yorgun sürü gezdireräk...
Durup, esaplan konmuşlar
Bu alçakta en ilk-seftä,
Bordey edi salt koymuşlar,
Görmüş bunu salt Ay göktä...

Gözäl Bucak.

Bucak, Bucak, gözäl Bucak,
Pelin kırlar, üzüm baalar;
Çimen çayır, meşä bayır;
Maavi göklär, eşil göllär,
Çeşmä sular!

Ürääm ne hoş, sendän sarfoş,
Bucak, Bucak, gözäl Bucak!

Nedir taa ii?

Sordum *birol* bän insana:

– Ne yapêrsınız, nelär?

Da dedilär:

– Ne taa iidir dünnedä,

Te onu yapêriz, tä...

Sordum sora:

– Ne ya taa ii dünnedä?

Genci dedi: – «Sevdalık!»

Ondan ii ne vardır ya?»

Ihtiar dedi: – «Ne yapalım?

Durgudêriz vakıdı –

Pek hızlı geçer, gider,

Oollar gelsin görüşmää,

Bekleeriz hep...»

Küçüü dedi: – «Büüyelim!

Pek yavaş geçer vakıt!»

«Beygircik».

Birliyä, ikiliyä,

Yada üçlüyä,

Çocaklar kişneyä,

Aazlıcak hep çineyä,

Tozadıp, kaçêr,

«Beygircik» oynêêr.

Terbelär kruçalanık,

Yan da çulları,

Çılbırlar kıs-baalanık,

Yularlar gaaruzlanık...

Yarışmak gider,

Yada «düün geler!»

«Beygircik» oynarkan

Uşaklar sarfoş,

Onnara bakarkan,

Bobalar ne hoş!

Garga hem Tilki.

(I. Krilov)

Gargaya bir gün Allaa

Bir parça piynir vermiş.

O da, konup bir dala,

Piynir imää özenmiş,

Biraz düşünmää etmiş,

Piynirseydi aazında...

Nändan, nereyi Tilki

Oralarda bulunmuş,

Duruklanıp bir-iki,

Bir tatlı koku duymuş.

Yukarı, şiret, bakmış,
Piyniri esap almış.
Sulanmış birdän aazı
Piynircii imää näpsin?
Şalvir, enikunuca,
Tä-tä yaklaşêr aaca;
Kuyrucaanı şu sallêr,
Laf katêr ölä yalpak,
Sansın hiç yok solumak:
«Kuşcaazım, hä, ne gözäl!
Ne boynu, ne gözçeezlär!
Bir dünnä mayıl olar...!
Ne burnu hem ne tüülär!
Sesçeezin lääzım gelsin

Nicä ayozun sesi!
Çal, gözçeezim, utanma,
Bu gözelliinä, görsän,
Sän çalmaa da becersän,
Bizim tä aramızda
Padişaaaka olacan!»
Garganın metetmektän
Başcaazı dönmüş heptän,
Sevinmektän gülümseer,
Tilkiyä dä «gaa!» eder,
Nekadar edä biler!
Piynircik erä düşmüş,
İşlär butakım olmuş.

Cenktä.

Gözäl geldiydi yaz ana tarafımıza! Bän olduydum üüredici küçük klaslarda. Vakıt ama kuşkuluydu: Europada cenk gidärdi. Uslu insanın üstünä duşman hızlanardı, bozgunculuk olardı. Biz dä raat diildik, insan pek kuşkuluydu. Gelärsä bizim dä üstümüzü cenk, Allaa korusun!

Ne gözäl çekedärdi bizim Bucaamızda yaz! Ana topraamız giinärdi olmuş ekinnerin altın rubalarını. Artık şenniklän gök üüsekliindä üzlärlän cıvırlıgalar çalardı, onnara da ses edärdi biçintilär içindän pıtpıdıklar, çillär; deredä genä ykanardı Kiriyezin uşakları, şımararak, oynaşarak, sansın bir sürü kulilär, arkaları yanık o kır günün haşlak şılalarından... Bak başladydı üürencilerin yaz kanikulları!

Aullarda kaynaardı iş, çilingirlerin körükleri durmamayınca aliflârdilär kömür ateşlerini—küü hazırlanardı bereketi toplamaa. Bereket tä Allaa verdiydi boldan...

Ama cenk yaklaşırdı bizä dä. Prut deresindä şansora kan dökülärdi: romın askerı Sovyetlerä karşı kalkmıştı, Basarabieyi geeri almaa savaşı çeketmişti. Düüşärdilär artık keskin! Derenin öbür kenarından bitkisiz uçardı ölüm ateşi, gümbürdäärdi toplar, kurşun ataçlar—mitralierlär kudurmuşular, iki taraftan serpärdilär tolu gibi kurşunnarı... baarmak, sıklık, oflamak, innemäk, süünüktä seslär doldurardı o alçakları. En çirkin düüşlär olardı Kahulda, Tıgankada, Leovada...

Kiriyedin dä içindän, yanından, demir yolun boyundan tä geçärdi ilk taligalar yaralı soldatlarlan, baalı biyaz, kannı parçalarlan kafaları, kolları, ayakları, güüsleri, oflayarak sansın can dibindän, ki korkutmasınnar insanı, angıları görärdilär buralara yaklaşan titsi cengin ilk çirkinliklerini.

Taligalar geçärlär biri biri ardısora, bozarak küülerin uslu dünnesini, ana tarafımızın dünnesini, angısı şindi girärdi mutlak bir ölüm korkusuna...

Şkolanın aulunda beni sardı uşaklar, savaşarak nekadar taa yakın olmaa bana.

- Üüredici, fronta gideceniz mi?
- Yok, ilkin askerlää, alırsalar.
- Askerlii taa yapmadınız? Ye biz?
- Siz dinnenin yaz kanikulunda. Büüyünüz.
- Buluşuruz-mu frontta?
- ?

* * *

Bizi gençleri aldıydılar iş frontuna. Sora sovyetlilär kaçtydılar, brakıp bizi ölä. Ozaman evä döndük frontun içindän, angısı en-seyişli gidärdi Gün duusuna.

Bän şkolamı taa bitirmediydim. Güzün çaarıldım şkolaya Bırlada, näända üürendim taa iki yıl. Da hep güzün 1943 yılın romın askerinä çaarıldım. Düştün bir kasabaya Romıniyanın taa öbür kenarında, Macaristanın granişasına yakın. Askerliimiz orada ama çok tutmadı: front geeri gidärdi da etişärdi Romıniyanın içinä. Ozaman romınnar tüfekleri çevirdilär nemţelerä karşı, angıları çirkin düüşärdilär Romıniyanın içindä. Macar, Yugoslav taraflarından da nemţä askerleri girärdilär Romıniyanın içinä. Bizi koydular ozâman fronta faşistlerä karşı. Bu olardı 1944 yılın güz aylarında.

Benim üürencilerim uzaktılar bendän, bilmäzgilär, ani tä bän dä haliz ani fronta girdiydim, ölüm altında bulunardım şansora...

Orada ne çirkin düüşlär olardı, Allaa korusun!

* * *

Cenklär gidärdi şansora Berlinä dooru. Faşist ama pek karşı koyardı sovyet askerlerinä. Pek çok ölüm olardı.

Bizim batalyonumuz kurtarardı romın kasabasını Solontayı. Nemţä hem macar faşistleri oturup kaavileşmiştilär orada pekçä. Kasabaya girmää birkaç kerä denediydik, ama girämediydik, faşist pek çirkin korunardı. Taa avşamneyin giräbildik—faşist kaçardı bizim dayma atakalarımızdan. Benim dä minaatan toplarım işini yaptıydılar. Geçeriz kasaba içindän, ama hazır automatlar, mitraliyeler, zerä kimi evlerdä saklanmıştı faşistlär da erdän erä ateş açardılar üstümüzä. Biz dä onnari «süündürärdik» hep ateşlän. Korkuluydu ilerlenmiz.

Etiştiydik Primariyä. Nemţä automatından durgunmaz ateş üstümüzä saçardı. Benim toplarımdan bir çocu yaladı. Onu geeri götürdülär sanitarlar. Kaplun Petri ama, bir girgin çocuk,

gagauz Bêlț taraflarından, automatınnan sokuldu kapu eşiklerinä da bir güüdä urmasınnan cingti o kapuyu da girdi hayada; bataldı bir çocuk, hep benimnän izmet edärdi. Hayatta yoktu kimsey. Biz dä onun ardına girdik. Önümüzä iki kapu. Patlatmak yok, durgundu. Zorlêêrız ikisini dä birdän da gireriz bir uzun odaya çok skemneli. Kimsey yok. Ateş yok. Petri ama hep ileri hızlanêr. Bir alcacık kapuyu açınca, ateş kurşunnarı delim-deşik yaptılar Petriyi. O erä düştü ölü. O küçük içerciktä dä sansın kimsey yoktu. Näändan o ateş geldi Petrinin üstünä? Birdä, acilêr taa bir kapucuk da başka içerdän o kapuca dikiler bir artık gözäl kız, güüsündä sarılı venger bayraa, elleri boş, tüfeksiz. «Ruși? — dedi o, — Nu rus? La rus nu vreau, împușkați pe mine...»*

Urmadık. Onu götördülär komendaturaya...

Zavalı ama gagauz çocu Petri... O Bucak, Moldova kırlarını, güz papşoylukların altınını, baaların yantarını, küülerin içindeki sıra—üzüm kokularını güüsünnän duyamayacak başka... Gömüldü duuma evindän uzak...

Çok yıldan sora, açan oldu kolay granițayı geçmää, gittim, gezdim o erlerdä. Buldum bir bakılmadık mezar, yalnız, onun mezarına benzärdi... Pakladım, çiçek koydum.

Kaç çocuk, gagauz da, ölüm buldular faşistlerä karşı o çirkin cenktä. Anaları büün dä bekleerlär onnarı pak ikanmış gölmek koruyup... Nerelerdä sä onnarın mezarları var... bekleyän bare bir çiçekik...

*«Boz kurşunnuydu o güz»
onnatmadan fragment.*

* «Ruslara istämeirim, urun beni...»

Dramaturgiyadan.

«Bucakta yalın».

Sonunku kartinalar.

Komratta, Sobor meydanında 1906 yılın yanvar ayın başlantısında. Ayaz. Kaar gıırdêêr çarıklar altında sayısız adımnarlan: insan üfkedän tutuşuk alatlan toplanêr her taraftan. Meydan uuldêêr — köpürer halk dalgalanması — insan çarizmaya karşı kalkınêr. Sobor çannarı kuşkulu çaarêrlar düüşä dooruluklar için, milli serbestlii için.

Andrey Atmaca, pinip bir taliga koşuna, danışêr pek seslän, durgunmaklı emoııyılanmaktan, ama çetin umutlan hem inannan.

Atmaca. Kardaşlar! bu diil mitinga, bu bizim gagauzların tüfekli kalkıntısı! Tüfekleri, kosaları yukarı! Dädu Tipani, kılıcı elindä sıkı tut!

Dädu — Tipani. Kolum verilmäz, ba Andrey!

Atmaca. Kardaşlar! İnsan kalktı cümnä! Milli serbestlii yaşasın!

Meydan. Yaşasın!

Atmaca. Yaşasın insanın kuvedi! Bizä milli doorulukları! Tarskii çinovnikleri erä!

Meydan. Erä-ä! Eerä-rä!

Atmaca. Kardaşlar, geldi vakıt! Alêrız kuvedi elimizä ! Başka türlü biz bişey yapamayacez!

Meydan. Alalım! Çinovnikleri erä!

Atmaca. Arestä onnarı! (Peyda olêr pristav Mordükin).

Mordükin. Burada ne olêr? Ne Toplantı bu? Ya daalşıınız hepimiz, tez? A-a, Atmaca, genä tutuldun! O-o, Madmuazel Nadiya da burada?! Pek islää! (Savaşêr onu almaa kolundan).

Nadiya. Yaklaşmayın bana! Çinovnikleri erä!

Atmaca. Sän tutuldun, pristav! Aresträ onu! (Pristav Mordükini alêrlar). Poştayı, volosteyi kavrayalım, tez! Arestteki-insanı poliţiyadan kolveriniz, onnara da tüfek veriniz.

Seslär. Çinovnikleri hepsini erä! Etti zettledilär bizi nicä hayvanı!

Ristu Todur. Bobamı, başka da çorbacıları Sibirä etaplan haydadılar! Erä onnarı!

Seslär. Ko kendileri ayıtlansınнар Sibirä, näändan geldilär!

Atmaca. Dooru, pek dooru, kardaşlar. Bizi hayvan erinä sayêrlar. Bizim sä var dilimiz, halkımız, adımız — gagauz!

Seslär. Gagauzlarız biz!

Seslär. Halkız biz!

Seslär. Terimizlän besleeriz onnarı!

Ristu Todur. Andrey, etti mitinga, lääzım Volosteyi alalım!

Seslär. Dooru, Volostnoyу Nesitini — erä!

Seslär. Mirovoyu, Kriskini, kopäa — erä!

Seslär. Te o jandarları hem poliţicileri ilkin bastırmaa lääzım! Orayı gidelim!

Atmaca. Onnar yannaşık, ikisini dä birdän bastıracêz! (Üzä çıktı Yuvançu).

Yuvançu. Andruş batü, bän telefon tellerini kestim.

Atmaca. Isläa. Kardaşlar, alêriz kuvedi! Hepimiz Volosteyä hem jandarmerieyä gideriz! Olunuz korkusuz! İi saatta. Alaa bizä yardım etsin! O gördü bizim zettlerimizi, çinovniklerin dä canavarlımı! İleri!

Seslär. İleri-i!

Kısmetsiz Görgi. Durun! Andrey, durgut onnarı! Näanı biz vlastlerä karşı kalkêriz? Olmaz! Bu günaa... hem onnar kaavi...

Ristu Todur. Halk kuvedindän taa kaavi kuvet yok, ba Görgi batü!

Atmaca. Ye, bunca insanımızı ezmää, dooruluklarını, dilini almaa, hayvan erinä kullanmaa diil mi günäa, ba Görgi batü?

Görgi. O ölädir... ama...

Dädu Tipani. Ya sus sän dä, ba güvää olacaam; zera karannıksın heptän, te o bizim Galbu öküz gibi. Çinovnikleri, bu moskalları, devirelim, kuvedi alalım!

Seslär. İleri-i!

(Hepsi Volosteyä yollanêrlar; şamata büük bir borannı deniz gibi, bir durgunmaz yalın gibi; bir büük sel gibi insan duvar kalkmış gider milli dooruluklarını almaa, topraklarını kurtarmaa mirovoylardan, zemlemerlerdän, zemskiilerdän...) « — da çoktu onnar, ani gelmişlär diil hatırlamaa bu insanı, angısının arasında hem terinnän burada varlık hem şkembä düzerlär, ama ezmää onu; diil işlemää toprakta hepisinnän barabar, ama çinovnik olmaa insanın üstünä», — düşünärdi dädu Tipani yolda. — «Şindi insan dooruluunu yapmaa kendisi kalktı: çinovnikleri hem onnarın yaltık yardımcılarını arestä, maazalara koydular, bakmayıp, ani onnarın arasında kimi satılmış gagauzlar da var».

(İnsan aldı elinä kuvedi. Düzdü Komitet. Respublika bildirdi — «Komrat Respublikasını » bütün volostelerin üstünä.

Andrey Atmaca başkan ayrıldı — predsdateli. Şindi sobor çannarı şen öterlär, nicä Paskelledä... hem hepsindä küülerdä dä.)

İnsan genä Sobor meydanında.

Atmaca. Kardaşlar! Kuvedi aldık. Komitetimizi vlasti koyduk. Şindi koruyalım bizim Halk Kuvedimizi! Hem dooruluk yapalım: dilimizi kuvedä koyalım; milliimizi kuvedä koyalım; zaametimizi kuvedä koyalım; halkımızı koruyalım; topramızı koruyalım;

sevelim bir ana yurtluumuzu! Kimseyä onu satmayalım! Bunnar olsun mu bizim Zakonumuz?

Seslär. Olsun!

Atmaca. Bu kararları alêrız mı?

Bütün meydan. Kararlêêrız! (Hepsi yukarı kaldırêrlar tüfek, diiren, kosa, nacak...).

Atmaca. Kararları aldık! Ko onnar kalsınnar bütün halkımıza, gagauzlaa, onun gelecek evlatlarına, angıları, var umudum, tutacêklar hem koruyacêklar bizim bu kalkıntı kararlarımızı! Düüsün çannar geleceklerä!

(Şamata, kayılıklar gittikcä pekleşer, insan seviner, meydan uuldêêr, çannar düüyer — bu ayazlı kış yanvar günü sansın güneşlendi.).

— «Kalkındık tä, — düşündü Tipani dädu, bakarak çannara. — Olêr tä gagauzun, çiftçinin dooruluu. Ko ii saatta olsun! Düüyük çannar, dädunun çannarı, sevinmelää, zerä pek çok düüdünüz kahırlaa!»

(Aralayarak yol kendisinä, Tipani dädunun önünä dikiler Yuvançu, onun girgin torunu, bir maavi bayrak elindä.).

Yyvançu. Tä bizim bayraamız, ba dädu!

Dädu Tipani. Pek islää, çocuum! Koy onu Soborun çannarına! Ama dur, ye neçin o maavi ya? Eşil läüzim olsun, niceymiş Balkanda bizim gagauzlarda!

Yuvançu. Ee, ama Andruş batü dedi maavi olsun, nicä bizim gagauzların eski dedelerindäymiş, oguzlarda, ba dädu!

Dädu Tipani. E, ko ölä olsun... E, ama sän bizim o maavi atlas materiyadan kesmişin, ani Tumarvadan aldıydık satın?..

Yuvançu. Aha!

Dädu Tipani. E, tä, bu da uydu büyük işä — bizim maavi dooruluumuza, maavi gelecemizä, çocuum... ha, kaldır onu

çannara, onnarlan bülä çalkanıp büünkü umut lüzgerindä, çarsın insanı kendi kıymetlinä, dedelerimizin adından! Sendä, dädunun kulisi, oguz urää! Sän görecän o yaarınkı günü...!

* * *

Ama o yaarınkı gün uzun tutamadıydı.

Tarizma kuvetleri Benderdä, Kişineuda, Peterburgta, annayıp bu kalkıntı için, «Respublika için», hem haliz kendi kuvet çinovniklerinin aresti için, kudurup, tez izinnär vererlär, biri-birindän taa çirkin, ki bunaldılsın, kan içindä buuldulsun «O yaban, arsız gagauz senselesinin sıralıksızlıkları, buntu! Hem uratsınнар onnar ı Türkiyë mi, Afrikaya mı, näanı olursa!»

Da tez Besarabıyanın viçe-gubernatoru Knoli kendisi Komrada geler dragun askerinnän buumaa bu «buntuçu» yabannarı.

Bütün Voloste-Respublika barikada kalktı ona karşı. Girgin düüştü geroylar! Ama kuvetlär birtakım diildi...

Andrey Atmaca barikada lafını sölemişti:

Atmaca. Hepsimiz düşecez kurşun-kılıç altında! Ama verilmeyecez! Zerä herbirimizin güüsündä girgin, oguz urää düüler! Da o ölmeyecek, kâr durgunsa da! O diri kalacêk herbir yaşamaa kalanın güüsündä, bizim ardımıza gelännärdä! Onnara biz brakêrız bizim kalkıntı kararlarımızı, zakonnarımız serbestlik için, millilik için, ana dilimiz için, ana tarafımız için — bütün milli dooruluklarımız için! Ko süünmesin ana Bucakta dooruluklar için yalın! Prost etsinnär bizi gelän gagauz evlatları! Tutunsınнар onnar da, kaybelmesinnär, gagauz kalsınнар!

Biz ama şindi ölüm ateşinä gireriz!...

* * *

Cannar Komratta dooruluklarımız için, milliliimiz için urduydı...

Pupuk.

Ion Kreanganın annatmasından «Küçüklüümdän akılagetirmeklär» bir parca.

Piesa yarattı. D. Tanasoğlu.

Personajlar.

Ionika Kreanga — çocuk, 9–10 yaşında.

Smaranda — Ionikanın anası.

Smarandița — popazın kızı, 9–10 yaşında.

Zaharia Gitlan — koca çocuk, ahmacık, uşaklarla şkolaya gezer, oynêr.

Moş Körpek — bir şen dâdu,

panayırda.

Uşaklar — Ionikanın kafadarları.

1-ci perdä (akt).

Aulun içindä. Yazın. Ionika yatêr bir bordey içindä. Bir aacın deliindä bir *pupuk* yuvasını yapmış da erken sabaylan hep «pu-pu-pu!» baarêr.

Smaranda. Kalk, çocuum, Ionika, uykucu, gün taa duumadaan, zerä genä öpecek seni o *ermeni guguşu*, da bütün gün örümeyecek işlerin! hadi, kalk! (Hep işidiler: «pu-pu-pu!»)

Ionika. (Bordey içindän). Ne kaldırêrsın, ma-a? Ne-e? Nesoy ermeni guguşu?

Smaranda. Ermeni guguşu, zer! Tâ işidersin, nicä baarêr sana, kalkasın?

Ionika. (Hep oradan). Aa-a? He, ne o guguş mu?! (Fırlêêr bordey içindän, esmer, dolaşık saçları, uzun gölmeklän, bacakları çıplak, gözlerini uvarak hem aalayarak). O pupuk, ma-a! O te o arsız pupuk, ani brakmêêr beni uyumaa! Hı-hı-ı! Ne aldadêrsın? Hıı.

Smaranda. Aldatmêêrım, çocuum, ölä söleerlär, ani o «ermeni guguşuymuş»...

Ionika. Diil dooru... hı-ı...

Smaranda ...hem ani o «ermeni guguşu» öpärsäymiş senin yanaanu, bütün gün gezeceymişin urulmuş gibi, bir sersem koyun gibi...

Ionika. (Kılbık, çınar). O diil guguş, ma-a! O — pupuk! Pu -puk! Ih, bän onu! (Sallêêr yumuruunu aaca dooru).

Smaranda. Ye, ölä olsun... Ama, hadi, kalk da al kiyadı, üüren gramatikayı. *Tetün* işä gitti şansora da dedi üürenäsin. Sabaylandan üürenmää taa islää, kafan taazäykän. Hadi, giin da başla üürenmää.

Ionika. (Kinni bakêr pupuun tarafına). Islää, ma-mamucuk!

Smaranda. Ama ilkin yıka suratını, gözlerindän çapakları; duva et Allaha, stavrozunu yap üç kerä, üç tä *mêtani* yap, da ozaman. (Karı gider. Ionika, kızarak, genä girer bordey içinä. Pupuk ta genä baarêr. Ionika fırlêêr bordey içindän üfkäylän).

Ionika. Pu-pu-pu-u! Ya topla o arsız gaganı, zerä! Ne yapınmışın taman bizim aaçta, bordeyimin yanında? Git Ördek Görgilerdä, yaşa da baar, aazın yırtılınca! (Seslener. Pupuk genä baarêr. Bu, taa da üfkeli, alêr bir topaç da «zvırrr» atêr aaca, sora çekeder calmaa üfkeylän):

Pu-pu-pu! Pu-pu-pu!
Pupuk, pupucak!
Tutacan da,

Soracam da,
Kukuyulu, ne isteersin?!
Kuyruunu da yolacam,
Beş paraya satacam!
Pu-pu-pu!....

(Publikaya). Ee-h, tã benim yaşamam... Nãândan peydalanmış bir pupuk – brakmêêr hiç raada! Kahırdan bilmeerin, nãpayım!? Of, of, of! (Pauza). Ya bakayım, ama, o süt çölmeklerini, kaymak tutulmuş mu? (Gider çölmeklerã, sıradan iyer kaymakları üstlerindãn dilinnãn). Hm, tutulmuşlar! (Bakêr aaca. Yok, pupuk işidilmeer). Nãânda o gramatika şindi? (Aarêêr, bulêr bordey içindã. Çıkêr. Yatêr şkembesi üstünã, okuyêr seslãn: «Gra... ma..., gra... ma... ti... gra... gramatika, gramatika de... ni... ler... deniler... gra... (Kapêêr kiyadı), gramatika, gramatika deniler... (genã açêr kiyadı)... deniler... (okuyêr ileridooru kendi-kendisinã, mırıldanarak, sora genã kapêêr kiyadı), gramatika... gramatika... deniler... deniler... (düşüner, açêr kiyadı, genã kapêêr)... Ama nãpayım bãn, da kurtulayım bu arsız pupuktan? Zerã ondan yaşamak bendã olmayacak! Eh-eh-eh! Sanki nãpayım? (Brakêr kiyadı da yaklaşêr aaca, bakêr, esaplêêr, tasinnêêr... Bu zaman buraya, süpürgã elindã anası çıkêr).

Smaranda. Ne, üürendin mi şansora?

Ionica. (Ürküp). A-ha, üürendim...

Smaranda. Ozaman al da süpür bu aulcuu biraz (verer ona süpürgeyi). Bãn, bakayım o kaymakları. (Ionika kıpıttı). Bekim tutuldular... (gider çölmeklerã. Ionika hızlı – hızlı süpürer). Ionika bã, bu çölmeklerdã görmedin mi, kim gezmiş, kaymakları..?

Ionika. A-ka, görmedim... bekim... *gelincik* sıcanı... caldı inããn südüñü..?? ...Bekim... *tulsimnar*...

Smaranda. (Bakarak Ionikanın burnusuna, ani bulaşık kaymaklan). Ee-e, Allahım, tutarsam bän o sıçancu kaymaklarda bir kerä, ozaman brak bana — kamçı te-e *çividä*, — bilecek o dadımı da kurtaramayacak onu benim elimdän sıçannarın bütün senselesi däl!.. E-e, ama, belli o, kim yalamış kaymakları — burnusundan! (İonika ansızdan siler burnusunu eninnän)... Azet-medim yaşamamda şalvir hem tamah insandan, dooru söyleyim sana, mamunun çocuu! Hem biläsin bendän, Allaa yardım etmeer ona, kim gezer çalmaklan, olsun bir ruba mı, bir imek mi, ne dä olsa! (Pauza). E, ha, yardım et çölmekleri götürmää. (Alêrlar çölmekleri). Bän kaynadacam işimikleri da koyacam *çendeleyä* süzülün *survatkası* da gidecäm Marika bulünä, biraz işim var onda. Sän ama süpür, bitir da üüren o gramatikayı. Ee, çocuum, pek isteeriz, ki olasın *popaz* büüdünän... Şindi git, gi donnarımı, gezmä bana kışın çıplak! (Giderlär çölmeklärlän. Ionika döner sora aulcaa).

Ionika. Ey, pakladıydım ortalı! Ama geçti. Mamu ölä baarêr kimär kerä, ama hiç diil fena. (Tutunêr süpürmää). Hm, popaz olaymışım, isteer... (Brakêr süpürmeyi, girer bordeyâ, çıkêr giimni. Birdän, genä işidiler, pupuk: «pu-pu-pu!» Ionika üfkäylän süpürgeyi sallêêr ona). Genä baarêrsın? (Zvırr sıbıdêr bir taş aaca. Pupuk sustu. Bu süpürer. Şindi gelir ona popazın kızı Smarandița).

Smarandița. Zamanêrsın, Ionika! Nâpêrsın?

Ionika. Kematêrsın! Nâpayım, süpürerim, görersin.

Smarandița. Ver, bän süpüreyim. (Süpurer, koyêr süpürgeyi. Ionika alêr gramatikayı da savaşêr genä üürenmää). Ha ikimiz: bän sana yardım edecäm. (Okuyêrlar ikisi — Smarandița söleer, Ionika da onun ardına. Şindi ama gelir öbür uşaklar da, Zahariya Gitlan da onnarlan bir uzun torba boynusunda, bir yırtık paralia başında, yalnayak. Şamata, gülüşmâk, koolaşmak, atlamak, hepsi

dä güreşeerlär Gıtlannan, düşüerelär erä, üstünä pinerlär, onnara pek şen; tutturêrlar bir çevrä—horucuk da atlêerlar onun dolayında baarak: «Zahariya Gıtlan, kalk ta sän dä dolan!» Gıtlan üfkelener, kalkıp olêr bir tarafa aalayarak).

Zahariya. Ne-e, ölä mi oynêrlar? Üstümü yırtêrsınız, gözümä basêrsınız..!

Smarandıta. Ha üürenelim. Etti oynadık.

Ionika. Sän üüredici ol da üüret bizi.

Smarandıta. Nicä şkolada mı?

Hepsi. Ahaa! (Erleşerlär).

Smarandıta. Hadi, sän dä, Zahariya, küsmä başka.

(Zahariya da oturêr geeridä, büyük torbasından kiyadı çıkarêr. Smarandıta okuyêr kiyadından, hepsi bakêrlar kendi kiyatlarına. Birdä, Zahariyanın kiyadına bir sinek konêr; o savaşêr tutmaa, tutamêêr, bölä birkaç kerä).

Zahariya, otursana uslu!... Gramatika deniler... Zahariya ama tutêr sinää avucuna, fırlêêr ayakça).

Zahariya. Tä, tuttum sinää! Tä, tuttum sinää! (Atlêêr sevineräk küçük uşak gibi. Kalanı ona toplaşêrlar).

Hepsi. Ya göster! Ya göster!

Zahariya. Da-a, siz kapacanız onu...o — benim...

Hepsi. Kapmayacez! Göster! (Zahariya o kapalı avucunu uzadêr da enikunu açêr onu. Sinek uçuverer! Hepsi şindi kaçêrlar sinää tutmaa. Birdä, genä işidiler pupuk: «Pu-pu-pu!»)

Ionika. Ya durun! (Seslener). İşidersiniz? Bu nesoy kuş mu? Osa naşey baarêr?

Zahariya. (Sevineräk). Hê-ê, bu mu? Bu pupuk! Pupuk! Bän onu gördüydüm! O ne gözäl, taraa var..!

Ionika. Gözäl mi? Taraa mı var? Sana bekim dä gözäl, ama

bana diil! I-1-1! Bän akıldan bozulacam onun beterinä! Benim mamum, onu işidip, beni gün duumadaan taa kaldırêr! Ceza ona! Ceza-a!

Hepsi. Ceza-a! Ceza-a ona!

Zahariya. (Aalayarak). Neçin ceza? O bir kuş... o gözäl...

Ionika. Etti o gözäl oldu! (Baarêr);

Pu-pu-pu! Pu-pu-pu!

Pupuk, etecek!

(Çalêr):

Pu-pu-pu! Pu-pu-pu!

Pupuk, etecek!

Tutacam da,

Soracam da,

Kukuylu, ne isteersin?

Kuyruunu da yolacam,

Beş paraya satacam!

Hepsi. (Çalêrlar): Pu-pu-pu! Pu-pu-pu!

Pupuk, etecek!

Tutacam da,

Soracam da,

Kukuylu, ne isteersin?

Kuyruunu da yolacam,

Beş paraya satacam!

(Şindi çalarak hep bu lafları, horucuk dönerlär, sora da hep çalarak giderlär. Ionika da onnarlan. Döner Ionika. Yalnız. Çirkin bakêr o aaca. Aalayarak, genä çalêr; pupuk ta hep baarêr gittikçä).

Pu-pu-pu! Pu-pu-pu!

Pupuk, etecek!

Tutacam da,
Soracam da,
Kukuylu, ne isteersin?
Kuyruunu da yolacam!
Beş paraya satacam!...

(Ionika, bayılıp, erä yatêr aalayarak. Da uyuklêêr. Düşündä görer, ani tutmuş o pupuu deliindän da götürmüş panayıra satmaa. Bir şen dädu ama, Moş Körpek, almış bakmaa onu da kolvermiş. Pupuk uçmuş geeri hep bu aaca da genä: pu-pu-pu! pu-pu-pu!

Anası genä onu kaldırêr, sabaa olmuş...).

Bunnar ama olêrlar 2-ci perdedä (aktta).

Dimitri Kara Çoban.

Duudu Beş-almada 1933 yılda, tracic oldü 1986 yılda Kişinêuda; gömülü duuma küüyündä. Yazdı şiir hem proza; amator kinoculuklan hem skulpturaylän zanaatlandı. Gagauzların istorik-etnografik muzeyini toplayıp kurdu Beş-almada.

İlk laf.

* * *

Kırlar — eşil kilim,
Güneş ne dışarda!
Ürää dä pek ilin
Sesli o kuşlardan.

Kapak aralundan
Uçêr yalpak bir şafk,
Kaba o patından
İner tay-tay uşak.

Ona ilk seseder
Garip genç anası,
Nazlı yardım eder,
Eşii adımnasın.

Dışar soluu taazä
Başça gülü sulu,
Ne pek islää, açan
Dünnä bizim uslu!

* * *

O, tarafım, tarafım,
Topraan eşil korafı!
Topracık bizdä esmer,
Emiş hem başak besleer.

Gevrek öter klarnetlär,
Islää bizdä adetlär!
Bizim insan sarmaşlı,
Milletlärlän baarışlı.

Küülerımızdä maalelär —
Sulu beniz laalelär;
Jura çalêr arkuşlar,
Hayada dolêr kuşlar.

Halklar — bizim dengimiz,
İi neet — bizim cengimiz,
Bolluk — bizim üfkemiz,
Zaamet — bizim tüfeemiz.

Karş'laştım bän...

Karş'laştım bän bir yalpaklan —
Selemi verdim kalpaklan;
Çöl çıracı karşıladım —
Flaniciimi baaşladım;

Kafadarlan karşılaştım —
Üreemi ona açtım;
Karş'laştım açan düşmannan,
Bän astım onu kuşaamnan!

Eni Yıla karşı.

Ayaz diil şuuk hiçicik,
Kolaç dolu pardılar;
Öter cannar küçücük,
Langır—langır — trakalar

Hêy-hêycılar kaynaşêr,
Gezerlär — hiç bir annık;
Köpeciklär bulaşêrlar,
Erä çöker karannık...

Bıktı gezmää uşaklar,
Oldu gecä yarısı;
Düşer, düşer büük kaarlar
Nicä çoban sargısı...

* * *

Kahırı sever azı,
Kahır bizä diil lääzım.
Kahırı ne giyerlär,
Kahırı ne iyerlär...
Ne severlär, bakêrlar,
Ne başına takêrlar.

O diil kazanç, diil tarla,
Diil ilaç yaralara;
O diil kaval — çalası,
Diil dä manca — banası...

Şakadan küsü.

Pıkati hem Mıkati ii dosttular. Sade üzleri onnarın benzemäzdiilər biri birinä. Pıkatinin suratı tombarläksiydi, Mıkatinin sä köşelicäydi. Pıkati gülärkän aazı yayıladı kulaklarınadan. Mıkati biraz kılıksızdı da kösteklenip, ligaları aazından fırlaardılar.

Pıkati yaşaardı maalenin bir başında, Mıkati dä yaşaardı öbüründä. İkişi, dä dostlar pek şakacıydılar. Seläm verärdilər onnar biri birinä baarak maalenin bir ucundan öbürünä, nedän köpeklär çekedärdilər türlü sestä salmaa.

Ne dä yapsa onnarın birisi, öbürü mayıl olardı da savaşardı o da yapmaa bölä bişey. Ama şaka onnarda hiç bitmäzdi. Bu artistliktä onnarın biri dä geeri kalmazdı. Herkezi baarardı öbürünä, ne aazına gelärdi, ama *kaldırardılar şakaları*, küsmäzdiilər.

– Laana koçanı! Genger çičää! – baarardı Pıkıti Mıkıtiyâ.

– Hadi, ha! – şaşardı Mıkıti bu keskin şakaya, urardı kendi güüsünâ, sansın bütün kartofi yutmuştu, da baarardı geeri: «Kuzu göbää! Labada borcu!» Da ikisi dâ cekedârdilâr gülmää erâ düşünçâ.

Pıkıtının hem Mıkıtının dostluu bekim olacaydı taa da kaavi, eer Pıkıti yanılmayadı bir kerâ.

Aslı: insan bilmeer, neredâ sürçecek. Bunu bileräk, bezbelli, analar bobalar, üüredicilâr okadaradan çalıskan üürederlâr uşakları: «Ol te bölâ», «te onu yapma», «parmaanı kapu arasına sokma», «kulplu kazana kafanı geçirmâ»...

Pıkıtiyâ dâ, olmalı, vardır dedikleri: «Nereyâ atlêêrsın, biler-sin, nereyâ düşersin, bilmeersin».

Ama boba gölmeeni giimektân olgun taa olmêêrlar...

Da tä, geldi Pıkıtının yanılmak günü. Kütmek devirdi arabayı!

Bakınız siz, ne oldu! ...onnar lafederäk hem yansılıyarak biri birini.

Mıktinin burnusu ölä bir ses çıkardı, sansın su içinä beygir düştü, da Mıkti dedi Pıkitiyä:

– Kosor!

– Uyuzlu! – cuvap etti Pıkti da hazırlandı seslemää, ne deyecek Mıkti.

Ama Mıktinin şakası bitti. O bu lafı işidip, eşil oldu, nicä eski yaamur suyu. Onun gözleri uzandılar yukarı dooru, yalabıdılar, sora soldular da çöktülär. O küsülü çıktı dışarı da bitirdi lafını.

Pıkti çok gezdi onun ardına, sorarak, ne oldu, neçin o küstü. Mıkti ama hep çevirärdi kafasını öbür tarafa da bişey cuvap etmäzdi.

Sora Pıkti üürendi dostunun küsmesinin *sebebini*: çıktı, ani Mıktinin başında varmış bir yaracık, angısını hiç bir türlü alıştırıramazmış. Da *kayınnası* demişti ona bir kerä: «Uyuzlu olacan!»

Mıkti bu yaracıklan olmuş dokuz yıl savaşêr. Da bu beterä Mıktinin hem kayınnasının bu lafından o pek zeetlenärdi. Şaka diil, dostu da onu gülmää almış..!

Bu benzemäzdi şansora şakaya. O sade kokardı şakaya, nicä ani çayır bataa, balaa kokêr...

Ne fikirä getirer sizi bu annatma?

Nışannar.

(Garsiya Lorkaya görä).

Zaatlı Andreyi küçükkän bobası üüredärmış ii olsun, kimseyä fenalık yapmasın, çalmasın, insannarın yaşamasını ilinnetmää yardım etsin.

Zaatlı, büüdüyän, brakmış bobasının ii üüretmelerini da

olmuş tamah, haseet, ikiüzlü hem aldadıcı. «Toplayım kendimä varlık da sora çekedecäm ii olmaa», — düşünmüş o da çeketmiş dooruluksuz, tamah varlık toplamaa. Ama, ki bilsin, nekadar fenalık yapêr, o herbir fenalının ardına kakarmış bir kazaa birêr enser.

Bitki bitkisindä o zenginemiş, kazık ta enserlän dolmuş. Ozaman Zaatlı iilik yapmaa çeketmiş, ki prost edilsin onun ilerki fenahkları, da herbir iiliin ardına o kazıktan birêr enser çıkararmış.

Açan enserlär kazıktan hepicii çıkarılmışlar, Zaatlının sırtından sansın bir bayır inmiş. O osaat bobasına gitmiş sölesin yaptıklarını.

— İslää, sän enserleri çıkarmışın, — demiş bobası, — ama onnarın nişannarı kazıkta kaldılar ya!..

Nikolay Baboglu.

Duudu Kıpçakta 1928 yılda. Yazêr proza hem şiir; çevirer başka dillerdän.

Turnalar uçardı...

Çilingir Todur, bir küülü nicä dä çooyu, yaşardı yalnız. Karısı öldüydü aar hastalıktan. Kaldıydı o üç uşaklan: bir kızcaaz taa büüçäk, Zina, iki dä çocuk — Vani, ölä bir sekiz yaşında, hem, Peticik, sallangaçta ta uşacık.

Todur demircilii kullanardı,

nicä dä bobası, dädusu; bundan da kalmıstı küüdä onnarın laabı
Çilingir.

Nekadar da zordu ona yaşamaa, o hep tä istärdi, ki bare bir
uşaa kiyat üürensın. Da verdiydi Vanicii şkolaya. Bu betərə o onu
işä pek koymazdı. Ko üürensın da adam olsun.

Evdä işleri taa çok Zina yapardı, bobasına da yardım edärdi
demircilik bordeyindä körüü çekmää.

Vaniylän barabar şkolada üürenärdi küülü üüredicinin dä
kızçaazı Galya. Onnar komşuydular da çok kerä Galyanın bobası
gelärdi Todura lafa, yada yaptırmaa bişey. Uşaklar da her kerä
gezärdilär barabar da pek dostlaştydılar. Birerdä derslerini
yapardılar, üürenärdilär.

Çilingirin aylesi pek sevärdi çiçek büütmää. Taa Vaninin anası
yaşarkan, haliz o yaptıydı bir gözäl çiçek başçası. Şindi onu da
bakardı uşaklar, haliz Zina. Susaklarlan, testilärlän çiçekleri

avşam—saba yislardılar; çibıklara baalardılar kırılmasınlar lüzgerdän. Ne bümüzdi o başçada: gül, laalä, altıncık, feslen, girgina, kadifä çiçää, kaartopu, güz çiçekleri krizantemalar — çok türlü çiçeklär. Renkleri gözünü alardılar. Haliz güzün. Gözäl koku daalardı bütün maaleyä.

Sentäbriydi. Vani hem Galya şkoladan evä gelärdilər. Birdä, yollar çatırında Vani durgundu da baardı:

— Galya, Galya, bak , turnalar, turnalar uçêrlar!

«Kur-r-r-r! Kur-r-r!» hep işidilärdi gittikçä taa yakın.

— Görerim, te-ee! Te-e onnar, iki sincir dizilmişlär! — mayıl olarak, baardı kızcaz.

— Ha sayalım onnarı! — dedi Vani.

— Hadi! Bir, iki, üç, dört, beş... Maavi gök ama kamaştırêr gözlerimi, turnalar da uzaklanêrlar...

Turnalar uzaklanardılar da hep küçülärdilər taa kaybelincä heptän. Da bir aar duygu düştüdü bu uşakların cannarına, ani aalayaçakları gelärdi. Gözlerinä uçuşan güz payak iptikleri dä yapışardı... Hemen dolaşardılar Galyanın uzun kirpiklerinä taa çok, nekadar Vaninin.

— Ey, te bu payaklar da ya! Artık gözlerimä girerlär, kaşlarım da asilêrlar... şaşırtdılar — aalaştı Galya savaşarak kurtulmaa onnardan ellerinnän.

— Beni dä, şu amannar.

Turnalar uçtular artık, eridilär gökün üülen tarafına dooru kayan bulutlarda...

Ne fasıl! Sanki neçin bunca gidän kuşların arasından turnaların uçması insanı taa çok duyguladêr?! Hem diil sade uşakları, ama bükleri dä? Saklı iş...

Bunnardan ileri Galya istediymi atlasın biraz bir ayaan üstündä görüp erdä çizili «klas» oyunu kafesleri da çantacımı

kiyatlarinnan Vaniyâ verdiydi tutsun. Ama te o turnalar biraz bozuma attıydılar da vazgeçtiydi. Vani dâ durardı bir çanta elindâ, bir dâ torba, düzen dokumasından gözâl gagauz koraflarinnan, köşelerindâ türlü renklî püskül yapaa ipliklerindân. Onnara da dolasmıştı o incecik, gümüş gibi payak simneri.

Uşaklar evâ dönârdilâr sus olarak hem kahrılıca...

Yaşlarına bakmayarak, onnar pek erken başladıydılar an-namaa yaşamayı, onun zorlarını hem güzelliini dâ, onun maanalarını hem amannarını da, dooruluu hem dooruluksuzluu... Neçin Vani mamusuz kalmış, neçin turnalar geçerlâr, ama bizim Buçak kırlarımızda konmêêrlar... Da onnarın ilerki sevinçlerindâ hem turna uçmaklarında sansın duyardılar korkulu bişey... Makar ani uşaklık — o şen bir zamandır, kahırsız...

Ayırıldılar susarak. Sade bakışlarinnan saalıcaklaştılar. Vani verdi Galyeyâ çantasını. Ama bu yol çarmadı onu onnarın çiçek başçasına...

1. Bu annatmada işlâr neredâ olêr? Nezaman?
2. Kimin dostluu için annadilêr? Bu uşaklar dostluu nicâ tutarmışlar?
3. Turnaların uçması için parçayı annadınız.
4. Turnaların uçmasını siz nicâ duydunuz?

Traktorculuk. (Parçalar).

Hacı Trifunnarın İlişkuylan ikimiz çoktan traktorculuu işleeriz. Acık-maavi boyada traktorumuzu iki yıl geeri kablettik,

ama büün dä pek käämil eni gibicä işleer. Nesi var, biz dä onu koruyup bakêrız, nicä bir diri malı bakarsın.

Pek sever bizim gök-maavi traktorumuzu benim küçük çocuum Lambucuk ta. O şindi dördüncü klasa geçti.

Bu yazın, nekadar kanikulda bulundu, hep bizimnän bilä kırdıydı. Yardım edärdi o da, nekadar halı vardı, ama taa çok zeetlärdi bizi türlü-türlü soruşlarlan. Pek sevärdi silsin traktorun üstünü, pençerelerini, taa yalabık yapınca. Halizdän dä sevinmelää girärdi, açan oturardı bizimnän yannaşık kırnak hem aydınnık kabinada. Bana yannaştıynan, tabeet almıştı birkaç kerä atlasın o yımışak prujinalı oturakta. Biz artık sınaştıydık Lambucuklan, da açan o yoktu, canımız sıkılardı.

— Tätü, bän dä olayım traktorcu isteerim.

— Var kolay olasın, çocuum, tä büü hem islää üüren... Şindi, gittikçä, traktorculuk taa kolay olêr nekadar ani biz açan başladıydık da çok işleri bilmäzdik, makar ani üüretiydilär bizi biraz kurslarda. Traktorlar eskiydi. Şindi ölä traktor yok, sade Kişinevdä çiftçilik sergisindä birisini gördüm. O traktorun, ani bizä İlişkuylan ikimizä verdiydilär, tekerlekleri rezinasızdı, motoru da pek verandı; bozulmaklar dayma olardılar; kabinası yoktu, sade bir oturaa vardı, oturardık nicä bir üüsek sopa üstündä — ruldän tutunma, lüzgär erä atacek... Tä, te öläydi, çocuum...

— Annat, annat, ba tätü, ne meraklı işlär!

— Ye, ne annadayım? Tä çekettiydik biz bir kerä «Universal» traktorumuzlan sürmää. Döndün bir kerä, da traktorumuz durdu. Bu olardı çok kerä, biz çaarardık inceneri da düzärdi. Bu sıra ama annaştıydık kendimiz düzelim şu haram traktoru. Tutunêrız da sökeriz o traktoru bir çivicäädän. Yanmazdık okadar düzmää, nekadar istärdik görmää kendi gözümüzlän, ne var bu demir tepesinin içindä. Ama esap almadık, nicä karannık çökmüşti şansora.

Ertesi sabaa tutunduk erinä toplamaa traktoru. Ama hiç bulamazdık, neyi nereyâ koymaa. Hem bilmâzdik nicâ demää traktorun bir dâ demirciinâ. İlişku düzârdi bân dâ verârdim demirleri, ama hiç annayamazdım, ne o isteer.

- Ver tã o pıstiya kalacaanı burayı ba!
- Angısını? Bunu mu?
- Te-e, te o öteyankısını, ba dangalak!
- Bunu mu, ba?
- Aha, te oncaazı, oncaazı-ı-ı! Bu yol razgetirdin sãn dâ, süülmedään.
- Ye, bãn hep islää savaşêrım, ama senin o aazın kötü pek, alışmış süümää, nicâ çingenâ kıvılcınnan. Ne ölä mi düşer?
- Ha, cok lafetmä! Çok laf dermendä. Şindi çek tã buracını.
- Çekerim!
- Nasıl çekersin sãn ba? Buna cekmâk mi deerlâr?
- Nâbayım, kaçırdım, ba!
- Kaçırdın? Desãnâ, «açtım aazımı»!
- Ha, etecek oldu beni hep acık-aazlı yapêrsın. Kendin pek mi iisin?
- Ver şindi te o demircii.
- Bunu mu?
- Diil onu ba, dangalak! Te-e o öbürünü! Te o taa kalıncasını.
- Bunu mu?
- Diil, ba! Hey...
- A-a, tã... al, elinin yanına koydum.
- Kaç kerä oldu sana gagauzça söleerim, koyma erä, ama elimä ver.
- Ey, tã elinä, bakınma kör gibi.

– Diil bu da, ba unutup, taa kalincasını dedim ya, genä unuttun.

– Buyur taa kalincasını.

– Bak sän, genä diil o! Te-e, ba, bakêrsın ona da görmeersin, ba Vasi, sansın seni göz arısı tutmuş.

– Ne sirkelenersin, ba İlişku? Bir mi demir var burada? In-cener onnara adınca dârdi. Sän sä hepliciinä demir deersin.

– Nasıl demir, ba? Diil mi hepsini göstererim?

– He, gösterersin... Kendindän dä ad çıkarêrsin: «pistie kalacaa», «meret kalacaa», «taa kalınca», «taa sivricä», ucu yok! Ban diilim bilgiç, ki bileyim, ne senin o boş aklın buyrêr. Sölä bana adınca her bir demiri.

Tä, te bölä, çekişä-çekişä topladık erinä traktoru. Ama «arttıydı», neçin-sä, bir kalpak zeedä şurup hem ufak-tefek demirciklär. Bulamazdık nerelerä erleştirmää onnarı.

– Bekim bu, pistiye kalacakları zeedä, ba İlişku? – sordum bän.

– Nasıl zeedä? Ne, kendindä mi diilsin?

Da tä nicä çocuum, çekettiydik biz traktorculuumuzu.

Isteerim.

Isteerim-uşaklar
tatlı ki uyusun,
olmaz uykuları
sabaa karşı kopsun!

Isteerim analar
güüsünnän doyursun;
Isteerim bobalar
booday unu üütsün.
Isteerim ihtiarlar
ool oolu büütsün.
Saba horozları
danı hep getirsin,
hem şafk sıcak erä
Gün durmaksız versin.

Toprak.

Geniş o sırtında tutêr
Bayırları hem daaları,
Alçaklarda da o çalkêêr
Denizlerdä dalgaları.

Kışta o giiner uslu,
Buzlu kaarlar ona kundak,
O dinnener, hazır yolu,
Ki enidän büütmää uşak.

Tä ilkyazın kabul eder
Erken eldän toomnarı,
Sora çiçeklän dä geler,
Hoş getirer uşakları.

Baaşlêêr hiç ödeksiz sıcak,
Hem aydınnık için verer,
Çok darsımak susuzluunu
Elbetki, genä o düzer.

Da en zengin baaşısını
O ömürä baaşlêêr,
Hem otlardan bakışını
Sevdaylan karşılêêr.

Sabaylan o isteer görsün
Şennik hem dooruluk.
Ömürünä kayıl bilsin
Saalık hem usluluk.

Çiidemnär.

Açın, çiidemnär,
Neçin çok uyudunuz
Ak yorgan hep altında?
Tatlıydı mı uyukunuz?
Açın, açın, çiidemnär,
Uşakalrın bakışı;
Çiidemnär, sen çiidemnär
Braktınız irak kışı.
Çiidemnär, hoş çiidemnär,
Saabası yılın açık,
Geldilär tä turnelär,
Hem geldi güneş, saahk!
Açın, açın, çiidemnär,
Açın çok hem kenarsız!
Ko gelsin hep turnelär
Ko göklär dä — «mantarsız»!

Kosmosa.

Uçêrim, kosmosa, irak,
etişecäm bekı o büük
yıldızına tezdä.
Ye, bulacam mı orada
ölä eşik, nasıl
evdä bizdä?
Hem var mı yurtluk,
nicä bizim?
Bilmäm, bekim dä var...
Yok ama orada
benim anam...
Bän hep ama uçêrim,
o uzaklara çeker.
Düşlerimdä — eşik, evim,
Topraam, yurtluum,
anam...

İvan Turbinka.

(*Ion Kreanga*).

(Bir parça).

Bu cümbüşlü annatmada Ion Kreanga söleer bir rus soldatın türlü peripetiyaları için: nicä Allaa ii sözlemiş onun torbasını — turbinkasını büülü kuvetlän, ki içinä kapasın kimi istärsä.

Bu parçada annadilêr, nicä bu İvan Allahlan buluştuktan sora yollanmış dünneyä. Da uurêêr bir boyarın evlerinä.

... Giren İvan aula, dikiler boyarın önünä da yalvarêr konaa kabletsin onu. Boyar sa sıkıymış, ama açan görmüş, ani İvan padişayın adamıymış, yokmuş,näpsin. Da, istâr-istemâz, izin vermiş bir izmetçisinä versin buna imää bişey, sora da yattırsın İvanı bir boş evdä, neredä, yattırmış o bölä musaafirleri, ani gelärmişlär ölä *ni-tam, ni-sam*.

Sesleyip çorbacısının izinnerini, izmetçi alêr İvanı, verer ona bişey isin da sora götürer onu o boş evä dinnensin.

«Çıkacak dinnenmesi soldadın burnusundan da, — demiş aklısında boyar, erleştirdiynän bu işleri. — Bilerim, ani olacêk ona iş bu gecä. Bakalım, kim kimi? O mu şeytannarı, osa şeytannar mı onu?»

Zerä läüzim bunu da söleyim sizä, ani boyarın o boş evlerindä, neredä İvanı yattırmışlar, deerlär yaşarmış şeytannar.

İvanın hiç aklısında da bölä iş yokmuş. Girdii gibi o içerä, nereyi getirmiş onu boyarın adamı, o saat erleştirmiş tüfeeni, yapmış adetçä duvasını da sora, ölä giimni, nasıl var, yıkılmış artık kaba bir divana, iki karbonaylan o büülü torbasını ama koymuş başı altına da döşenmiş bir uykuya, zerä yorgunnuktan gücülä ayakları tutarmış onu.

He, ama dinnenäbilir mi zavalı adam? Nicä sündürmüş mumu, kim-sä, dartêr başı altından yastı da bir tarafa sıbidêr. Ozaman İvan, kavrayıp kılıcını, hu, kalkêr, yakêr mumu da başlêr aaramaa içerdä her bir köşedä kim olduunu bu, ama kimseyi bulamêr. «Mêy! Ne bela olsun bu? Ya bu evlär diil pak, yada er tepredi da düştü yastım başım altından, bän sä gezerim deli gibi aaranarak. Sanki nedir bu er tepremeleri dä şindi?...» Da birkaç stavroz yapmış da enidän yatmış. Ama taman uyklarkan işider içerdä bir alay ses, angısı angısından taa çirkin: kimisi kedi gibi mäularmışlar, kimisi domuzlar gibi guvıtilärmişlär, kimisi kurbaa gibi kvakvaktarmışlar, ayı gibi mırlarmışlar... Bak sän, her

türlü bozuk seslär işidilärmış da belli diilmış, ne şeytan anası lăázım olsun orada? İvan ozaman başlamış biraz annamaa, ne var nicä olsun.

— Ya durun, ba! Zerä var ödeşmek burada, nicä bän görerim.

Da alêr İvan büülü turbinkasını: «Paşol na turbinka, çorti!» baarêr bir kerä da şeytannar her taraflardan çekederlär hızlı girmää turbinka içinä, sansın onnarı lüzgâr haydarmış. Da onnar sıkışkıktan sora, girişer İvan onnarı şölä moskalca muştuklamaa, yumuruklamaa; torbanın aazını sıkı baalayıp, koyêr onu başı altına, ama taa da yuurmuş onnarı, nica o rusça becerärmış, anı şeytannarın cannarı içlerindän fırlayacak, diil azbucuk!

Sora yatêr İvan şeytannarın üstünä da çeker ölä bir popaz uykusu, bak artık diilmış şindän üfkeli kimseyä... Ama ölä, sabaaya yakın, Skaraotki, şeytannarın başkanı, açan görmüş, anı onun şeytannarı gelmeerlär, oyalanêrlar, da gün aydınınu onnarı kıstıracek, düşünmüş gitsin o boş evä da baksın onnarı. Geldii gibi İvanın içinä girer, neredän hem nasıl o kendi biler, da yapıştırêr İvanın yanaana bir şamar, ne urabilirsä. İvan uyku ser-semi fırlêêr haşlanmış gibi da birdän baarêr:

— *Paşol na turbinka!*

Skaraotki ozaman hızlı sıkışêr öbür şeytannarın üstünä, zerä yok năpsın...

— Ey, durun, siz buynuzlular, yapırım bän sizin kefinizi; çıkaracam bän sizin içinizdän şeytannarı, — demiş İvan üfkeli. — Benimnän mi bulmuşunuz oynamaa? Muştuklayacam ölä, anı köpeklär dä güleceklär sizi!

Da tezicik giiner, alêr neyi var İvan da çıkıp dışarı, kaldırêr ölä bir ülülü, anı kalkmış, onun sesinä bütün o aul.

— Ne oldu sana, ba *pohontu*, da kalktın bukadar gecedän da ortalı kaldırêrsın? — demiş çorbacının adamnarı, angıları sabaa

karannunda biri-birinä urularmışlar, sansın göz aarısı tutmuştu onnari.

— Ne oldu bana mı? — dik-dik demiş İvan. — Tâ *kayırdım* birkaç tavşam da şindi soymaa onnarın derilerini isteerim.

Bu şamataya çorbacı da kalkmış da sorarmış, ne o baarış orada aulda?

— Bütün gecä uyutmadı bizi bu rus, — dedi birisi. — Deer, ani tutmuş birkaç tavşam da şindi istärmiş soysun onnari, af ediniz, çorbacı efendi. Bölä laf olarkan İvan da dikilmiş çorbacının önünä turbinkası dolu şeytannan, angları düünärmişlar orada balıklar gibi.

— Tâ, efendi, kiminnän bän bütün gecä buuştum... ama bari pakladım senin evini şeytannardan da getirerim onnari sana bir sabaa selemi gibi. İzin ver getirisinnär bana birkaç sopa da düüyeyim bän onnari sıradan, ansınnar, nekadar yaşayacaklar, ani uuradılar Allahın izmetçisinä, İvana.

Çorbacı, açan görmüş bunnari, bir taraftan onu korku kavramış, ama başqa taraftan o çok *sarindar* popalzara vermişti, ki koolasınnar şeytannari onun evindän, ama hiç birtürlü bilä uuradamamışlar. Bezbelli, onnarın ömürü şindiyädänmiş. İvannan tä bulmuşlardı nunalarını!

— Islää, İvane, — demiş çorbacı *kayıl* olarak. — *Getirisinnär sana sopa nekadar läüzüm, da yap borcunu, nicä bilersin, zerä sora bän dä adam olurum, elbetki!*

Bitkidä, geçmeer çok vakit arada, getirerlär İvana bir araba sopa, söylä işlär nicä o beenärmiş. Alêêr onnari da baalêêr ikişär-üçär bireri, nicä bilärmiş o kendi zanaatını.

Ama bu vakıdadan İvanın dolayına toplanmış bütün küü, görmää ne *traska* çekecek bu şeytannar. Zerä bu büük şaşılacak işti, diil şaka!

Da çözer İvan turbinkayı insanın önündä, nekadar eli sıysın deyni, da alıp birär şeytançık buynuzçuklarından, yakardı onu o sopalarlan, ani derisi çatlardı. Da islää oldurduktan sora, kolverärdi onu ölä annaşmaklan, ki başka kerä buralara basmasın.

— Basmayacam buralara, İvane, nekadar güncääz yaşayacam,
— därđi o gözleri çıkacaa da sırtı yanarak kaçardı, nicä tüfektän patladılmış. İnsan, ani siiredärđi, haliz uşaklar, yuvarlanıp ta gülärđi.

Bitkidä çıkarêr İvan Skaraotkiyi dä sakalından da çeker ona bir moskal lobudu, ani canı yansın.

— Na! Boklukta gezersin, bokluk üstünä uuradın, jupın Skaraotki! Üüren, nasıl insannarın akılını almaa. seni mindar sarsayılasını yaa! — Sora, kolverip: «Ha! Tü-tü-ü!»

Kaçêr Skaraotki dä öbürlerin ardına, nicä eşek arısı ateştän...

— Alaa sana günneri versin, İvan, — demiş çorbacı da sarılıp öpmüş onun yanaanı. — Kal şindänsora bendä; hem ani pakladın evimi şeytannardan, tutacam seni el üstündä!

— Olamaz, çorbacı, — demiş İvan. — Gidecäm izmetä Allaha, padişahların padişahına!

Da bunu deyip, kuşanêr sıkı, alêr kılıcını belinä, tüfeeni omuzuna, ranişasını arkasına, turbinkayı koltuuna da yollanıp gider hep Allahın evinä, raya. Siiredennär da kalpaklar ellerindä geçirmişlär İvanı ii laflarlan.

— İi saatlan! — demiş çorbacı da. — Kalaydın, bir kardaşım gibi olaceydın, ama çünkü gidersin, iki kardaşım gibiysin!

Soruşlar:

1. Nezaman olarmış bu işlär. Aslı mı?
2. İvan kimmiş? Neçin ona «Turbinka» demişlär?

3. Asli insanın yaşamasına uydurmaa o olmuşları nasıl var kolay? Annadınız.

İş. Klasta şenalik oynayınız bu annatma parçasını. Autorun da, Ion Creanganın da rolunu oynasın biriniz.

Stepan Kuroglu.

Duudu Dimitrovkada
1940 yılda. Yazêr şiir.

Mutlu halkım.

Isteerim kabarsın
ekmään
Benim hamurumdan,
Sana isteerim dayma
bän
Yardım etmää candan,
Mutlu halkım.

Açan dedin, türküylan
gel,
Türküylän dä geldim;
Neyä koyersin sän
temel,
Orda türküm benim,
Mutlu halkım.

Sölärsän: «Gel, işlä coban!»
Türkümnän gelecäm,
İşidilsin deyni kırdä,
Sesin gündüz-gecä,
Mutlu halkım.

Angı yolu alêrsın sän
Kendi ecelindä,
Onu da hep alêrım bän,
Türkümnän dilimdä,
Mutlu halkım.

Dalları koruyun.

Tarafım — Bucaktır,
güneşim — halkım,
işlerim — başcadır,
diz-ayak baktım...

Meyvalaa buyurun,
Var alma yolmaa,
Dalları koruyun,
Ta olsun alma.

Bucakta sabaa.

Bir kimsey sorsa:
«Ne gözäl hepptän?»
Deyecäm kısa,
Hiç düşünmedään:
«Bucakta sabaa

Gün duudu. Sesli
Uyandı Bucak.
Dost, ömür bezli
Uyandı, ya bak,
Bucakta sabaa!

Birkimsey desä:
Ne gözäl hepptän?»
Laf ta etmesä,
De düşünmedään:
«Bucakta sabaa!»

Bülbül olsam...

Bän kayılım olayım
Bir gözäl dä gül,
Taa ii ama olayım
Bir şivik Bülbül.

Eer bulursam bän erdä
Bir sessiz bülbül,
Ko bütün ömürumdä
Görmeyim hiç gül.

Bir bülbül olursam bän,
Çalacam türkü,
Ötecek o sesimdä
Yaşamam bütün.

Bülbüllü türküm erdä
Ozaman susmaz,
Çalacam türkülerdä –
Ne gözäl ilkyaz!

Vani Volontir.

Hacımançunun çöşmesi. (Romandan fragment).

Pazar günü. Sarı-yar küüyü tertip. Küü meydanında, kliseyâ yakın, horu olêr, nezamandan küüyü bileriz. Kızlar uzun çukmannarlan, incä ev dokumasından dikili, etekleri sıra-sıra şiritli. Başlarında biyaz dartılar, yanaklarında güz-çiçää yada görgina-çiçää. Çocuklar kara paraliyalarlan, kara donnarlan, eşil kadifä gölmeklärlän, üstündä-dä kara jiletkalarlan.

Küü çalgıcları: kemeñceci, klarnetçi hem dä bir çingenecek-daulcu.

Kızlar «düz-avayı» oynêrlar.

Yoldan iki taliga geçer biri biri ardısora kaçarak. Onnarın içindä çocuklar yukarı kaldırêrlar – kim yastık, kim taburet, çerep çiçeklän yada yorgan, da şen baarêrlar: «I-hi-hi!» Beegirlerin hamutlarında biyaz bürüncük peşkirlär baalı. Onnar gelinin çizini güveeyin evinä götürerlär.

Kızların oyunu biter. Çocukların oyunu çekeder. Bu hızlı, ateşli oyundur. Toz direk kalkêr çocukların ayaklarından.

Bir tarafta bir zayıfça ihtiar kavurulmuş semicika satêr hem dâ halvița biyazlan pempâ alacalı. O «horozçuk» ta, ufak almalar da şeker şiröpuna banılı, cıbicaklarda saplı da satêr. Satılêr orada hem kırmızı şerbet tâ...

Bir tarafta da küü şkolası, eski zemstva şkolası. Onun önündä üüredicilär gezinerlär, hem başka da inteligentlär, ne var küüdä, giimni «büükboysu» ozamankı modalara görä, otuzuncu yıllarda, romın vakidında.

Büük sokaan boyunca bir adam silueti görüner. O Sandi, Kusursuzun oolu, tertip giimni, başkabak, taranmış frezaylan, horuya dooru geler.

Uzacıkta buyanı dooru hızlı geleräk bir kara yalabık automobil-limuzina tozu kaldırêr. Önüncü erindä bir bayracık kırmızı boyada ilin fişirdêr, Türkiye Respublikasının nişannarınnan — yarım ay hem yıldızçık.

Sandinin uuruna etişip limuzina durdu. Sandi dâ durgundu, bakêr automobilä, angıdan çıkêr elegant giimni bir adam, 60 yaşında olsun, saçları bozarmış, bıyıkları cıba, altın çerçeveli gözlüklärlän. Yaklaşêr. Sandi biraz sakınmaa etti.

- Merhaba, efendim! («Zamanêrsın», saylêr).
- Hayır olsun! — cevap verdi Sandi hatırlan.
- Bu köyün adı nedir?
- Adı mı, Sarı-yar.
- Burada kimler yaşıyor? Gagauz oğuzlar mı?
- Gagauzlar, burada gagauzlar yaşêr. Var birkaç bolgar aylesi dâ, romın izmetçileri, üüredicilär... funkționar onnar.
- Ye, sizin ne zanaatınız var? Size nice diyorlar?
- Bana Kusursuz deerlär. Liçeu başardım, geçän afta bakalaureat ekzamenini tuttum.

– O-o! Bakaloryasınız?! Güzel de soyadınız var – Kusursuz! Pürüzü, kederi yok, artık! – gülüşlendi adam. – Ye, hangi üniversiteye gideceksiniz?

– Bu bana bir olamaz düştür. Oraya para lââzım.

– Kim olmak istiyorsunuz?

– Hayvannar doktoru olmaa isterim.

– Çok güzel! Aylene kalaba mı?

– Bobamda dörtüz – kardaşım, iki dä kızkardaşım, bendän küçük hepsi.

– Evlisiniz mi?

– Siz ne?! İlkin ayakça kalkayım da sora...

– Dogru, evet. Te ne: ben Türkiyenin Bükreşte ambasadoruyum, Büyük Elçi, artık, te benim kartım, vizi kartım.

Sandi alıp okuyêr da taa hatırlı olêr, esabını alıp, kiminnän o lafa durêr.

– Sizde iyi istemek varsa, ben bir burs düzürüm ki Istanbulda veya Ankarada öğrenesiniz, efendim. Ne deyeceksiniz?

– Bän ne işiderim, inanamêêrim, bey efendi. Bölä olsa, bän çok kısmetli olurum, Üürenmää pek isterim. Sizi dä unutmayacam bütün yaşamamda. Ana-bobamnan lafedirim, onnar karşı olmaycêklar. Ye, nicä bunu yapmaa ya?

– Sesle, oğlum, seni beğenerim. Bükreşte seni cumaya bekliyorum, adresim kartımdadır. Tut benden 200 ley yol parası öteberi.

– Saa olunuz, bey efendi, gran mersi!

– Orevuar! Söyle. Galata nice yetişelim? Uzak mı?

– Önümüzde Kurcu küü, sora Hacı-Abdul, Vulkêneşti, oradan da uz yol Renäyadän, sora da Galat. Taligaylan uzak, ama bölä limuzinaylan – bir saat kadar, daha çok olmaycêk.

– Demek, sän beni anladın? Hoşca kal, cumayadan, saat onda sâbah!

Sandi seviner bu ansızdan kısmetä, onu er tutamêêr, nicä var bir laf...

Heptän başka havezlän o da horuya dooru yollanêr...

Stepan Bulgar.

Karpuz.

Vasicik hem Mälüş dädu, dostlaşardılar bir vakıt. Dost oluydular onnar ilkyazın, bir pazar günü, açan Vasicik girdiydi aralıktan *kerestä kesmek* yapısına da oturardı yongalar üstündä. O okuyardı bir kiyatçık. Güneş mayıl yısıdardı. Vasiçik hiç şüpelenmäzdi, ani burada var nasıl bekçi onu bulsun. Da o *dap-turu* geldi, açan işitti:

– Ne aarêêrsın sän burada?

Vasicik korkudan kaçırıldı kiyatçı elindän. Önündä durardı Mälüş dädu, hiç diil fena gülümseyeräk. Bu gülüş uşaan üreeni erinä koydu. Mälüş dädu kaldırdı erdän Vasiciin kiyatçımı da sildi tozu aucunnan.

– Islää mi kiyat?

– Pek!

– Bän sä okumaa bilmerrim...

Onnar başladılar lafetmää, da Vasicik annandı, ani dädu Mälüş hiç diil fena adam.

Hava kurulmuştu islää, göktä bir dä bulut yoktu, gün yısıdardı isläädän.

Vasicik koydu koltuuna kiyadı da dedi, ani evä gidecek. Dädu Mälüş ama:

– Beygirleri görmää isteersin mi?

– İsteerim, ye ne-e...

Dädu açtı damın kapusunu da onnar girdilər. Burada ahırda durardı iki balaban beygir. Onnar cingirdadardılar sincirlärlän da, alatlamayarak, alafi «uur-uurt» çiinärdilər. Açan trakladı kapu, samandan kalkiverdi bir kızılıgt kulicik. O tupurdattı kara turnaklarinnan da fırladı dışarı. Vasicik tä çıktı onun ardına. Kulicik kaçınardı dolay-dolay aul içində.

– Var mı nasıl çekinmää kuliciktä atlı? – sordu Vasicik.

– San ne! Onun beli körpä taa, kırılınsın var kolai. İstärsän, bän seni atlı pindirecäm şargu beygirä?

– Elbetki, isteerim!

Mäluş dädu çıkardı şargu beygiri aula da yardım etti Vasicää atlı pinsin.

O günü Vasicik doyunca cekindiydi beygirdä...

... Yazın, bir gün, açan şkola uşakları kanikula kolverdiydi, Vasicik o kerestä auluna geldi. İşlenir günüydü, insan çok vardı. Onnar ükledärdilər taftaları taligalara hem maşinalara da sokaa çıkardılar. Bu zaman Mäluş dädu da işä geldi. O bekçiydi burada.

Görüp Vasicii, sevindi da yaklaşıp dedi onun kulaana:

– Ha, gidecez benimnän da ne-sä gösterecäm sana..

Onnar geçtilär auldan yapı ardına, nändä sık-sık otlar büümüştü. Dädu durdu da bakındı her tarafa. Sora iildi da araladı *buryannari* ellerinnän. Vasicik tä iildi: orada bir küçücük karpuzçuk vardı. O örtülmüştü otlarlan, görünmüzdü.

– Ya, ne islää karpuzçuk – sevindi Vasicik.

– Açan büüyecek, ikimiz iyecez onu. Annaştık mı?

Ama kimsey bilmesin, – dedi dädu.

Onnar genä örttülär karpuzçu da gittilər.

Bundan sora onnar vakıttan-vakıda dolaşardılar karpuzu da hep ölçärdilär, nekadar büümüş...

Geldi bir gün, açan Mäluş dädu urdu tırnaannan da dedi, ani tezdä karpuz kan içli olacek.

Sentäbridä Vasicik, bir pazar günü, açan kimsey yoktu, geldi o kerestä yapısına da buldu däduyu orada. O oturardı bir skemneciktä da bir tütün kıvrardardı. Biraz kefsizdi.

– Dädu , ha, gidelim karpuzu imää!

– Karpuz yok...

– Nasıl yok?!

Dädu kıstı omuzlarını. Onnar gittilər yapı aardına. Dädu iilmedi. Sade Vasicik dizcöktü da ellerinnän yaydı sararmış otları. Ama gördü orada sade kurumuş kökeni...

– Sölä, bare dooru, Vasicik, säm mi kopardın karpuzu?

– Yok, dädu, koparmadım!

– Ha, yok bişey, kim idi karpuzu, onun saalına olsun, – dedi dädu, ama sora genä sordu kendi-kendisinä gibi: «Ama kim koparsın onu ama?»

Onnar çıktılar sokaa. Dädu durdu da bastonuna abandı. Vasicik yollandı gitmää.

– Ama sölä karpuz kaniçliydi mi, tatlydı m? – aardına sordu Mäluş dädu...

Todur Marinoglu.

Yaz ortasında.

Bir dä bulut gölgesi
Kaç afta yok havada,
Bir dä kuş yok sesçeezi
İşidilsin dolayda...

İlilik başlı sürülär
Doymêêr suya deredä,
Zavalı da köpeklär –
Dilleri sarkêr erdä...

Söp-sörpeşik yapraklar,
Uzanamêêr hiç gökâ,
Toz-dumandan sokaklar
Soluyamêêr gölgä dä...

Kır tepesindä ceviz
Mum gibi ne uz durêr,
Esmeer bare lüzgercik —
Kıvrılmış yaprak susêr...

Ne var diri dolayda
Pak bunaldı sıcaktan;
Çiftçi genä kahirda,
Genä çıkêr umuttan...

Todur Zanet.

Aaçlıktı...

Yaamur yaayardı nerdä-sä,
Salt diil Bucaamızda,
Toprak olduydu kırımsa,
Bittiydi su pınarlarda.

Bitti tenä, bitti tozak.
Fit aldılar tavannardan...
Soymaktı bu, diil salt kurak,
Cannar sündüydü dolayda...

.....
Ana düüyüldü bir kuş gibi:
Nerdän ekin vermää?
Uşak bilmeer: «Ver imää...
Imää ver, mamu, ver imää...»

Kim söyleycek: kaç insanı
Başka hiç görmedi tarla?
Kaç uşacın annısını
Öpamedi yalpak ana?...
Aala, canım, aala...

Petri Çebotar.

Ko olsun...

Ko olsun evin
Her kerä açık
Yolcuya sevin,
Karşı ona çık.

Adını koru,
Dostuna yaman,
Diilseydin dooru,
Bil olmaa pişman.
Ol terzi, bilgiç,
Korkma salt iştân
Zorlardan da hiç,
Ne dä güreştân!
Üfkeyi unut,
Faydasız deyni,
Aklında hep tut
Dedelerini.

* * *

Mina Kösä.

Herbir kuş...

Herbir kuş ta ii bilir –
Yuvasıdır caneri!..

«Nasıl sevmeycän, dostum,
Sesini türlü kuşun?
Yurtluuna çalêr açan
Büük üreklän yukardan!

Nasıl sevmemää topraa,
Taraflı, käämil Bucaa?
Näända ilk adım yaptın
Hem dä «mamu» sän dedin!

O, Vatan ani dener,
Buradan salt çekeder:
Adımdan hem o laftan –

Burada da o biter!
Herbir kuş ta ii bilir —
Yuvasıdır caneri!

Vasi Filioglu.

Atlı gezinmäk.

Yaklaşıp bir boz eşek
Ne tuyandı, ne gevşek,
Aar sallêêr o kafayı
Gezdirmää bizi kayıl.

Yoktu, bezbollahi, işim,
Toplaşêrız beş kişi.
Takä diildi başımda,
Diildik az biz yaşında.

Gözündän eşään saklı,
Hepsimiz pindik atlı,
Ki olsun sonda üünmää,
Yollanêrız gezinmää!

Sivrildip iki kulak.
Yollandı o yortarak.
«Prrr-ı!» — baarêrız, — O ürker,
Kalmadı bizä saa er.

Taa bastıynan köprüyâ,
Tepemiz urdu erä!
Ama da bir sarp erä,
Ani deniler derä!

Gezineriz hep atlı...
Moliturada saphı...

Aldattık eşää, maana,
Yok hiç su da yikanmaa.

Titireriz, üşüdük,
Çünkü gırgınnık var büyük
«E-he-hey!» — eşek şaşır,
Sırdıp bizä karşı...

* * *

Ana dilimiz için.

Gagauz dili bizim ana dilimizdir. O bizä kalmış oğuz dedelerimizdän. Onnar onu düzmüşlär, lafetmişlär onda, yaşamışlar onunnan, sevinmişlär dä, aalamışlar da, ana yurtluunu korumuşlar, evlad büüyütmüşlär onunnan; bizä dä brakmışlar, onu gözäl, zengin, düzgün, kullanalım, uşak büüyüdelim hem koruyalım onu.

Ne gözäl hem ne yalpak seslär dökmüşlär ona!

Hem ne zengin, kaavi kurumuşlar onu!

Ne käämil türkülär, legendalar, dastannar yaratmışlar bu tatlı dildä!

Onnarı biz sesleeriz, okuyêrız da çok *meraklı* hem faydalı haberlär kablederiz bizim uzak hem yakın dedelerimiz için, onnarın yaşaması için, istoriyası için.

Hem mayıl olêrız dedelerimizin, halkımızın ruh zenginniklerinä hem käämil *kendiliklerinä*!

Biz bileriz ana dilimizin seslerini; onun da maasuz seslerini — ä, ê, ö, ü, c; ani ä, ö, ü, c var başka türk dillerindä dä, ani onnar kalmışlar oğuz dedelerdän hepsinä türk senselä dillerinä; bileriz, ani ê (ä) vokalı kalmış bizä yakın dedelerimizdän, eski gagauzlardan (gagoğuzlardan) Balkandan.

Türk senselelerin dilleri, benzeerlär, annaşılêrlar, zerä bir köktän çekilerlär, eski oğuz türkçesindän — azerlerin dä, türkmenlerin dä, osman türklerin dä, gagauzların da, uygurların da, tatarların da, kırgızların da, hepsinin.

Biz, hristianız, başkaları musulmandır, onnarın dillerindä bu beterä çok arab hem fars (pers) lafları var, angılarını biz annamêêrız, ama hepsini eski oğuz türk laflarını annêêrız. Bizim dilimizdä dä var yabancı laflar — grek, slav, romın h.b., angılarını onnar annamêêrlar, ama bizim kendi laflarımızı annêêrlar, zerä hep eski oğuz — türk laflarıdır.

Butakım, dilimiz girer bir büük hem zengin dillär aylesinä — *oğuz-türk dilleri aylesinä!*

Ana dilimiz, gözäl gagauzçamız, duygulu melodialıdır, yalpaktır, gevrektir, armoniyalıdır! Onda sade lafet, sansın türkü çalêrsın, büülü muzika işidiler! Onun dooru, zengin, açık, seslerini, bütün laflarını sölärkän, o bizi kucak sıcaana alêr, üüsek-leer, duygularımızı, canımızı hoşlu suvazlêêr hem insanca *mertli* yapêr bizi! Kıymetliimizi kaavileder, inanımızı hem sevgiliimizi ona büüyülder.

Nasıl var nicä onu kullanmamaa?

Nasıl var nicä onu bozmaa da kendimizi aşaalamaa?
Gübürlemää türlü yabancı laflarlan?

Nasıl var nicä onu satmaa da kendimizi kaybetmää?

Dedelär mezarlardan kalkarlar!

Ana Altay hem Balkan sarsar, betfa edär!

Dilimizi, dinimizi koruyalım, kurtaralım — budur borcumuz!

Halkımızı kaybetmeyelim, senselemiz, soyumuz *tükenmesin* — budur borcumuz!

Kimisi şansora kullanmêêr bölä gözäl hem özlü laflarımızı, nicä: *şansora, ama, osa, yada, çünkü, en, mutlak, artık, hemen,*

tamam, zerä, saylêr, zaman hayır olsun, saalicaklan, şükür, ölä ki, eer h.b.

Olmaz ölä esapsız, düşünmedään dili kullanmaa da bozmaa onu! Olmaz!

Yok laf, kimisi dilimizi yufka, fukarä biler. Lääzim üürensinnär! Bu artık ana dilimizdir!

* * *

Çok vakıt dilimiz kullanıldı yazısız. Dedelerimizin yazıları kaybedilär kervan yollarında. Ama olaydılar da, eni vakıtlara uymayceydılar. Gagauzlar kullandılar kimi vakıtlarda başka dillerin yazılarını: grek, bolgar, rus, romın.

Ama lääızımdı kendi yazılarımızı düzelim. Bu oldu 1957 yılda, açan Moldovada kaavilendi gagauz dilinä yazılar *Dionis Tana-soğlunun* alfabetinä görä.

Çıkarıldı ozaman Devlet kararı:

Gagauz dilinä yazı için.

Gagauz halkının vatandaşlarının isteyişlerinä görä, sovyet, partiya hem obştä organizatıyalarının tekliflerinä görä, ki gagauzların milli kulturası ilerlensin, ki taa islää örüsün bütün... aydınlatmak işi gagauzların arasında, Moldaviya SSR-in Üüsek Sovyetinin Prezidiumu kararlêêr:

Kabul edilsin gagauz dilinä yazılar... (gagauz dilinin alfabeti yannaşılêr).

Predsedatel, *I. Kodița*

Sekretar, *T. Paskal*

Kișinêu, 30 iyülün 1957 yıl.

Ozamandan iyülün 30-u gagauzların her yıl büyük yortusudur.

Ozamandan gagauz dilindä başladı çıkmaa şkola kiyatları, literatura kiyatları, gazeta yapraa, yada bütün gazeta, jurnal h.b. Skolalarda üüreniler ana dilimiz; radio hem televiziyaya şindi gagauz dilindä kolverim vererlär, teatru piesaları koyulêr. Geçtik hem kullanêrız latin yazılarımızı alfabetimizdä.

Dilimiz halkımızın diri canıdır!

Onu koruyalım, kurtaralım!

1. Neçin ana dilimiz paalıdır bizä?
2. Kimdän kalmış bizä dä, gagauzlara, bizim ana dilimiz?
3. Ne zenginniklär etişmiş bizä ana dilimizdä oğuz dedelerimizdän?
4. Ana dilimizi nicä hem neçin kullanalım lääzım?
5. Ana dilimizin yazıları için nelär bilersiniz? Annadınız.
6. Ana dilimizin büyük milli yortumuzu her yıl nezaman tutêrız? Nicä?

GRAMATIKA

Eni bilgilär.

Cümledä birsoy paylar.

Okuyunuz. Kırlangaçlar, karakuşlar, leleklär güzün bizdän giderlär.

Çiçek başçasında büüyärdi güllär, zambaklar, gecä-sefaalar. Onnar açardılar, kokardılar, büüyärdilär.

İlk yazın leleklär, kırlangaçlar, karakuşlar genä bizä gelerlär.

Yazınız. Her cümledä baş payların altını çiziniz.

Cümlelerdä kaçar subyekt, kaçar predikat var bulunuz, annadınız.

Bir cümledä birkaç subyekt yada birkaç predikat olabilir. Onnar **birsoy** baş paylarıdır, hep o soruşlara, *kim? ne?* cuvap ederlär, yada *ne yapêr? nedir?* soruşlara cuvap ederlär.

Bu cümlelerdä: a) **birsoy** subyektlär – *kırlangaçlar, karakuşlar, leleklär*; b) **birsoy** predikatlar – *açardılar, kokardılar, büüyärdilär*.

Birsoy subyektlär predikatlan baalıdır; **birsoy** predikatlar subyektlän baalıdır.

Esap aldınız, nesoy nişan koyulêr **birsoy** payların arasına? (Virgül (.)).

Cümledä var kolay olsun ikincili paylar da **birsoy**.

Örnek: Tıynakta *uzun, kısa, yası, kalın* balıklar yaşêêr. Onnar *ot, batac, kurtçaz* yudêrlar. Balıklar avlanêrlar *sabaylan* hem *avşamneyin*.

Esap aldınız, ani birsoy payların arasına «hem» dä koyulabilir:
sabaylan *hem* avşamneyin; tauk *hem* horoz...

Soruş. Angi cümlä paylarına birsoy paylar deniler?

İş. Aşaadaki cümlelerdä birsoy payları bulunuz. Neçi onnara birsoy paylar deniler? Annadınız.

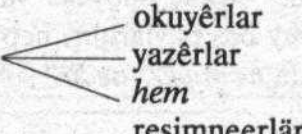
1. Güzün üürenmä geldi üüredicilär hem studentlär.

Shemaya bakınız:

geldi (kim?) studentlär
hem
üürenicilär

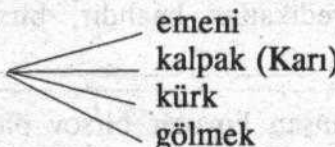
2. Şkolada üürenicilär okyêrlar, yazêrlar hem resimneerlär türlü işlär.

Sheması:

üürenicilär (ne yapêrlar?) okuyêrlar
yazêrlar
hem
resimneerlär

İş. Bir tablo ayırın, ona görä birkaç birsoy paylı cümlelä kurunuz.

İş. Shemayı cümlä yapınız.

almıştı (ne?) emeni
kalpak (Karı)
kürk
gölmek

İş. Aşaadaki cümlelerdä birsoy payları bulunuz.

1. Bucakta biz göreriz gözäl çayırar, yamaçlar hem podişlär.

2. Yazıcılar uşaklara deyni masal, annatma, şiir hem türkü yazêrlar.

3. Bizim ana tarafımızda büüyey ekin, üzüm, zar-

zavat, meyva.

4. Salkım aacı büüyey yamaçta da, alçakta da,

düzluktä dä.

Bu cümleleri yazınız. Sıralamak intonaşiyasınnan okuyunuz.

İş. Aşaadakı cümleleri sıralamak intonaşiyasınnan okuyunuz.

1. Kırangaç tutêr sinek, sivrisinek, körsinecik. O uçêr açık aazlan da avı tutêr uçarkan. 2. Batak turnaları yaşêêrlar bataklıklarda hem göllerdä. Onnar besleerlär yavrularını balıckan hem kurbaalan. 3. Aaçkakan kuşu deler aaçların kabını, çıkarêr altından zararlı böcecikleri.

Takrır için tekst.

Ana kuş.

Başçada yolcaaz üstündä inirkuşu yavruları atlayarak gezärdilär. Ana kuş aacın üüsek bir dalında erleşmiş da kuşku bakêr, bir duşman çaylak ansızdan peyda olmasın. Çaylak sa auldan aula uçup, kapmaa bişey aarêêr. O küçük kuşcaazların en korkulu duşmanıdır. Hırsız gibi enikunu hiç bir sessiz uçêr. Ana kuş ama duşmanı gördü da kollêêr.

Çaylak gittikçä yaklaşêr. Ana kuş birdän bir baarış kaldırdı. Yavrucuklar o saat gümelär icinä saklandılar, karkaybeldilär. Herersi sus oldu.

Ana kuş o dalda hiç kımıldamayarak, çaylaktan hiç gözlerini almêêr.

Çaylak, kuşu görüp, kanatlarını salladı, tırnaklarını gerdi da yıldırım gibi aşaa kolverildi. Ama ana kuş taş gibi gümeyä düştü.

Çaylaan üfkesi çıktı. Onun o sarı gözleri ateş çakêrlar. Döndü, didindi, ama bişey kıstıramadı da başka aullara uçtu.

Ana kuş genä o dala kondu. Genä şen çiriklemää başladı. Yavrucuklar gümelerdän çıktılar, genä yolcaazda atlayarak gezmää başladılar.

Plan.

1. Ana kuş yavrularını bekleer.

2. Çaylaan peydalanması.

3. Haber.

4. Çaylaan hızlanması.

5. Çaylak gitti.

6. Ana kuş genä bekçi oldu.

İş. Yazınız ölä cümlelä, angılarında birsoy paylar baalı «hem» baalayıcısınnan.

İş. Kendiniz kurunuz birär tekst birsoy paylı cümlelärlän. Tefterinizä yazınız.

İş. Birär cümlä birsoy subyektlärlän, birär dä birsoy predikatarlan tefterinizä yazınız.

Neredä virgöl koyêrsınız, nerdä «hem» koyêrsınız esap alınız.

İş. Nesoy cümlä uydurulur aşadaki shemaya görä:

==== ————— , =====
nääm? neylän? ne?

Bu shemaya görä birkaç cümlä yazınız.

Birsoy paylı cümlelä var «ama» lafinnan da: *Miti düştü, ama kalktı da tez.*

Yaamur hızlandı, ama durdu birdän.

İş. «Ama» baalayıcısınnan baalı olan birsoy payları olan üçär cümlä tefterinizä yazınız.

«Ama» lafin önünä virgöl koyulêr.

İş. Aşadaki soruşlara yazılı cuvaplar veriniz.

1. Her bir büüyümdä nelär var?

2. Angı kuşlar yuvalarını aaçlarda yapêrlar?
3. İnsanın evlerindä angı hayvannar yaşêêrlar?
4. Kırlarda angı kuşlar yaşêêrlar?
5. Ayı ne yaptı, ama ne yapamadı?

Laf için nelär bilmää läüzüm, tekrarlayınız.

Adlık.

1. **Adlun hem başka lafların baalaşması cümledä.** (Soruşlara görä).

Adlıkları cümlelerdä bulunuz.

1. Lelek yuvasından uçtu.
2. Kırdä güzlüklär büümüş.
3. Ekmää bıçaklan keseriz.
4. Bakaylan mamu panayıra gittilər.

1. **Lelek uçtu** (*ne yaptı?*); **uçtu** (*näändan?*) yuvasından.

2. **Güzlüklär** (*ne yapmış?*); **büümüş**; **büümüş** (*näända?*) kırdä.

3. **Bıçaklan** (*ne yapêrız?*) **keseriz**; **keseriz** (*ne?*) **ekmää**.

4. Bakaylan mamu (*ne yaptı?*) **gittilər**; **gittilər** (*näänni?*) panayıra.

Adlık hem başka laflar baalaşêrlar cümledä türlü soruşlara görä: *Ne yapêr? Näänni? Näända? Nicä? Kimä? Kimi? Neyi? Kiminnän? Neylän?* h.b.

İş. Hepsinä soruşlara birär örnek tefterinizä yazınız.

2. **Soy için.**

Gagauz dilindä gramatika soy yok.

Ö r n e k l ä r : bir çocuk; bir kız; bir alma... çocuk oturdu; kız

oturdu; alma düştü...

İş. Taa çok örneklär veriniz, onnarlan cümlä kurunuz.

İş. Aşaadaki örneklärlän birär cümlä kurunuz.

Bir yazal; iki masa; iki tefter; bir ayna; iki ev; bir kartal; bir derä; bir sıçan; bir yımırta; iki yımırta.

Adlıkların var **saabilik** forması: *yazal* – *yazalım* (benim), *ev* – *evi* (onun), *el* – *elleri* (onun), *laf* – *lafları* (onun, onnarın)...

3. Adlıkların hallanması.

Hallamak nedir?

Dilimizdä hallar:

temel (*kim? ne?*) T.
saabilik (*kimin? neyin?*) S.
dorudak (*kimä? neyä?*) D.
gösterek (*kimi? neyi?*) G.
erlik (*kimdä? nedä?*) E.
çıkış (*kimdän? nedän?*) Ç.

horoz

masa

tarak

Halladık: a) konsonnan bitän adlı (horoz)

b) vokallan bitän adlı (masa)

c) «k» konsonnann bitän adlı (tarak), angısı başka forma hallanêr – söylenmeer «k» S., D. hem G. hallarda.

T. *ne?* horoz

T. *ne?* masa

T. *ne?* tarak

S. *neyin?* horozun

S. *neyin?* masanın

S. *neyin?* taraan

D. *neyä?* horoza

D. *neyä?* masaya

D. *neyä?* taraa

G. *neyi?* horozu

G. *neyi?* masayı

G. *neyi?* taraa

E. *nedä?* horozda

E. *nedä?* masada

E. *nedä?* tarakta

Ç. *nedän?* horozdan

Ç. *nedän?* masadan

Ç. *nedän?* taraktan

Bunnar **kalın** vokallı adlıklardır.

İncä vokallı adlıklar (kirez, kedi, elek) hep ölä hallanêrlar, ama afiksleri, garmonieyâ görä, incä vokallı variantları kablederlär (-in, -i; -yâ, -dä; -ä, -tän).

kirez	kedi	elek
T. <i>ne?</i> kirez	T. <i>ne?</i> kedi	T. <i>ne?</i> elek
S. <i>neyin?</i> kirezin	S. <i>neyin?</i> kedinin	S. <i>neyin?</i> elään
D. <i>neyä?</i> kirezä	D. <i>neyä?</i> kediyä	D. <i>neyä?</i> elää
G. <i>neyi?</i> kirezi	G. <i>neyi?</i> kediyi	G. <i>neyi?</i> elää
E. <i>nedä?</i> kirezdä	E. <i>nedä?</i> kedidä	E. <i>nedä?</i> elektä
Ç. <i>nedän?</i> kirezdän	Ç. <i>nedän?</i> kedidän	Ç. <i>nedän?</i> elektän

İş. Aşaadaki cümlelerdä adlıkların halını söläyiniz. Afikslerin variantlarını annadınız.

1. Kapunun ardından süpürgeyi köşeyä koy.
2. Başçada bir açık gülä kelebään mayılı bitmâzdi.
3. Yabanı yabaniya bir avda dost diil.

Çokluk sayısında adlıklar hep o hal afikslerini kabul ederlär çokluk afiksin -lar, -lär (-ler) ardına (horozlar-ın, masalar -da, taraklar-ı...). **k** konsonu sade vokallar arasında söylenmeer; bir kısmını adlıklarda da düşmeer: ek ,ekä eki...; ok, okun...

İş. Yukardaki adlıkları çokluk sayısında hallayınız, tefterinizä yazınız.

«m», «n» konsonunna bitän adlıklar **-nar, -när** çokluk afiksinin kablederlär: adam-nar, un-nar, ben-när, em-när...

İş. Adlıkları *adamnar, unnar, emnär, bennär* tefterinizdä hallayınız.

İş. Aşaada adlıkları tefterinizdä birliktä hem çoklukta hallayınız: *saman, dam, hotul, karar, maalä, etek, ok.*

Ses dönmesini esap aldınız: **ä – e** (*maalä – maale-yi*).

İş. Aşaadaki adlıkları birliktä hem çoklukta hallayınız: *teknä, tenä, zevlä, tepä, çevrä.*

İnsan gösterän adlıklar angi soruşa cevap ederlär? (*kim? kimi?...*).

İnsan gösterän adlıklar da hep ölä hallanêrlar:

adam, adamın, adama, adamı, adamda, adamdan;

terzi, terzinin, terziyä, terziyi, terzidä, terzidän; çırak, çıraan, çiraa, çırakta, çıraktan.

İş. Aşaadaki adlıkları birlik sayısında hallayınız: *kardaş, kız, gelin, guvää, ana, Oli, inciner, özbek.*

İş. Hallarda olan aşağıdaki adlıklarla birär cümlä kurunuz: köprüyü, evdän, malın, Katiyä, sarmaları, kürää (kürek), toklu, odunnarı, sümek, sümää.

Uzun vokallan bitän adlıklar: *baa, daa, buu, küü, ii* ...*

hallanêrlar nicä adetçä vokallan bitännär:

daa, daayın, daaya, daayı, daada, daadan;

buu, buuyun, buuya, buuyu, buuda, buudan;

küü, küüyün, küüyä, küüyü, küüdä, küüdän;

ii, iyyin, iyyä, iyyi, üüdä, üüdän.

ii – yapaa işlemää.

İş. Aşaadaki uzun vokalları bitän adlıkları tefterinizdä hallayınız: *baa, büü, tüü, yaa*.

İş. Hallarda olan aşağıdaki adlıklarla birär cümlä tefterinizä yazınız: *üyin, tüüyü, yaadan, yaaya, küüyün, büülär, buuya, daayı, daalar, baayın*.

«y»-län bitän adlıklar: *ay, bey, Kopkuy...* hallanêrlar nicä konsonnan bitännär:

*ay, ayın, aya, ayı, ayda, aydan;
bey, beyin, beyä, beyi, beydä, beydän.*

İş. Adlı *Kopkuy* tefterinizdä hallayınız, sora her halda birär cümlä yazınız.

Saabilik formasında hallamak: *bobam, bobamın, bobama, bobamı, bobamda, bobamdan; (onun) evi, evinin, evinä, evini, evindä, evindän...*

S. h. — *karısının, adamının, ellerinin...*

Tutnuk konsonnan bitän adlıkların hallanmasında konson dönmesi olêr: *Komrat, Komradın, Kireç, kireçi, dolap, dolaba...*

İş. Yukardaki örnekleri tefterinizdä hallayınız, sora S. halında birär cümlä yazınız.

Yabancı laflar hallanêrlar nicä dä gagauz adlıkları:

radio — radioyu; kino — kinoya; şose — şoseyâ; klisä — kliseyâ; çaynik — çayni; batü — batüyä; mamaliga — mamaligaya; istoriya — istoriyayı...

İş. Aşaadaki yabancı adlıkları tefterinizdä hallayınız: *radio, istoriya, klisä, çaynik, tetü, kosmos*.

İş. Hallarda olan yabancı adlıklarla birer cümle tefterinizä yazınız: *radioda, şoseyi, soldat, Kişinêuda, Parisä, Istanbul, Ankaraya, progresin, banktan, liniyayı.*

4. Cümledä adlıklar angı paylar olabilir?

a) Adlık – **subyekt** (temel halında, *kim? ne?*): **adam, kuş;**

b) Adlık – **bellilik** (saabilik h., *kimin? neyin?*: *adamın adı* üüsektir; *kuşun ömürü...*;

c) Adlık – **hallık** (E. h., *kimdä? nedä?*): *adamda* buldular...; *kuşta* tüülär titsindi; (ç. h., *kimdän? nedän?*): *adamdan* aldık (biz); *kuştan* onnar ne istemiş? **Hallıklara kıynaştan tamamnik tadeniler;**

ç) Adlık – **doorudan tamamnik** (G. h., *kimi? neyi?*): *adamı* hepsi hatırladı; *kuşu* kolverdik...;

Doorudan tamamnik *ne?* Soruşuna da cevap eder; *kuş* tuttuk; *mal* aldık; *ev* yaptılar...;

d) Adlık – **kıynaştan tamamnik** *-lan, -län* afiksinnän: *makazlan* kesti (terzi); *ellän* yazdı...;

-nan, -nän afiksinnän: *kazannan* su getirdim, *anamnan* lafetim...

İş. Aşaadaki adlıklarla cümle yazarken onnarın her cümle payları olduunu kullanınız: *altın, kemeñçä, yabancı laf.*

İş. Aşaadaki teksttä adlıkları bulunuz, halımı hem cümledä ne pay olduklarını annadınız.

Garga neçin çok yaşarmış?

Allaa insanı yaptıynan prorokların birini yollamış diri su almaa çeşmedän bir testiylän, ki onu insannara getirsin. Çeşmedän gelärkän yolda prorok yatmış dinnenmää. Nicä ama koymuş sa o testi, testi devirilmiş, su erä dökülmüş.

İki garga, konup, o sudan içmişlər. O zamandan beeri laf kalmış, ani gargalar üzlän yıl yaşarmışlar!

İş. Hep bu işleri aşadaki teksttä dä tamamnayınız.

Hoca: «Bu karannıkta saa tarafımı nasıl bulayım?»

Hoca Nastradinä bir avşam bir musaafir gelmiş. İdiynän, içtiynän, biraz lafa durmuşlar da dinnenmää yatmışlar bir patta.

Gecenin vakidında musaafir Hocayı dürtmüş da yavaş laflan demiş: «Senin saa tarafında skemnedä bir mum vardı. Ver o mumu, dışarı çıkayım».

Hoca homurtuylan musaafirä dooru bakışını dikip, demiş: «Sän ne, aklında mı diilsin, canım? Bu zından karannıkta bän saa tarafımı nasıl bulayım?»

Cümledä adlık birsoy paylar da olabیلirlär: subyektlär, belliliklär, hallıklar hem tamamniklar.
Örnekleri veriniz, tefterinizä o cümleleri yazınız.

Nışannık.

Nışannık için bileriz:

- a) o nedir? (bir söz payıdır);
- b) o ne gösterer? (obyektin nışanı: *uz, aar, kara, sulu, alçak...*);
- c) angı soruşlara cuvap eder? (*nesoy? nicä? angı?*);
- ç) o diişimeer sayılarda, hallarda (*alçak ev; alçak evlär; alçak duvar; alçak bulut...; alçak evin, alçak evdä; alçak buluttan*)...
- d) nışannık obyektin önündä durêr (bak örneklerä); ardında durursa (ev *alçak*), o **predikat** olêr (alçaktır).

Bilelim taa:

a) Nışannıklar kurulêrlar bu afikslêrlân:

-k (haşlak, bûük, suuk, çürük, yalpak...);

-ak, -ek, -ık, -ik, -uk, -ük (yımışak, ürkek, siirek, -açık, kırık, delik, bozuk, soluk, dökük...);

-lı, -li, -lu, -lü (kapalı, ilikli, sulu, üklü);

-i (iiri, eni, iışı...);

-u (dolu, kuru...); -ü (ölü) h. b.

b) Renklâr — nışannık: *kara, biyaz, mor, sarı, eşil, maavi, pembâ, al, kırmızı, kızıl, turuncu...*

c) Nışannın var yaraştırmak uurları:

a) **denklik** uuru: *gözâl* — hep ölä gözâl; hep okadar gözâl; hep gözâl (hep ölä gözâl türkü; hep okadar gözâl oyun; hep gözâl çiçek);

b) **yaraştırmacı** uuru: taa gözâl; taa da gözâl; ondan gözâl; ondan taa gözâl;

c) **üstünnük** uuru: en gözâl; hepsindän gözâl.

İş. Aşaadaki cümlelerdä nışannıkların uurlarını gösterip annadınız.

1. Maşi hep ölä gözâl çiçeklâr toplamıştı.
2. Hep okadar bûük bir taş kaldırdı Vani dâ.
3. Başçada gittikçâ taa gözâl çiçeklâr gördük.
4. Onnarın evi taa da bûüktü.
5. Kırdâ adamdân üüsek papşoylar bûüyârdi.
6. Baldan tatlı dili var. (Folklor).
7. Fidan gibi boyu var. (Folklor).
8. O çamaşırlar kaardan taa biyazdılar.
9. Düzecâm taa alçarak bir sallangaç.

10. Bana geler, ani bu tafta kısaca biraz.
11. Bu hıyarlar pelindän beter acıdır.
12. O üzümnerä yaraştırarak (bakarak), bunnar taa olmuştur.
13. Bu sokaa görä, o sokak taa genişti.
14. Vari getirmişti bizä en büük karpuzu.
15. Todur bizdä hepsindän kaçaktı.

Dilimizdä **ustünnük** uuru var kolay gösterilsin saabilik formasınnan hem saabilik halınnan birerdä:

Üzümnerin iisi üzümü ayırdık. Tatlının tatlısı bir şefteli bana düştüydü.

Yada saabilik formasınnan temel hal, çıkış hal:

Dunä gozeli bir çocuk eşiktä durardı. Gözellerdän gozeli guguşu ayırdılar bana. Hepsindän üstün arif adamı başkan koyduk.

Nışannıkların **peklük** forması da var:

**pek gözäl; pek eşil; pek büük;
kayet alçak; kayet aar; kayet suuk;
heptän bozuk; çok akıllı; çok gözäl...**

Nışannıkların intensiv peklüi forması da var:

**kapkara, bimbiyaz, kıpkırmızı, kupkuru, yamyas,
çüpçürük, mosmor, sapaşaa, düpädüz; sapsarı, emeşil,
kara-kara, büük-büük, kalın-kalınına...**

İş. Aşaadaki nışannıkları yaraştırmak uurlarına koyunuz da tefterinizä yazınız:

**girgin, üüsek, geniş, fikirli, eşil, olmuş, çii, tatlı, datlı,
pembä, dolu, küçücük, iüricä.**

- İş. Aşaadaki nişannıkları intensiv uurunuz da söläyiniz:
maavi, uzun, kavrak, deşik, aaç, tok, sarı, boz, çıplak, saa, çii.
- İş. Şindi onnarlan cümlä yazınız.

Cümledä nişannık ne olabilir: **bellilik**, adlıkların önündä duran:

Haşlak suyu akallı insan diri balıklara dökmäz.

haşlak suyu — nişannık tamamnaa belliliktir;
akıllı insan — nişannık subyektä belliliktir;
diri balıklara — nişannık hallaa belliliktir.

- İş. Hep bölä ikişär cümlä yazınız, angı paylara nişannık belliliktir annadınız.

Nişannık subyekt tä, predikat ta, ikincili paylar da olabilir ozaman, açan adlık üzerinä kullanılêr.

Hasta eşili eşilä yaraştıramazdı (subyekt, ikincili pay).

Üsüz ana-bobadan üüsüzdü. (subyekt, predikat).

- İş. Aşaadaki nişannıkları cümlelerdä subyekt, predikat yada ikincili pay üzerinä kullanınız: *kalın, incä.*
- İş. Aşaadaki nişannıkların birär cümlä tefterinizä yazınız: *derin, taa derin, en derin, pek derin; biyaz, taa biyaz, en biyaz; apaçık, sapasaa, bomboz, upuzun, heptän, çetin, kayet yımışak.*

Aderlik.

Üz aderlikleri.

Üz aderlikleri üç üz göstererlär, erlerini tutêrlar:

Birlik sayısında1-ci üz — *bän*2-ci üz — *sän*3-cü üz — *o***Çokluk sayısında**1-ci üz — *biz*2-ci üz — *siz*3-cü üz — *onnar***Aderlik** — bir söz paydır.1-ci hem 2-ci üzlerdä aderliklär **insan** üzerinä kullanilêrlar (*bän, sän, biz, siz*), *kim?* soruşa cuvap ederlar.3-cü üzdä aderliklär, insandan başka (*kim? o, onnar*), kalan işlerin dä erinä kullanilêrlar (*ne? kuş - o, ev — o; kuşlar — onnar, evlär — onnar*).

Kuş uçtu. **O** bir dala kondu. Kuşlar uçtular. **Onnar** bir dala kondular.

İş. Aşadaki adlarlan hem onnarın aderliklerinnän birär cümlä tefterinizä yazınız: *beygir, gök, yıldız, baalar, gün, ekmek*.

İş: Aşadaki adlarlan hem onnarın üz aderliklerinnän birär cümlä hepsindä üzlerdä tefterinizä yazınız: *terzi, üüredici, çalgıcı, işçi, doktor, insan, uşak, oyuncu, yazıcı, poet*.

Örnek. **Terzi** — *Bän* dikerim.

Sän terzi dikersin.

O diker...

İş. Kullanıp hepsini üzleri soruş hem annatma cümleleri tefterinizä yazınız.

Örnek. **Bän** ne yazdın?

O işinä bakêr.

İş. Okuyunuz.

Nicä aderlik ayırılêr adlıktan?

Üz aderlikleri cuvap ederlär hep o soruşlara, nicä dä adlıklar (kim?).

Ama adlıklar adlêêrlar obyektleri, işleri; aderliklär obyektleri adlamêêrlar, sade göstererlär, tutêrlar onnarın erini:
çocuk – o; **Miti** – sän; **uşaklar** – biz; **ev** – o; **kuşlar** – onnar; **Todur** – bän...

– Moti bā, Lambu, o arif adam. Sän sanêrsın o bizim mi iiliimizi düşünêr? O bakêr bizi aldatmaa, sän dä düşün sora. Görgi dä, koca adam, sansın başka işi yok onun. Baksana sän, neyâ tutunmuş! Siz sä bişey duymêêrsınız. Yok, görmeyim onu kapumda şansora.

N. Tanasoğlu. «Sof».

İş. Aşaadaki aderliklêrlän cümlä kurunuz: sizi, bizdän, sän, onu, onun, sizin, beni.

Aderliklär hallanêrlar kabledip hep o afiksleri, nicä adlıklar.

T. bän, sän, o – biz, siz, onnar

S. benim, senin, onun – bizim, sizin, onnarın

D. bana, sana, ona – bizä, sizä, onnara

G. beni, seni, onu – bizi, sizi, onnarı

E. bendä, sendä, onda – bizdä, sizdä, onnarda

Ç. bendän, sendän, ondän – bizdan, sizdän onnardan

İş. İlk üzün aderliklerinnän her bir halda birär cümlä tefterinizä yazınız.

İş. Aşaadaki cümlelerdä üz aderliklerini bulunuz, yazınız. Parantezalarda gösteriniz halını.

Ludmilaylan Zina sizä gittilär.
Onnar da sizin klasınızda üüreneceklär.
Bän Larisadan iki kiyat kabul ettim.
Bizi kontertä çaardılar.
Ana tarafımızı biz çok severiz.
Sän da ilaç otu getir.
Masalı bän dä bilerim.
Senin kiyadın bendä kaldı.
Galya, seni üüredici – hanum çaarêr.
Çayırda bizim başçamız vardı.

İş. Teksti okuyunuz.

Gün kavuştu. Ondan sora karannık başladı düşmää.
Insan kırdan evä döner. O ama yalnız kalêr. Onnar bütün
gün işledilär. Uşaklar onnarı şen karşı ederlär. Onnar da
şkoladan gelerlär.

Okuduunuz teksttä aderliklär ne cümlä paylarıdır. Angı
halda durêr her biri.

Cümledä aderlik subyekt yada ikincili paylar olabilir.

Ye, bölä örnektä aderlik ne paydır?

(s.) (p.)

Aramızda en akıllısı odur.

Aderlik predikat afiksini kabul edip (-dur) predikat oldu.

İş. Siz beş bölä cümlä tefterinizä yazınız.

Dilimizdä **hatırlık aderlikleri** dä var: *Canabin, Canabiniz,*
Canabisi, Canabileri.

Onnar büyük literaylan başlanêrlar.

Hallanêrlar hep o takım.

İş. Denäyınız hallamaa hatır aderliklerini.

İş. Aderlikläriçinne üürendınız tekrarlayınız.

İş. Okuyunuz. Yazınız.

Baka, Canabin bana ne getirdin? .

Üüredici - aga, bän Canabinizä bir laf sormaa isteerim.

Canabileri tezdä geleceklär.

Brakalım mı kıyatları Canabindä?

Canabilerindän karpuz aldıydık.

İş. Denäyınız hatır aderliklerini hallamaa.

Cümlä dä kurmaa.

Aderliklerin tekralanması.

1. Aderliklär ne göstererlär?

2. Aderliklär nicä diişilerlär? Yazılı hallayınız aderlikleri siz, bän, Canabin.

3. Üz aderlikleri kaç türlü var? Hatır aderlikleri angı üzlerdä var?

4. Nicä kullanılêr aderliklär cümledä?

5. Okumak tekstlerindä aderlikleri bulunuz, annadınız.

6. Aderliklär angı söz payların erini tutêrlar da göstererlär?

İşlik.

İşliin temel (kök) forması var: gel, al, tut, gii, i, suu, duu, solu, taş, gidäbil, yazıver... (izin forması).

Bu temel formasından düzüler işliin kalan formaları — **bellisiz forması** (al — *almaa*, ver — *vermää*). Bu formaya deniler **infinitiv** forması da.

Hep temel (kök) formasından düzüler işliin **zaman** formaları da — al — *alêr*, ver — *verer*; al — *aldı*, ver — *verdi*; al — *alacek*, ver — *verecek*; **inkârlık** forması da — al — *álma*, ver — *vérmä* h. b.

İş. Aşaadaki işliklerin temel (kök) formasını bulunuz, tefterä yazarkan, altını çiziniz: *oturdu*, *iyer*, *kaçêrm*, *saydılar*, *sayêrsın*, *gel*, *yazardı*, *tutaceklar*, *gördük*, *saayêr*, *aaladı*, *baarêr*, *uçtu*, *kayardı*, *giiyerlär*, *suyêrsın*, *giiyecek*, *suyacek*, *başlayacak*, *bekleyecek*, *seslä*, *soluyêr*.

İş. Aşaadaki temel (kök) formalardan başka formalar düzünüz: *sat*, *san*, *ol*, *otur*, *gez*, *kal*, *yaz*, *oku*, *uyu*, *kır*, *sürü*, *bitir*, *bit*, *kes*, *taşı*, *acı*, *kes*, *duu*, *suu*, *sor*, *kaç*.

a hem ä vokallarlan bitän işliklär **şindiki** zamanda iki êê, iki ee kablederlär (a — ê döner, ä — e döner): *topla* — *toplêêr*, *oyna* — *oynêêrm*, *baala* — *baalêêrlar*, *kitlä* — *kitleer*, *beslä* — *besleer*, *seslä* — *sesleer* *beklä* — *bekleersin...*

İş. Aşaadaki işlikleri şindiki zamana koyunuz: *atla*, *sakla*, *tuzla*, *haşla*, *sula*, *ysla*; *elä* (un), *eklä*, *tepelä*, *üflä*, *küllä*, *sölä*, *ivlä*.

Var **kathı** işliklär dä, iki köktän kurulu: *lafet* (laf + et), *metet*, *saa ol*, *tutsak et*, *aliver*, *gidiver*, *yapabil...*

Başka da örneklär:

yazabil yapiver lafetmää

geläbil	sesleyiver	saaretmää
alabil	getiriver	çeketmää
olabil	işidiver	gözletmää
edäbil	başlayiver	basetmää
yapabil	oturuver	altetmää

buyur etmää	ateş olmaa
kabul etmää	mayıl olma
vaatiz etmää	saa olmaa
takaza etmää	baka kalmaa
betfa etmää	tüfek atmaa
resim etmää	

Kimisi birleşik yazılêr, kimisi dä ayırık. Birleşik yazılêr, açan ikinci payı «ver», «bil» olêr; hep birleşik yazılêr işlik «et», açan kullanılêr bir kısmını köklärlän (lafet, afet, metet, prostet...).

İş. Aşaadaki katlı işliklärän birär cümlä tefterinizä yazınız: kaçabildi, akıla gelecek, kendisinä geldi, sersem olmaa, dona kalmış, gidiverdi.

İş. Aşaadaki temel (kök) işliklerin bellisiz (infinitiv formasını) düzüp tefterinizä yazınız: at, bur, kes, daat, salla, iç, i, oy, soy, ur, oku, çatla, kız, öt, sürç, biç, bolla, dayan, soyun, götür, atabil, salet, adam ol.

İş. Infinitiv formasında işliklärän cümlä yazınız: anmaa, tutmaa, savuşmaa, sinmää, eşmää, tüfek atmaa, yanılmaa.

İşliin diişilmesi.

İşlik diişiler üzlerdä, zamannarda hem sayılarda:

bän, sän, o – alêrım, alêrsın, alêr; siz alêrsınız, onnar alêrlar, bän aldım, onnar alaceklar, geleceklär...

Şindiki zaman

Üzlär	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
1-ci	<i>Ne yapêrim?</i> giderim, durêrim	<i>Ne yapêriz?</i> gideriz, durêriz
2-ci	<i>Ne yapêrsın?</i> gidersın, durêrsın	<i>Ne yapêrsınız?</i> gidersiniz, durêrsınız
3-cü	<i>Ne yapêr?</i> gider, durêr	<i>Ne yapêrlar?</i> giderlär, durêrlar

Gelecek zaman

Üzlär	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
1-ci	<i>Ne yapacam?</i> gidecäm, duracam	<i>Ne yapacez?</i> gidecez, duracez
2-ci	<i>Ne yapacan?</i> gidecän, duracan	<i>Ne yapacenz?</i> gideceniz, duracenz
3-cü	<i>Ne yapacek?</i> gidecek, duracek	<i>Ne yapaceklar?</i> gideceklär, duraceklar

İşliin diişilmesindä diişiler afikslär.

İş. İşlikleri görmää hem açmaa şindiki hem gelecek zamannarda diiştiriniz.

İş. Okuyunuz.

Biz bileriz oynamaa hem türkü çalmaa. Başçada güllär açêr. Bän o gülleri bakêrim. Saatlar durêrlar. Baka onnarı düzdürecek. Onnar genä gideceklär. Ozaman pek islää olacak.

Sän alacan mı topu? Siz isteersiniz mi oynamaa? Sän tut topu. Bän vererim onu sana.

– İşlikleri yazınız. Afiksleri ayırınız zamanı, üzü hem sayısını söyleyiniz.

İş. Okuyunuz. Afiksleri ayırınız.

Tanya çinileri yıkêêr. Biz masal toplêêrız. Onnar bizim dilimizi annêêrlar. Siz sesleersiniz mi «Bucak dalgasını» radioda. Bân sallêêrim uşaa. Onnar bekleerlâr bizi stadionda.

«u» hem «ı» vokalınnan bitân işliklâr diişilerlâr: afiksin önündä «y» peydalanêr.

oku – okuyêrim, okuyêrsın, okuyêr, okuyêrız, okuyêrsınız, okuyêrlar.

taşı – taşıyêrim, taşıyêrsın, taşıyêr; taşıyêrız, taşıyêrsınız, taşıyêrlar. (afiks – yêr).

İş. İşlikleri solu, uyu, kaşı tefterinizdä diiştiriniz.

İşliin soruşları da üzlerä görä, zamannara, sayılara, formalara görä diişilerlâr: *ne yapêr? ne yapêrsın? ne yaptım? ne yapacez, ne yapmaa, ne yapmış? h. b.*

İş. Bu soruşlardan işlii sor geçiriniz.

Ö r n e k. O sorêr, biz soracez...

İş. Aşaadakı cümlelerdä «ı», «u», vokallarlan bitân işlikleri bulunuz, üzünü, zamanını hem sayısını söyleyiniz. Afiksleri ayırınız.

1. Derslerimi bân ilkin okuyêrim, sora yazêrim.
2. Sän ne okudun?
3. Bân Oguz Kagan için dastanı okyacam.
4. Karımca kendisindän büük teneyi arkasında taşıyêr.
5. Kurbaa su içindä dä soluyêr.

6. Uşak patında uyuyêr.

7. Kedi kulaanı kaşuyêr.

«y» bitän işliklär diişilerlär nicä konsonnan bitennär:
say — sayêrım, sayêrsın... (afiks — êr)

İş. İşlii **kay** tefterinizdä diiştiriniz şindiki, geçmiş, hem gelecek zamannarda.

Uzun vokallan bitän işliklär:

saa — saa + yêr + ım, saayersın...

duu — duu + yêr...

İş. **Duu** hem **suu** işlikleri şindiki, geçmiş hem gelecek zamannarda tefterinizdä diiştiriniz.

De işlik: **de-erim**, **deerlär**... (iki «e»); **deyecek**...

i işlik: **i-yer**, **iyersin**... (afiks —yer); **iyecek**...

İş. Aşadaki işlikleri üçündä zamannarda diiştiriniz: *kazı, denä, kürü.*

İşhallıklar.

İşhallıklar annadêrlar işlikleri — nicä, nezaman, neredä, nekadar iş olêr: *hızlı, büün, dün, yakında, burada, çok*...

— o **hızlı** yazêr;

— o **büün** geldi;

— bän **yarın** gelecäm;

— biz **burada** kaldık;

— siz **çok** lafettiniz...

Kimi işhallıkların yarastırmak **uurları** da var: *taa erken, taa tez, taa aşaa, taa pek.*

İş. Yukardaki işhallıkların (uurda) birär cümlä tefterinizä yazınız.

Başka da işhallıklar: *dün, genä, caba, barabar, dayma, kayet, henez, hemen, artık, taman, sábaa...*

Ardlaflar.

Dilimizdä var laflar (söz payları), angıları obyektin ardına gelerlär: *sana görä, masa üstündä h. b.*

Ardlaflar: *görä, için, kadar, karşı, dooru, başka, sora, beeri, deyni, gibi, üzerä, aşırı, kaarä...*

Örneklär: *çiçeklär için;*
 bir afta kadar bekledik;
 bana, ona, havaya görä;
 şkolaya karşı;
 evä dooru;
 bundan başka;
 ondan sora;
 ozamandan beeri
 sendan ileri;
 onun gibi;
 bu üzerä; şaka üzerinä;
 o beterä; hastalık beterinä h. b.

Baalayıcılar: *hem, da (dä), ya (yada), ne, ama, ani, aniki, zerä, çünkü, eer, ki...*

Paycıklar: *mu (mi, mu, mü), diil, ne, ko, na, elbet, tä, te, ha (hadi), ya, kâr h. b.*

Duygular: *vay, ah, of, al ey! ha! ha-ha-ha! pıy-pıy-pıy! kıss! brr! çat! pa-at!...*

Baalayıcılar, paycıklar, duygular, ardlaflar cümlelerdä kullanılêrlar yardımcı laflar üzerinä. Onnar cümlä payı olmeêrlar hem diişilmeerlär, başka formaları yok.

*** * ***

Bütün yılda bilgilerin hem sınaşmakların (becermeklerin) tekrarlanması!

İÇİNDEKİLÄR

Latin grafikasında alfabetimiz	4
Okumak. Gagauzistan. <i>D. Tanasoğlu</i>	4
Okumak. Ana dilim. <i>D. Tanasoğlu</i>	5
II – III-cü klaslardan tekrarlamak	6
Okumak. Yaz nicä geçtiydi	7
Dil bilgileri. II – III-cü klaslardan tekrarlamak	9
Okumak. Söz. Şkolamız	16
Şiir. Taa bir kerä güz. <i>N. Baboğlu</i>	18
Dil bilgileri. Söz. Tekst için nelär bileriz?	20
Okumak. Lafetmäk. Gidän kuşlar	24
Şiir. Güz. <i>St. Kuroğlu.</i>	25
Dil bilgileri. Söz. Söz payları için II – III-cü klaslarda nelär üürendik?	26
Okumak. Söz. Mısır-papşoy	32
Şiir. Düşünüp – annatmak. Yapraklar. <i>D. Tanasoğlu</i>	35
Dil bilgileri. Eni bilgilär. Cümlä. Cümlenin ikincili payları	36
Okumak. Yortular. Koladalar	39
Eni Yıl	41

OKUMAK

Kanikulda. Resimnerä görä annatmak	43
Gagauzlar	44

İSTORİYAMIZDAN

Oğuz dedelär	51
Oğuz Kağan – bük dedemiz	54
İstemi Kağan da bük dedemizdir	55
İstemi Kağanın ölümlü	59
Oğuzistanda	60
Araslan Bey hem bizanslılar	64
Dedelerimiz hristian olmuşlar	71
Deredä vaatiz edilmäk	72

LİTERATURAMIZDAN

Halk yaratmaları. (Folklor)	75
Oğuz dedelerimizin folklorundan	75
Bilmeycelär	76
Söleyişlär hem bilmeycelär için	77
Mifolocik legendalarından	77
Mifolocik masalı «Tepägöz»	79
Oğuz dastannarından	81
«Oğuz Kağan» dastanı. (Parçalar)	81
«Dede Korkut» dastanı. (Parçalar)	88
Oğuz dedelerimizdä yazılı literatūra	90
Bilge kağanın danışı	90
Kültigin için yazı	91
Oğuz yazıcıları. Kaşgarlı Mahmud	92
Balasagunlu Yusif	93
Gagauzların literatürasından. (Folklor)	94
Söleyişlär, bilmeycelär	94

Mifolocik legenda. «Neçin gün kauşarkan kızarmış?»	96
Halk türkülerindän	97
Nastradin Hoca fikralarından	100
Masallardan. «Kırk uçanı, kırk ta kaçanı enseyan Adam»	101
Dastannardan. «Aşık-Garip» dastanı. (Parçalar)	108
Eski adetlerdän. Hederlez	112
Bizim yazıcılar	113
Ay-boba Mihail Çakır. Çevirmelerdän	113
Nikolay Arabacı. Şiirlär	116
Nikolay Tanasoğlu. Şiirlär	117
Dionis Tanasoğlu. Şiirlär	120
Proza. «Cenktä»	123
Dramaturgiyadan	127
«Bucakta yalın»	127
«Pupuk». Ion Kreangaya görə piesa	132
Dımtırı Kara Çoban. Şiirlär	138
Prozadan. «Şakadan küsü»	140
«Nişannar». (Garsiya Lorkaya görə)	142
Nikolay Baboğlu. Prozadan. «Turnalar uçardı»	143
«Traktorculuk». (Parçalar)	146
Şiirlär	149
Çuvmelär. «İvan Turbinka» (<i>Ion Kreanga</i>) (cevirdi N. Baboğlu)	151
Stepan Kuroğlu. Şiirlär	156
Vani Volontir. «Hacımançunun çöşmesi». (Romandan fragment)	158
Karpuz (annatma). <i>Stepan Bulgar</i>	161
Yaz ortasında (şiir). <i>Todur Marinoglu</i>	163

Todur Zanet. Aaçlıktı	164
Ko olsun... (şiiir). Petri Çebotar	164
Herbir kuş... (şiiir). Mina Kösä	165
Ath gezinmäk (şiiir). Vasi Fiiioğlu	166
Ana dilimiz için	167

GRAMATIKA

Cümledä birsoy paylar	171
Adlık	175
Nışannık	181
Aderlik	184
İşlik	188
İşhallıklar	193
Ardlaflar	194
Baalayıcılar. Paycıklar.	194
Duygucular	195

Тудомо Нас 48
Щенко Натанки.

D. Tanasoglu, Prof. Dr.

Ana dili
OKUMAK, GRAMATIKA,
SÖZ

IV-cü klas için

İkinci basım

Redactor artistic: L. Cuşnirenco

Tehnoredactor: L. Jukov

Culesul și paginarea: S. Bronschih, V. Cerneavscaya,
M. Covalschi, L. Morozov, R. Rață

Bun de tipar 24.07.97. Format 60×84 V 16.
Coli de tipar conv. 11,6. Coli editoriale 9,0. Comanda nr. 71141.

Intreprinderea editorial-poligrafică Știința,
str. Academiei, 3; MD 2028, or. Chișinău; Republica Moldova,
tel. (3732) 73-96-16; 73-97-50; fax: (3732) 73-96-27

Imprimare la Combinatul Poligrafic, str. Petru Movilă, 35;
MD 2004, or. Chișinău; Republica Moldova
Departamentul Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți

5